ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵ՛Ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1922թ.

5

ՄԱՅԻՍ 1987

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

5
ՄԱՅԻՍ
1987 թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԼՈՒՅՍ Է
ՏԵՍՆՈՒՄ
ԱՄԻՍԸ ՄԵԿ
ԱՆԳԱՄ
ՀԱՅԵՐԵՆ
ԵՎ
ՌՈՒՍԵՐԵՆ

Բովանդակություն

ԴԵՊԻ ՄԵԾ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 70-ԱՄՅԱԿԸ

ՅՈՒ. ԽՈՋԱՄԻՐՅԱՆ— Գիտատեխնիկական առաջադիմության կուրսով 3
Ի. ԾԱՄԵՐՅԱՆ— Սովետական ժողովրդի զարգացումը սոցիալիզմի կատարելագործման պայմաններում . . 11
Ճ. ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ— Ռեզերվները՝ գործողության մեջ . . 17

ԱՐԱԳԱՑՄԱՆ ՍՏՐԱՏԵԳԻԱ

Վ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Ռ. ՎԱԼԵՍՅԱՆ— Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության զարգացումը . . 23
Ա. ՍԱՔԱՆՅԱՆ— Ձեռնարկության մակնիշի պատիվը . . 28

ՄԱՐՔՍԱՅԻՆ ՓՈՐՁՈՒ. ԱԿՏԻՎԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Գ. ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ— Քննադատությունը և ինքնաքննադատությունը սոցիալիստական դեմոկրատիայի համակարգում 35
Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ— Սովետական մարդու տնտեսական կուլտուրան 42
Վ. ՏՈՒՐՅԱՆ— Ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության դիալեկտիկան 47
Վ. ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ— Գյուղատնտեսության աշխատողների սոցիալական ակտիվության բարձրացման ուղիները . . 53

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԿՈՄԿՈՒՍԻ
ԿԵՆՏԿՈՄԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Ս. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ— Կոմունիստի ազնիվ և անաղարտ կերպարի համար 59

ՍՈՎԵՏՆԵՐ. ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սեդա ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ— Աշխատավորների հետ կապի կարևոր միջոցը 68

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԹԵՄԱՆԵՐ

Մ. ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ— «Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինայի ագրեսիվ էությունը 73

ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆԻ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅԱՆ ԷՋԵՐԻՑ

Ա. ՍԻՄՈՆՅԱՆ— Մարտական ու աշխատանքային սխրագործությունների ուղիով 81

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ ԵՎ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ԻՆՖՈՐՄԱՑԻԱՅԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ս. ԵՐԻՑՅԱՆ— Հեռուստատեսություն. հնարավորություններ և արդյունավետություն 88

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ 80-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

Ե. ՏՈՆԵՐՅԱՆ— Հեղափոխությամբ ծնվածը 94

Խմբագրության հասցեն՝
375023, Երևան—23, Օրջոնիկիձեի պողոտա, № 2

ՀԵՌԱԽՈՍՆԵՐ՝

գլխավոր խմբագիր՝ 52—89—93
գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 52—99—36
պատասխանատու քարտուղար՝ 52—99—22
պատասխանատու քարտուղարի տեղակալ՝ 56—59—93

Բաժիններ

մարքս-լենինյան տեսության պրոպագանդայի՝ 52—05—58
կուսակցական կյանքի՝ 52—25—43
սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմների՝ 52—57—56
գիտության և կուլտուրայի՝ 52—99—34
գրական աշխատողներ՝ 52—66—77
56—59—94
թղթակից, սրբագրիչ՝ 53—86—11

ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՐՍՈՎ

ՅՈՒ. ԽՈՋԱՄԻՐՅԱՆ
Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահի տեղակալ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ, ողջ առաջադեմ մարդկությունը պատրաստվում են հանդիսավոր կերպով նշելու մեծ Հոկտեմբերի հոբելյանը։ «Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության 70-ամյակին նախապատրաստվելու մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումը համոզիչ կերպով բնութագրում է Հոկտեմբերի հաղթանակի պատմական նշանակությունը, Հոկտեմբեր, որը քաղաքական ու սոցիալական խոր փոփոխությունների սկիզբը դրեց ո՛չ միայն մեր երկրում, այլև ամբողջ աշխարհում։

Յոթանասուն տարում կուսակցության ու ժողովրդի ջանքերով անճանաչելիորեն փոխվել է երկրի դեմքը՝ նրա սոցիալական ենթակառուցվածքը, արդյունաբերությունը, գյուղատնտեսությունը, տրանսպորտը, ստեղծվել է միասնական, պլանաչափորեն զարգացող սոցիալ-տնտեսական մի համալիր։ Պատմական կարճ ժամանակահատվածում ձեռք են բերվել աննախադեպ հաջողություններ։ 1986 թվականին երկրի ազգային եկամուտը նախապատերազմյանի համեմատությամբ մեծացել է 70 անգամ։ Եթե արդյունաբերական արտադրանքի բաժինը համաշխարհային արտադրության մեջ մինչև հեղափոխությունը հասնում էր հազիվ 4 տոկոսի, ապա այժմ այն կազմում է մեկ հինգերորդ մասը։ Գյուղատնտեսական արտադրանքի ընդհանուր ծավալը սովետական իշխանության տարիներին մեծացել է 4,5 անգամ։

Ամրակուռ են ՍՍՀՄ-ի բոլոր ժողովուրդների եղբայրական բարեկամությունն ու միասնությունը։ Մեր երկրում ոչ միայն հռչակվել, այլև կենսագործվել է ազգերի ու ազգությունների իրավահավասարությունը։ Նրանց եղբայրական բարեկամությունը կուսակցության լենինյան իմաստուն ազգային քաղաքականության կենսահաստատ ուժի ու հաղթանակի վառ վկայությունն է։ Ծաղկել է սովետական ժողովրդի բովանդակությամբ սոցիալիստական և ձևով ազգային մշակույթը։

Եղբայրական հանրապետությունների միասնական ընտանիքում զարգանում ու բարգավաճում է մեր հանրապետությունը։ Նախահեղափոխական Հայաստանը հետամնաց ագրարային երկիր էր։ Սովետական իշխանության առաջին իսկ օրերից հանրապետությունում սկսեց հաջողությամբ զարգանալ արդյունաբերությունը։ Ինդուստրացման հիմքը դրվեց էներգետիկ բազայի ստեղծմամբ։ Մեկ-երկու տասնամյակում շարք մտան մի շարք հիդրոէլեկտրակայաններ, ստեղծվեցին զարգացած արդյունաբերության այնպիսի ճյուղեր, ինչպիսիք են հաստոցաշինությունը, գունավոր մետալուրգիան, մեծ քիմիան։ Արդեն մինչև 1940 թվականը հանրապետության ինդուստրիայի արտադրանքը նախահեղափոխական մակարդակը գերազանցել էր 8,7 անգամ։ Հայկական ՍՍՀ արդյունաբերությունը սրընթաց զարգացավ հատկապես հետպատերազմյան հնգամյակների տարիներին։

Ջերմային ու ատոմային հզոր էլեկտրակայանների գործարկմամբ հանրապետությունում ստեղծվեց ծանրակշիռ էներգետիկ բազա։ Զարգացում ստացավ էլեկ-

տրատեխնիկական արդյունաբերությունը: Ստեղծվեց նոր ճյուղ՝ սարքաշինությունը, որի բազայի վրա հետագայում զարգացավ ռադիոէլեկտրոնային արդյունաբերությունը:

Այսօր հանրապետությունում գործում են 520 արդյունաբերական ձեռնարկություն և միավորում: Արդյունաբերության անշեղ զարգացումը, թողարկվող արտադրատեսակների ընդլայնումն ու որակի բարելավումը ամուր հիմք ստեղծեցին միութենական հանրապետությունների և արտասահմանյան երկրների հետ Հայաստանի տնտեսական կապերի մշտական խորացման համար: Ներկայումս հանրապետության լեռնահանքային, քիմիական ու նավթաքիմիական, էլեկտրատեխնիկական, հաստոցաշինական, սարքաշինական և արդյունաբերության այլ ճյուղերի արտադրանքը ընդհանուր միութենական արտահանության կազմում ուղարկվում է երկրի սահմաններից դուրս: Արտահանվում է Լենինականի դարբնոցամամլիչային սարքավորումների, Կիրովականի ճշգրիտ հաստոցների, Չարենցավանի հաստոցաշինական, Երևանի ժամացույցի գործարանների և ուրիշ շատ առաջատար ձեռնարկությունների արտադրանքը: Մի շարք երկրներում մեծ պահանջարկ ունեն այնպիսի արժեքավոր շինանյութեր, ինչպիսիք են պեռլիտը, տուֆը, մարմարը, սննդի ու թեթև արդյունաբերության շատ արտադրատեսակներ:

Արտադրողական ուժերի տերիտորիալ տեղաբաշխման ու զարգացման սոցիալիստական սկզբունքներն ապահովում են յուրաքանչյուր հանրապետության էկոնոմիկայի բազմակողմանի ու կոմպլեքսային զարգացումը: Սովետական Հայաստանի ժողովրդական տնտեսությունը զարգանում է միասնական պլանով՝ որպես ընդհանուր միութենական տնտեսության օրգանական մաս:

Հայկական ՍՍՀ-ի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման հիմնական առանձնահատկություններից մեկը բարձր արդյունքների ձեռքբերումն է գիտատեխնիկական առաջադիմության և աշխատավորների կրթության բնագավառում: Դա հնարավորություն ստեղծեց արդյունավետորեն զարգացնելու գիտությունը: Այժմ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի համակարգում, բուհերում, ճյուղային գիտահետազոտական ինստիտուտներում և լաբորատորիաներում աշխատում են մոտ 22 հազար գիտական աշխատողներ:

Կրթության ու գիտության լայն համակարգի ստեղծման շնորհիվ հնարավոր եղավ հանրապետությունում զարգացնել գիտատեխնիկական առաջադիմությունը բնորոշող այնպիսի ճյուղեր, ինչպիսիք են ռադիոէլեկտրոնային արդյունաբերությունը, սարքաշինությունը, էլեկտրատեխնիկան, ճշգրիտ հաստոցաշինությունը, փոքր տոննաժային քիմիան, ստեղծել զարգացած գյուղատնտեսություն, ժողովրդական առողջապահություն, մշակույթ:

Այսօր կուսակցությունն առաջադրում է սոցիալ-տնտեսական առաջադիմության արագացման՝ որպես տնտեսական քաղաքականության արմատական հարցի, նոր պատասխանատու խնդիրներ:

Ինչպես նշել է ընկեր Մ Ս. Գորբաչովը, «Խոսքը աճի նոր որակի, զարգացման ինտենսիվ ռելսերի վրա փոխադրելու, ստրատեգիական կարևոր ուղղություններում արագորեն առաջ ընթանալու, էկոնոմիկայի կառուցվածքային վերակառուցման, կառավարման արդյունավետ ձևերի օգտագործման, աշխատանքի կազմակերպման ու խթանման, սոցիալական պրոբլեմների առավել լիակատար լուծման մասին է» (Մ. Ս. Գորբաչով: **Ընտիր ճառեր և հոդվածներ**: «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1986, էջ 142—143):

Խնդիր է դրված՝ արագացնել մեր էկոնոմիկայի աճի տեմպերը, խորապես վերակառուցել արտադրությունն ու կառավարման համակարգը, ողջ տնտեսական մեխանիզմը, հաղթահարել նեգատիվ միտումները, վճռական փոփոխություններ մտցնել գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման պրոբլեմների նկատմամբ բուն մոտեցման մեջ, ապահովել երկրի դուրսբերումը աշխատանքի արտադրողականության և էկոնոմիկայի արդյունավետության առաջավոր բնագծեր:

Գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացումն առանձնապես կենսական է մեր հանրապետության համար, որն ունի սահմանափակ տերիտորիալ ու բնական ռեսուրսներ և փոխադրական հնարավորություններ ու կլիմայական բարդ պայմաններ:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի «Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական տնտեսության հետագա զարգացման միջոցառումների մասին» 1975 թվականի ապրիլի 16-ի հայտնի որոշումը հանրապետությանը նպատակամղեց դեպի զարգաց-

ման ինտենսիվ ուղի, սահմանեց հիմնական խնդիրները տևական ժամանակաշրջանի համար: Այդ որոշման գործնական իրականացումը հանրապետության ժողովրդական տնտեսությանը հնարավորություն տվեց հասնելու զարգացման արագացված տեմպերի, քանակական ու որակական զգալի տեղաշարժերի:

Կարևոր միջոցառումներ են իրականացվել արդյունաբերության ճյուղային կառուցվածքի կատարելագործման ուղղությամբ, մեքենաշինության աշխատատար, սակավ նյութատար ու էներգատար ճյուղերի՝ էլեկտրոնային, ռադիոտեխնիկական արդյունաբերության, սարքաշինության, ճշգրիտ մեքենաշինության, հաստոցաշինության, ինչպես նաև թեթև ու սննդի արդյունաբերության զարգացման առաջանցիկ տեմպերի հաշվին:

Արդյունաբերության զարգացումը ուղեկցվում է տնտեսական արդյունավետության բարձրացմամբ: Կատարելագործվում են արտադրության կառավարման կազմակերպական ձևերը: Այսօր հանրապետությունում գործող արտադրական 80 միավորումները թողարկում են արդյունաբերական արտադրանքի ընդհանուր ծավալի մոտ 50 տոկոսը: «Հայէլեկտրամեքենա», «Լույս», «Հայէլեկտրաապարատ», «Մասիս» և այլ առաջավոր միավորումների աշխատանքի փորձը վկայում է կառավարման այդպիսի ձևի արդյունավետության մասին: Նոր երևույթ է նաև ձեռնարկությունների մասնաճյուղերի ու արտադրական տեղամասերի ստեղծումը հանրապետության զանազան շրջաններում: Արդեն գործում են 220 այդպիսի օբյեկտներ:

Վերջին տասնամյակում միագումար հասարակական արդյունքն աճել է 80, արտադրված ազգային եկամուտը՝ 90 տոկոսով, միավորումների արտադրության ծավալը գրեթե կրկնապատկվել է: Ընդ որում 1985 թվականին մեքենաշինության ու մետաղամշակման տեսակարար կշիռը արդյունաբերության ընդհանուր ծավալում կազմեց 30,4 տոկոս՝ 1975 թվականի 20,6 տոկոսի դիմաց:

Մեր հանրապետության համար հրատապ են նյութատար ու էներգատար արտադրությունները սահմանափակելու, դրանց շահագործման անվտանգությունն ապահովելու, բնական միջավայրի վրա բացասաբար ազդող մի շարք արտադրություններ փակելու և կրճատելու նպատակով կատարվող աշխատանքները: Ժողովրդական տնտեսության մեջ արմատավորվել են մի շարք կարևորագույն միջոցառումներ նոր տեխնիկայի գծով, յուրացվել են նոր արտադրատեսակներ, որոնք համապատասխանում են հայրենական և արտասահմանյան լավագույն նմուշներին, արմատավորվել են նոր տեխնոլոգիական պրոցեսներ, արտադրության մեքենայացման ու ավտոմատացման միջոցներ և այլն:

Հանրապետության էկոնոմիկան ավելի ու ավելի է կողմնորոշվում դեպի վառելիքի, հումքի ու նյութերի նվազագույն ներմուծում, դեպի տեղական հումքի կոմպլեքսային վերամշակում, ազատ աշխատանքային ռեսուրսների ավելի լայն ներդրում հանրային արտադրության մեջ, վերջին տասնամյակներում ստեղծված գիտական ու գիտատեխնիկական պոտենցիալի արդյունավետ օգտագործում:

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման առանձնահատկությունները, ստեղծված ավանդույթները նպաստեցին հանրապետության որոշակի գիտական մասնագիտացման ձևավորմանը: Ներկայումս գիտության ու գիտական սպասարկման կազմակերպություններում զբաղված է ավելի քան 47 հազար մարդ: Այդ բնագավառում կարևոր դեր է խաղում Հայրենական մեծ պատերազմի ծանր տարիներին ստեղծված գիտությունների ակադեմիան՝ իր 33 գիտահետազոտական հաստատություններով, որտեղ աշխատում է մոտ 10 հազար մարդ, այդ թվում՝ 3,2 հազար գիտաշխատող:

Հանրապետության գիտական պոտենցիալի նշանակալի մասը կենտրոնացված է միութենական և միութենական-հանրապետական ենթակայության ճյուղերում, որտեղ զբաղված է այդ ոլորտում աշխատողների կեսից ավելին: Ավելացել է կոնստրուկտորական ստորաբաժանումների քանակը արդյունաբերական ձեռնարկություններում: Բուհերում աշխատում է հանրապետության գիտաշխատողների 36 տոկոսից ավելին:

Մեզանում հիմնարար հետազոտություններ են կատարվում էլեկտրոնային-հաշվողական տեխնիկայի ու կառավարման ավտոմատացված համակարգերի, աստղաֆիզիկայի, միջուկային ֆիզիկայի և էլեմենտար մասնիկների ֆիզիկայի, ռադիոֆիզիկայի, էլեկտրոնիկայի, պինդ մարմնի ֆիզիկայի բնագավառներում, մաթեմատիկայի,

մեխանիկայի, միկրոկենսաբանության, կենսաքիմիայի, կենսաֆիզիկայի, օրգանական ու անօրգանական քիմիայի, երկրաբանության մի շարք ուղղություններում:

Էլեկտրոնային տեխնիկայի, ռադիոտեխնիկայի, մաթեմատիկայի և այլ բնագավառներում կատարվող աշխատանքները հիմք հանդիսացան էլեկտրոնային-հաշվողական տեխնիկայի ու կառավարման ավտոմատացված համակարգերի, նոր ռադիոտեխնիկական և էլեկտրոնային սարքերի ստեղծման ու արտադրության աշխատանքների լայնորեն զարգացման համար: Գիտությունների ակադեմիայի ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի, պետական համալսարանի կոնդենսացված միջավայրերի ֆիզիկայի ինստիտուտի կողմից հատուկ բյուրեղների ստացման ուղղությամբ կատարվող մշակումների հիման վրա հաջողությամբ զարգանում է արդյունաբերական արտադրությունը Կիրովականի քաղաքում: Հայտնաբերվել են կատարյալ բյուրեղներ և դրանց հիման վրա ստեղծվել օպտիկական նոր քվանտային գեներատորներ:

Գիտությունների ակադեմիայի քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի մշակած ինքնատարածվող բարձր ջերմաստիճանային սինթեզի տեխնոլոգիան հաջողությամբ օգտագործվում է համապատասխան տաքացուցիչների արտադրության մեջ: Զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում հազվագյուտ հողային տարրերի հիման վրա դժվարահալ միացությունների ստացման փորձնական-արդյունաբերական տեխնոլոգիան, որ մշակում է ինստիտուտը:

Գիտությունների ակադեմիայի օրգանական քիմիայի, նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտների գիտահետազոտական և փորձարարական աշխատանքների արդյունքների արմատավորումը նպաստում է քիմիական ռեակտիվների և դեղամիջոցների արտադրության հաջող զարգացմանը:

Միջոցառումներ են իրականացվել նաև գիտությունների ակադեմիայի միկրոբիոլոգիայի ինստիտուտի մշակած կերային սպիտակուցով բուսական մնացորդների հարստացման, անասնապահական համալիրներում թափոնների վնասազերծման, դրանց օգտագործման և կերանյութերի արտադրության համար օգտագործվող մեթանային խմորման տեխնոլոգիաները արտադրության մեջ արմատավորելու ուղղությամբ:

Զգալի աշխատանքներ են կատարվում գյուղատնտեսական բույսերի վնասատուների դեմ պայքարելու համար միկրոօրգանիզմների նոր շտամմների ստեղծման, սպիտակուցի միկրոբիոլոգիական սինթեզի, հանրապետության բնական հարստությունների պահպանության ու նորացման, լեռնալանջերի անտառապատման նպատակով:

Հանրապետության գիտնականների ջանքերն ուղղված են ֆիզիկաքիմիական կենսաբանության և կենսատեխնոլոգիայի ու դրանց արդյունքները գյուղատնտեսական արտադրության մեջ ներդնելու բնագավառում կատարվող գիտահետազոտական աշխատանքների հետագա զարգացմանը:

Առաջավոր տեխնոլոգիայի արմատավորման, հողագործության կուլտուրայի բարձրացման, ոռոգելի հողերի ընդլայնման և ավելի ինտենսիվ օգտագործման շնորհիվ գյուղատնտեսական արտադրությունը հանրապետությունում ընդունել է ավելի կայուն բնույթ: Ստեղծվել և արտադրության մեջ արմատավորվում են հացահատիկային կուլտուրաների նոր, բարձր բերքատու տեսակներ: Բանջարանոցային կուլտուրաների նոր տեսակների լայն արմատավորումը՝ մշակման ագրոտեխնիկական եղանակների, պարարտացման գիտականորեն հիմնավորված նորմաների կիրառման, բարձր արդյունավետ հերբիցիդների օգտագործման հետ միասին, հնարավորություն է տալիս ավելացնելու բանջարեղենի արտադրությունը:

Հողի արդյունավետ օգտագործման, բերքատվության բարձրացման և այդ հիմքի վրա գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ավելացման գործում մեծ դեր են խաղում հակաէռոզիոն միջոցառումները, Արարատյան դաշտավայրի աղուտ-ալկալի հողերի յուրացման տեխնոլոգիան ու դրանց ներգրավումը գյուղատնտեսական շրջանառության մեջ, մշակվող կուլտուրաների վնասատուների ու հիվանդությունների դեմ մղվող պայքարի միջոցառումները: Մի շարք բարձրարդյունավետ մեթոդներ են արմատավորվում նաև անասնապահության մեջ:

Վերջին տարիներին հանրապետության շինարարական կազմակերպություններում ակտիվացել է գիտության ու տեխնիկայի նվաճումների և առաջավոր փորձի արմատավորման հիման վրա շինարարության տեխնիկական մակարդակի բարձրացման գործը: Զգալիորեն աճել են խոշոր չափերի տարրերից, հանգույցներից, պանելներից ու բլոկներից կատարվող շինարարության ծավալները՝ ապահովելով կրող ու պահպանիչ կոնստրուկցիաների հավաքովիությունը, դրանց պատրաստումը թեթև բետոններից, հավաքովի, նախօրոք լարված երկաթբետոնե կոնստրուկցիաների կիրառումը: Գրեթե լրիվ մեքենայացված են մոնտաժային-շինարարական, բեռնման-բեռնաթափման, բետոնային և երկաթբետոնե աշխատանքները: Յուրացվել է մի շարք արդյունավետ կոնստրուկցիաների և նյութերի արտադրությունը, արմատավորվել են շենքերի, այդ թվում և միաձույլ բետոնից պատրաստվող շենքերի կառուցման առաջադիմական կոնստրուկտիվ համակարգեր ու մեթոդներ, ավելացել է շինանյութերի արտադրությունը: Շինարարության և ինդուստրիալ տնաշինության տեխնիկական մակարդակի բարձրացման գործում կարևոր դեր են խաղում շինարարական պրոֆիլի գիտահետազոտական և նախագծային կազմակերպությունները:

Հետազոտություններ են կատարվում աշխատավորների առողջության պահպանման, սրտանոթային հիվանդությունների և չարորակ գոյացումների ախտորոշման ու բուժման խնդիրների լուծման բնագավառում: Դա նպաստում է բնակչությանը ցույց տրվող բուժ-պրոֆիլակտիկ օգնության մակարդակի բարձրացմանը: Կարելի է նշել այնպիսի գիտական ստորաբաժանումներ, ինչպիսիք են մանկաբարձության և գինեկոլոգիայի, ռենտգենոլոգիայի և օնկոլոգիայի ինստիտուտները, պրոկտոլոգիայի վերջերս ստեղծված ինստիտուտը, սրտանոթային վիրաբուժության համամիութենական կենտրոնի մասնաճյուղը և այլն:

Հանրապետությունում լայնորեն զարգացել են հետազոտությունները հասարակական գիտությունների գծով: Մեր պատմաբանները, տնտեսագետները, փիլիսոփաները, գրականագետները և մյուս գիտական աշխատողները հրատարակել են մենագրություններ, որոնցում բացահայտվում են լենինյան գաղափարների կենսական ուժը, դրանց ներգործությունը արդի պատմական պրոցեսի վրա:

Ընդհանուր առմամբ հանրապետությունում գիտության զարգացումը կարող է ապահովել էկոնոմիկայի ու սոցիալական ոլորտի դուրսբերումը նոր, ավելի բարձր բնագծեր: Եվ այսօր, արդի փուլում կուսակցության առաջադրած պահանջների լույսի ներքո անհրաժեշտ է քննադատաբար վերլուծել հանրապետության ժողովրդական տնտեսության վիճակը՝ շեշտը դնելով նրա գիտատեխնիկական պոտենցիալի բարձրացման, թողարկվող արտադրանքի որակը լավագույն համաշխարհային նմուշների մակարդակին հասցնելու, աշխատանքի արտադրողականության աճի վրա: Հենց գիտատեխնիկական առաջադիմությունն է, որ ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերում պետք է ապահովի առաջադրված խնդիրների արդյունավետ լուծումը:

Գործերի վիճակն այդ դիրքերից վերլուծելով՝ Հայաստանի կոմկուսակցության XXVIII համագումարը նշեց, որ գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման և արտադրության ինտենսիվացման գործում հանրապետությունում դեռևս բավարար չափով չի օգտագործվում առկա գիտատեխնիկական պոտենցիալը: Գիտական կազմակերպությունների գործունեությունը լրիվ չափով ուղղված չէ այդ արմատական խնդրի լուծմանը:

Առանձնապես լուրջ թերություններ կան գիտության ու տեխնիկայի նվաճումները արտադրության մեջ արմատավորելու, փոխհատուցելիության ժամկետները կրճատելու և այդ միջոցառումների բարձր արդյունավետությունն ապահովելու գործում: Քիչ են միջոցառումներ ներդրվում գիտատեխնիկական առաջադիմության առաջատար ուղղություններում: Շատ դեպքերում, չնայած կատարվող նշանակալի ծախսումներին, չի ապահովվում անհրաժեշտ տնտեսական արդյունքի ստացումը: Հանրապետության շատ ձեռնարկություններում դանդաղ է կրճատվում ձեռքի աշխատանքը: Արդյունավետորեն չեն օգտագործվում մեքենայացված հոսքագծերն ու ավտոմատ գծերը: Դանդաղ են արդիականացվում և նորացվում տեխնոլոգիական սարքավորումները, որոնց նշանակալի մասը բարոյապես ու ֆիզիկապես մաշվել է:

Բարձր է հնացած սարքավորումների շահագործման միջին տարիքը: Այսպես, հանրապետությունում դարբնոցամամլիչային մեքենաների համար այն կազմում է միջին հաշվով 20 տարի, հիդրավլիկ մամլիչների, քիմիական սարքավորումների, կոմպրեսորների համար՝ 21—25 տարի: Դա նշանակում է, որ արտադրական ֆոնդերի ակտիվ մասը ծերանում է և դառնում ոչ միայն սակավ արդյունավետ, այլև պակաս շահութաբեր: Հիմնական ֆոնդերի նորացման ցածր տեմպերի, նրանց անբավարար տեխնիկական վիճակի, մեքենայացման միջոցների վատ օգտագործման

և մի շարք այլ պատճառներով ընկնում է հիմնական ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետության այնպիսի ընդհանրացնող ցուցանիշը, ինչպիսին է ֆոնդահատույցումը:

Այդ ցուցանիշի բարձրացման վրա, անկասկած, էական ներգործություն կունենա ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի որոշմանը համապատասխան՝ ձեռնարկությունների փոխադրումը երկհերթ և եռհերթ աշխատանքի:

Հանրապետության ձեռնարկությունները ու միավորումները մեծ աշխատանք պետք է կատարեն թողարկվող արտադրանքի տեխնիկական մակարդակի ու որակի բարձրացման ուղղությամբ: Մեքենաների, սարքավորումների, սարքերի ու ժողովրդական սպառման ապրանքների շատ տեսակների որակը իրենց տեխնիկատնտեսական ցուցանիշներով առայժմ հեռու է լավագույն համաշխարհային ցուցանիշների մակարդակից: Շատ մինիստրություններ, գերատեսչություններ և ձեռնարկություններ պատշաճ ուշադրություն չեն նվիրում այդ պրոբլեմներին: Կան բազմաթիվ դեպքեր, երբ թողարկվում է անորակ արտադրանք, հետ է վերադարձվում առաքված արտադրանքը, ստացվում են վնասապահանջներ, տնտեսական սանկցիաներ են կիրառվում ստանդարտներից և տեխնիկական պայմաններից շեղումների համար, որոնց հետևանքով գոյանում են ապրանքների ու ոչ գնայուն արտադրանքի կուտակումներ, մեծանում են ծախսված ռեսուրսների անփոխարինելի կորուստները: Այդ կապակցությամբ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1987 թվականի մարտյան պլենումը հատուկ ուշադրություն դարձրեց արտադրության տեխնիկական մակարդակի ու արտադրանքի որակի բարձրացման, տեսականու բարելավման ու նորացման, թողարկվող արտադրանքի մրցունակության ապահովման հարցերին:

Գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման հիման վրա հասարակական արտադրության ինտենսիվացման մեծ ու բարդ խնդիրների լուծման ուղղությամբ նշված հիմնական միջոցառումները արտացոլում են գտել 1986—2005 թվականների գիտատեխնիկական առաջադիմության հանրապետական կոմպլեքսային ծրագրում, որ կազմել են գիտությունների ակադեմիան և պետպլանը: Ելնելով մեզ մոտ ստեղծված գիտատեխնիկական մասնագիտացումից, առկա և կանխատեսվող հումքային ու աշխատանքային ռեսուրսներից, ինչպես նաև լիմիտավորող շատ պայմաններից՝ լայնորեն կզարգանան գիտատար, սակավ նյութատար ու էներգատար և ջրատար ճյուղերը:

Հանրապետության առջև ծառացած կարևորագույն սոցիալ-տնտեսական և գիտատեխնիկական առաջնահերթ պրոբլեմ է վառելիքաէներգետիկ համալիրի զարգացումը: Դա հնարավորություն կտա ապահովել ժողովրդական տնտեսության անխափան մատակարարումը՝ սեփական վառելիքաէներգետիկ ռեսուրսների բացակայության, արդյունավետ հիդրոռեսուրսների, այդ թվում և փոքր գետերի էներգետիկ պոտենցիալի սպառման պայմաններում:

Անհրաժեշտ է լուծել բնական ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման խնդիրը, որը ենթադրում է հանքային և ոչ հանքային հումքի կոմպլեքսային օգտագործում՝ մասնագիտացումը խորացնելու, բոլոր պարունակվող բաղադրամասերը լրիվ վերամշակելու հիման վրա:

Ծրագիրը նախատեսում է մեքենաշինությունն ու մետաղամշակումը զարգացնել առաջավոր գիտատեխնիկական մակարդակով և, մասնավորապես, ստեղծել ծրագրային կառավարում, փոքրածավալ էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաներ և մշակող կենտրոններ ունեցող հաստոցներ, կտրման գոտիում կոմպլեքսային լազերամեխանիկական ներգործություն ունեցող հաստոցներ: Նախատեսվում է ստեղծել փոքրածավալ ավտոմատ էլեկտրոնային սարքեր զանազան տեխնոլոգիական պրոցեսներ վերահսկելու և կառավարելու համար, սկզբունքորեն նոր էլեմենտային բազայի վրա ստեղծել միջին և փոքր արտադրողականություն ունեցող էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաներ և դրանց հիման վրա՝ կառավարման ավտոմատացված համակարգեր:

Նոր տեխնոլոգիաների ստեղծումն ու արմատավորումը, արտադրության կոմպլեքսային մեքենայացումն ու ավտոմատացումը կնպաստեն ձեռքի աշխատանքի կիրառման կրճատմանը և ֆիզիկական ծանր աշխատանքի վերացմանը:

Սննդամթերքների արտադրությունն ավելացնելու նպատակով ծրագիրը նախատեսում է անցում ռացիոնալ հողօգտագործման, ինչպես նաև հողի էռոզիայի դեմ պայքարի, ոչ պիտանի հողերի վրա ջերմոցային տնտեսության ու հիդրոպոնիկայի զարգացման, հողերի ոռոգման ու մելիորացման գիտականորեն հիմնավորված հա-

մակարգերի, գյուղատնտեսական կուլտուրաների մշակման սկզբունքորեն նոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը: Հիմնականում տեղական կերային բազայի վրա կստեղծվեն արդյունաբերական տիպի ստացիոնար, ներփակ անասնապահական համալիրներ, կկազմակերպվի սելեկցիոն-տոհմաբուծական աշխատանքը՝ համակողմանիորեն հաշվի առնելով ռեգիոնի պայմանները, կընդլայնվեն տոհմաբուծական գործի և արհեստական բեղմնավորման աշխատանքները:

Հրատապ խնդիրներից է նաև շրջակա միջավայրի պահպանության պրոբլեմների լուծումը՝ մասնավորապես ջրի սպառման պակասեցումը, կեղտաջրերի և արտանետվածքների մաքրումը, ձեռնարկություններից մթնոլորտ արտամղվող վնասակար նյութերի մաքրման սարքավորումների արդյունավետ աշխատանքի ապահովումը, վերամշակող և լեռնաարդյունահանող արդյունաբերության մեջ արտադրության թափոնները բացառող նոր մեքենաների ու սարքավորումների մշակումը:

Հանրապետությունում առաջնային նշանակություն է տրվում հիմնարար գիտության հետագա զարգացմանը: Գիտությունների ակադեմիան կոչված է կոորդինացնելու գիտական հիմնարկների գործունեությունը, վարելու միասնական գիտատեխնիկական քաղաքականություն:

Ավարտված գիտահետազոտական աշխատանքների ներդրումը ժողովրդական տնտեսության մեջ արագացնելու նպատակով պահանջվում է էապես ամրապնդել գիտությունների ակադեմիայի, գիտական հաստատությունների փորձնական-փորձարարական բազան, դրանք հագեցնել ժամանակակից սարքավորումներով: Առաջնահերթ նշանակություն է ստանում գիտությունների ակադեմիա—արտադրություն համալիրների ստեղծումը՝ ժողովրդատնտեսական կենսական խնդիրները լուծելու համար:

Գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման ռեզերվներից է բուհական գիտությունը, որի պոտենցիալը դեռևս անբավարար է օգտագործվում: Անհրաժեշտ է բարձրացնել գիտահետազոտական աշխատանքների արդյունավետությունը ու որակը, արագացնել ստացված արդյունքների արմատավորումը պրակտիկայում: Պետք է միջոցներ ձեռնարկել՝ ավելի լայնորեն օգտագործելու բարձրագույն դպրոցի գիտական ուժերը հրատապ ժողովրդատնտեսական պրոբլեմները մշակելու և մասնագետների պատրաստման որակը բարելավելու, այդ հիման վրա հանրապետության տընտեսական ու սոցիալական զարգացման գործում բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների կոլեկտիվների դերը զգալիորեն բարձրացնելու համար:

Կարևոր է ամրապնդել բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ուղղակի կապերը ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների հետ՝ նպատակ ունենալով արագացնել հրատապ գիտահետազոտական և փորձնական-կոնստրուկտորական աշխատանքների կատարումը: Ընդ որում նախատեսվում է լայնորեն օգտագործել համատեղ աշխատանքի այնպիսի ձևերը, ինչպիսիք են պայմանագրերի կնքումը գիտատեխնիկական համագործակցության մասին, բուհերի ամբիոնների և գիտական ստորաբաժանումների կազմակերպումը ձեռնարկություններում և միավորումներում:

Գիտատեխնիկական պոտենցիալի օգտագործումը, գիտության, տեխնիկայի և արտադրության ինտեգրացումը էապես ու համակողմանիորեն բարելավելու նպատակով խնդիր է դրվում շարունակել աշխատանքը արտադրական, գիտաարտադրական միավորումների կազմակերպական-տնտեսական ձևերը կատարելագործելու ուղղությամբ: Գիտահետազոտական, կոնստրուկտորական, նախագծային, տեխնոլոգիական կազմակերպությունների ուժերն ու միջոցները կենտրոնացնել այն արմատական հարցերի լուծման վրա, որոնք ապահովում են ժողովրդական տնտեսության ինչպես ընթացիկ, այնպես էլ հեռանկարային պահանջմունքների բավարարումը:

Հանրապետության գիտական պոտենցիալի զարգացումը հիմնվում է ինչպես սոցիալ-տնտեսական գործոնների, այնպես էլ գիտահետազոտական և փորձնական-կոնստրուկտորական մշակումների ոլորտի գործունեության ներքին օրինաչափությունների վրա: Այստեղ հաշվի են առնվում աշխատունակ բնակչության նշանակալի ավելացումը և սոցիալական ենթակառուցվածքի ճյուղերում զբաղված մարդկանց թվաքանակի աճի առաջանցիկ տեմպերը՝ նյութական արտադրության ճյուղերի համեմատությամբ:

Գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման հիման վրա հանրային արտադրության ինտենսիվացման գործում մեծ նշանակություն են ստանում կառավարման տնտեսական մեխանիզմի կատարելագործման հարցերը:

Հանրապետությունում ամենուրեք իրականացվում է արմատական վերակառուցում, արդյունաբերության ճյուղերում սկսվել է խոշոր մասշտաբի միջոցառումների իրականացում ձեռնարկությունների ու միավորումների իրավունքներն ընդլայնելու և աշխատանքի վերջնական բարձր արդյունքներ ձեռք բերելու, աշխատավորների ստեղծագործական նախաձեռնությունն ու ակտիվությունը զարգացնելու, պետական պլաններն ու սոցիալիստական պարտավորությունները կատարելու, ռեսուրսների ըստ ամենայնի խնայողության համար նրանց պատասխանատվությունը բարձրացնելու ուղղությամբ: Կառավարման կատարելագործման կարևորագույն հարցերից մեկը կառավարման և ինֆորմացիայի ավտոմատացված համակարգերի լայն արմատավորումն է: Այս ուղղությամբ և, մասնավորապես, այդ նպատակների համար էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների օգտագործման հարցերում քիչ բան չի արվել: Սակայն եղած հաշվողական կենտրոնների ցանցը առայժմ օգտագործվում է ոչ արդյունավետորեն, դրանց հատույցը չի համապատասխանում ժամանակակից պահանջներին: Այդ կապակցությամբ հանրապետությունում աշխատանքներ են կատարվում կոլեկտիվ օգտագործման հաշվողական ցանց ստեղծելու ուղղությամբ:

Հանրապետության սոցիալական ու տնտեսական աճի բնագծերը, որ նշել է ՀԿԿ Կենտկոմի 1987 թվականի մարտյան պլենումը, գլխավորապես հիմնված են հանրային արտադրության զարգացման որակական գործոնների բարձրացման, նրա ինտենսիվացման խորացման, սոցիալական ենթակառուցվածքի ավելի լրիվ զարգացման, ամբողջ ժողովրդական տնտեսության հետևողական կառուցվածքային ու գիտատեխնիկական վերակառուցման վրա:

Կարևոր է ուշադրությունը կենտրոնացնել կոնկրետ գործերի վրա, հոբելյանական տարվա բոլոր նախանշված տնտեսական ու քաղաքական խնդիրների իրագործման վրա: Յուրաքանչյուր աշխատավորական կոլեկտիվ պետք է ապահովի մեծ Հոկտեմբերի 70-ամյակի պատվին ստանձնած սոցիալիստական պարտավորությունների անվերապահ կատարումը:

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ի. ԾԱՄԵՐՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՌՍՖՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ

ՍՄԿԿ **XXVII ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ ՍԱՀՄԱՆԵՑ** մեր սոցիալիստական հասարակության կատարելագործման գլխավոր ուղղությունները: Կուսակցության ծրագրի նոր խմբագրության երկրորդ մասը նվիրված է սոցիալիզմի կատարելագործման և աստիճանաբար կոմունիզմին անցնելու խնդիրներին: Սոցիալիզմի կատարելագործման կարևորագույն գործոններից մեկը պատմական նոր հանրության՝ սովետական ժողովրդի զարգացումն է: Վերջինս, ինչպես նաև սոցիալիզմի կատարելագործումը դիալեկտիկորեն միասնական պրոցես են:

Որո՞նք են սովետական ժողովրդի՝ որպես մարդկանց պատմական, սոցիալական և ինտերնացիոնալ նոր հանրության, գլխավոր գծերն ու բնորոշ առանձնահատկությունները, նրա էությունը: Այն սովետական հասարակության բոլոր դասակարգերի ու սոցիալական խավերի, բոլոր սոցիալիստական ազգերի և ազգությունների միասնությունն է, որ ձևավորվել է աստիճանաբար, սոցիալիզմի կառուցման ընթացքում: Մարդկանց պատմական նոր հանրության՝ սովետական ժողովրդի, ձևավորման տնտեսական հիմքը սոցիալիստական էկոնոմիկան է՝ միասնական ժողովրդատնտեսական կոմպլեքսը, որի անխզելի բաղադրամասը բոլոր սովետական հանրապետությունների ժողովրդական տնտեսությունն է: Պատմական նոր հանրության քաղաքական հիմք է ծառայում միասնական սովետական սոցիալիստական բազմազգ համաժողովրդական պետությունը:

Սովետական մարդկանց պատմական նոր հանրությանը բնորոշ է նրանց գաղափարախոսության՝ մարքսիզմ-լենինիզմի, սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի և սովետական հայրենասիրության միասնությունը, որը կյանքի բոլոր ոլորտներում ներդաշնակորեն զուգակցում է ինտերնացիոնալն ու ազգայինը: Դրա վառ արտահայտությունն են սովետական մարդկանց բնավորության ընդհանուր գծերի առկայությունը, իր բովանդակությամբ միասնական բազմազգ սոցիալիստական մշակույթի ձևավորումն ու ծաղկումը:

Սովետական ժողովուրդը՝ որպես մարդկանց պատմական հանրություն, սոցիալիզմի կատարելագործման և կոմունիզմին անցնելու փուլում հասարակական զարգացման օրինաչափ ձևն է, որի առավել բնորոշ որակական հատկանիշներից է ինտերնացիոնալիզմը: Այն դրսևորվում է բազմազան ձևերով և ամենից առաջ արտահայտվում բոլոր ազգությունների սովետական մարդկանց միաձույլ միասնությամբ, կոմունիզմի կառուցման գործում նրանց եղբայրական բարեկամական համագործակցությամբ, ակտիվությամբ ու նախաձեռնության աճով:

Սովետական ժողովրդի ինտերնացիոնալիզմի դրսևորումն են նաև սոցիալիզմի եղբայրական երկրների ժողովուրդների հետ բարեկամական կապերի, համագործակցության ու փոխօգնության ավելի ու ավելի ամրապնդումը, ազգային ազատագրության և սոցիալական առաջադիմության, ագրեսիվ պատերազմների կանխման, համընդհանուր զինաթափման և մոլորակի վրա կայուն խաղաղության համար ժողովուրդների պայքարին աջակցելը:

Սովետական ժողովուրդը բազմազգ է: Այն կազմված է հարյուրից ավելի ազ-
գերից ու ազգություններից: Նրանց մեջ կան այնպիսի խոշոր ազգեր, ինչպիսիք են
137 մլն 397 հազար մարդուց բաղկացած ռուս սոցիալիստական ազգը, ուկրաինա-
կան սոցիալիստական ազգը (42 մլն 347 հազար մարդ), ուզբեկականը (12.456 հա-
զար), բելոռուսականը (9.463 հազար), ղազախականը (6.556 հազար), թաթարականը
(6.317 հազար), ադրբեջանականը (5.477 հազար), հայկականը (4.151 հազար) և
ուրիշներ: ՍՍՀՄ-ում ապրում են նաև փոքրաթիվ ժողովուրդներ. նգանասաններ՝ 900
մարդ, յուկագիրներ՝ 800 մարդ, ալեութներ և նեգիդալցիներ՝ յուրաքանչյուրը 500-
ական մարդ (տե՛ս Население СССР по данным Всесоюзной переписи
населения 1979 г., М., 1980, с. 23, 26):
Սովետական ազգերից և ազգություններից յուրաքանչյուրն ունի նաև այլ էական
տարբերիչ առանձնահատկություններ: Դրանք են՝ լեզուն, մշակույթն ու կենցաղը,
ավանդույթներն ու սովորույթները, նրանց բնակատեղի բնական-աշխարհագրական
ու կլիմայական պայմանները և այլն: Նրանցից շատերը հասարակական զարգաց-
ման մինչկապիտալիստական փուլից անցում են կատարել սոցիալիզմին՝ շրջանցելով
կապիտալիզմը, և անմիջապես ձևավորվել որպես սոցիալիստական ազգեր ու ազգու-
թյուններ: Մյուսները տակավին մինչհոկտեմբերյան շրջանում զարգացած բուրժուա-
կան ազգեր էին, իսկ սովետական պայմաններում վերափոխվեցին սոցիալիստական
ազգերի: Միմյանցից այսքան տարբերվող սովետական սոցիալիստական բոլոր ազ-
գերն ու ազգությունները դրա հետ միասին եղբայրական մեծ ընտանիքի՝ բազմազգ
սովետական պետության, իրավահավասար անդամներ են և միավորված են ինտեր-
նացիոնալ ընդհանրությամբ: Հասարակական կյանքի քաղաքական, տնտեսական և
մշակութային ոլորտներում նրանց միջև հաստատվել է փաստական հավասարու-
թյուն, տեղի է ունենում փոխադարձ մերձեցում, ձևավորվել ու բազմապատկվում են
հոգևոր կերպարում, ապրելակերպում առկա ընդհանուր գծերը:
Սոցիալիստական հասարակության պայմաններում ազգերի և ազգությունների
միջև գոյություն ունեցող ինչպես նշված, այնպես էլ մյուս էական տարբերություն-
ները ոչ միայն չեն խանգարում նրանց եղբայրական ինտերնացիոնալ միասնությա-
նը, այլ, ընդհակառակը, ծառայում են յուրաքանչյուրի զարգացմանն ու փոխհարըս-
տացմանը՝ փոխհաղորդակցման, եղբայրական փոխօգնության և նյութական ու հո-
գևոր բոլոր արժեքների փոխանակման շնորհիվ: Այս ամենը բացատրվում է մեր սո-
ցիալիստական հասարակական ու պետական կարգի խոր ինտերնացիոնալիստական
բնույթով, հասարակության և յուրաքանչյուր սոցիալիստական ազգի ու ազգության
մեջ բանվոր դասակարգի առաջատար դերով, ՍՄԿԿ-ի՝ ինտերնացիոնալիստների և
հայրենասերների կուսակցության ղեկավարությամբ:
Դժվար չէ այստեղից հետևեցնել, թե որոնք են սովետական ժողովրդի ինտեր-
նացիոնալիզմի աղբյուրներն ու հիմքերը: Դրանցում որոշիչը արտադրության սոցիա-
լիստական եղանակն է, սոցիալիստական արտադրահարաբերությունները, որոնք
շահագործումից ազատ մարդկանց ընկերական համագործակցության և փոխօգնու-
թյան հարաբերություններ են: Սովետական ժողովրդի ինտերնացիոնալիզմի հաս-
տատման գործում վճռորոշ նշանակություն ունեն բանվոր դասակարգի առաջատար
լինելն ու կոմունիստական կուսակցության ղեկավար դերը:
«Այն ամենը, ինչ մենք արել ենք,— նշեց Մ. Ս. Գորբաչովը ՍՄԿԿ Կենտկոմի
1987 թ. հունվարյան պլենումում,— արել ենք ընդհանուր աշխատանքով: Եթե մի
ռեգիոնում նավթ է արդյունահանվում, ապա մյուսը հաց է ուղարկում նրան: Նրանք,
ովքեր բամբակ են անեցնում, մեքենաներ են ստանում: Հացահատիկի յուրաքանչյուր
տոննայի, ոսկու ամեն մի գրամի, բամբակի, քարածխի, նավթի յուրաքանչյուր տոն-
նայի, ամեն մի մեքենայի մեջ՝ ամենահասարակից մինչև եզակին, կա ամբողջ սո-
վետական ժողովրդի, ամբողջ երկրի, մեր ամբողջ բազմազգ Միության աշխատանքի
մասնիկը»:
Պատմական նոր հանրության մեջ միավորված բոլոր դասակարգերն ու սոցիա-
լական խմբերը, բոլոր ազգերն ու ազգություններն ունեն ընդհանուր ինտերնացիոնալ
շահեր, ընդհանուր գաղափարախոսություն ու միասնական նպատակ՝ կոմունիզմի
կառուցումը: Այս ընդհանուր շահերի էությունն է հասարակական կյանքի բոլոր՝
տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և հոգևոր ոլորտներում ապահովել սոցիա-
լիզմի հետագա կատարելագործման ընթացիկ ու երկարաժամկետ պլանների արա-
գացված և բարձրորակ կատարումը: Անշուշտ, դրանց է վերաբերում նաև սովետա-
կան պետության արտաքին քաղաքական խնդիրների հաջող կատարումը:
Հիրավի, սովետական ազգերն ու ազգություններն ունեն ոչ միայն ընդհանուր,

ինտերնացիոնալ, այլև ազգային շահեր: Ինտերնացիոնալ (սովետական ողջ ժողովրդի համար ընդհանուր) և ազգային շահերը պատմական նոր հանրությունում հանդես են գալիս դիալեկտիկական փոխադարձ կապի ու միասնության մեջ, որտեղ ինտերնացիոնալ շահերն ունեն առաջնակարգ դեր: Արդյոք մի՞շտ են այս կամ այն ազգի ու ազգության ազգային շահերը համընկնում սովետական ժողովրդի ընդհանուր, ինտերնացիոնալ շահերի հետ:

Սովետական ազգերից ու ազգություններից յուրաքանչյուրի ազգային շահերը պայմանավորված են նրանց կյանքի պայմանների, կենցաղի, մշակույթի և այլնի բազմակերպ տարբերիչ առանձնահատկություններով: Վերցնենք, օրինակ, մարդկանց ազգությունների կյանքի բնական, աշխարհագրական պայմաններում գոյություն ունեցող տարբերությունները: Բավական է Անդրկովկասի մերձարևադարձային բարեբեր պայմանները համեմատել Հյուսիսի պայմանների հետ, Սիբիրի շրջանները՝ Ղրիմի, կամ Հյուսիսային Կովկասի հետ: Որոշ հանրապետությունների (կամ երկրամասերի, մարզերի) տարածքներում կան հսկայական, դեռևս չյուրացված բնական հարստություններ, իսկ մյուսների մոտ դրանք շատ քիչ են կամ բոլորովին չկան: Էական տարբերություններ կան նաև աշխատանքային ռեսուրսներում, ռեզերվներում: Մի տեղում դրանց ավելցուկ կա, իսկ մի այլ տեղում՝ զգալի պակաս:

Առանձին ազգերի ու ազգությունների որոշ ազգային շահեր չեն համընկնում միմյանց և անգամ կարող են էականորեն տարբերվել: Նրանք երբեմն կարող են հակասության մեջ մտնել ինչպես միմյանց, այնպես էլ համաժողովրդական, ինտերնացիոնալ շահերի հետ: Բայց այդ հակասություններն իրենց բնույթով հակամարտ չեն: Վ. Ի. Լենինը բազմիցս նշել է, որ սոցիալիզմի օրոք հակամարտությունները կվերանան, սակայն ոչ հակամարտ հակասությունները կմնան: Դրանց տարբերությունը գլխավորապես այն է, որ ոչ հակամարտ հակասությունները լուծվում են առանց խիստ սոցիալական ընդհարումների՝ սոցիալիստական հասարակական հարաբերությունների կատարելագործման ու ամրապնդման հիման վրա: Հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ ոչ հակամարտ հակասություններն ունեն սահմանափակ ու ժամանակավոր բնույթ:

Մոտավորապես ինչպիսի՞ հակասություններ կարող են լինել ազգային (հանրապետական) շահերի և ընդհանուր միութենական, համաժողովրդական, ինտերնացիոնալ շահերի միջև: Այսպես, տարբեր արդյունաբերական ձեռնարկությունների շինարարությունը պլանավորելիս միութենական պլանային մարմինների և առանձին հանրապետությունների տեսակետները՝ դրանց տեղի ու կառուցման ժամկետների հարցում, միշտ չէ, որ համընկնում են: Երբեմն նման հակասություններ ծագում են նաև կուլտուրական շինարարության բնագավառում՝ նոր բարձրագույն և միջնակարգ-մասնագիտական ուսումնական հաստատություններ, թատրոններ և այլն ստեղծելու, դրանց ֆինանսավորելու հարցերում: Այսպիսի տարաձայնություններ, հակասություններ առաջանում են, որպես կանոն, այն դեպքերում, երբ որևէ հանրապետության շահերը խզվում են ընդհանուր միութենական շահերից, քննարկվում՝ առանց հաշվի առնելու բոլոր մյուս հանրապետությունների, սովետական ողջ ժողովրդի շահերը: Չեն բացառվում նաև այլ բնույթի սխալները, երբ հաշվի չեն առնվում այս կամ այն հանրապետության շահերը: Այդ հակասություններից ցանկացածը բոլոր դեպքերում հաղթահարվում է լենինյան ազգային քաղաքականության իրականացման ընթացքում՝ ՍՍՀՄ ժողովուրդների շահերին համապատասխան: Ընդ որում խստորեն հաշվի են առնվում երկրի բոլոր հանրապետությունների, ինքնավար մարզերի և օկրուգների, բոլոր ազգերի ու ազգությունների բուն շահերը, նրանց կարիքների և պահանջմունքների բավարարման նկատմամբ ցուցաբերվում է անդուլ հոգատարություն:

Ինտերնացիոնալի և ազգայինի ներդաշնակ զուգակցումը, պատմական նոր հանրությունում դրանց դիալեկտիկական միասնությունը հատկապես վառ կերպով են դրսևորվում սովետական սոցիալիստական մշակույթի զարգացման ոլորտում: Մշակույթի ցանկացած մարզում՝ գեղարվեստական գրականության մեջ և արվեստի բոլոր մյուս տեսակներում, ժողովրդական կրթության, գիտության ասպարեզում, նրա զարգացումն իրականացվում է ՍՍՀՄ բոլոր ժողովուրդների կուլտուրայի գործիչների ստեղծարար համագործակցությամբ: Իր բովանդակությամբ, հիմնական ուղղվածությամբ միասնական սովետական սոցիալիստական մշակույթը, հանդիսանալով մեր ողջ ժողովրդի սեփականություն, ոչ միայն չի բացառում ՍՍՀՄ ազգերի ու ազգությունների ազգային մշակույթների գոյությունն ու զարգացումը, այլև, ընդհակառակը՝ ծառայում է որպես դրանց առաջընթացի և ծաղկման կարևորագույն գործոն: Նրանց

դիալեկտիկական փոխներգործությունն ու միասնությունը նպաստում են ինչպես ազգերից յուրաքանչյուրի, այնպես էլ սովետական ողջ ժողովրդի սոցիալիստական մշակույթի չթուլացող վերելքին:

Ինտերնացիոնալի և ազգայինի դիալեկտիկական զուգակցումն ու միասնությունը առավել ընդհանրացված տեսքով դրսևորվում են սովետական ժողովրդի ապրելակերպում: Մարդկանց ապրելակերպը որոշվում է տվյալ հասարակության մեջ տիրող արտադրաեղանակով, նրա սոցիալ-տնտեսական և հասարակական կարգով: Մեր սոցիալիստական ապրելակերպը բնութագրվում է սովետական մարդկանց կենսագործունեության՝ նրանց աշխատանքի, հասարակական-քաղաքական գործունեության, կենցաղի ու ժամանցի առանձնահատկություններով: Ինտերնացիոնալիզմը՝ որպես սովետական ապրելակերպի անքակտելի գիծ տարբեր ազգության մարդկանց ապրելակերպում, չի բացառում ազգային հատկանիշների առկայությունը: Վերջիններս միմյանց չեն հակադրում, այլ զարգանում են ներդաշնակ միասնության և փոխներգործության պայմաններում:

Սոցիալիզմի կատարելագործման պայմաններում սովետական ժողովրդի զարգացման կարևորագույն ցուցանիշ են ինտերնացիոնալի և ազգայինի միասնության հաստատումն ու զարգացումը: Կուսակցության նախանշած խնդիրների իրականացման ընթացքում տեղի է ունենում սովետական ժողովրդի, մարդկանց սոցիալական և ինտերնացիոնալ հանրության միասնության ու համախմբվածության հետագա ամրապնդում: Վերջինս նախ արտահայտվում է բանվոր դասակարգի, կոլտնտեսային գյուղացիության և ժողովրդական մտավորականության է՛լ ավելի համախմբմամբ, որ տեղի է ունենում սոցիալիստական սեփականության երկու ձևերի մերձեցման, քաղաքի և գյուղի, մտավոր ու ֆիզիկական աշխատանքի միջև էական տարբերությունների աստիճանական վերացման հիման վրա: ՍՄԿԿ-ի սոցիալական քաղաքականությունը նպաստում է բանվոր դասակարգի, կոլտնտեսային գյուղացիության և սովետական մտավորականության դաշնության, նրանց համախմբվածության առավել ամրապնդմանը: Այս պրոցեսի հետ անխզելի կապի մեջ են իրականանում սովետական բոլոր ազգերի ու ազգությունների հետագա զարգացումը, ինտերնացիոնալ հանրության ամրապնդումն ու մերձեցումը: Ազգի սոցիալիստական ծաղկումը ենթադրում է էկոնոմիկայի, քաղաքական կարգի, մշակույթի զարգացման բարձր մակարդակ: Նման ծաղկում չի կարող լինել կապիտալիզմի պայմաններում, որտեղ բանվոր դասակարգի ու մյուս աշխատավորների արտադրած հարստությունները պատկանում են ազգի չնչին փոքրամասնությունը կազմող մի խումբ կապիտալիստների: Ազգերի մերձեցումը տեղի է ունենում նյութական և հոգևոր արտադրության բոլոր ոլորտներում, պետական, տնտեսական և կուլտուրական շինարարության մեջ: Սերտ բարեկամական շփման, համագործակցության և փոխօգնության պրոցեսում նրանք փոխհարստանում են, փոխանակում են միմյանց դրական փորձը, առաջադիմական ավանդույթները և այլն: Սա հատկապես վառ կերպով դրսևորվում է ժողովուրդների մշակութային կյանքում:

Սոցիալիստական ազգերի և ազգությունների աննախընթաց վերելքը հնարավոր դարձավ մեր երկրում սոցիալիզմի լիակատար ու վերջնական հաղթանակից հետո միայն: Կապիտալիզմից սոցիալիզմին անցնելու ժամանակաշրջանում, երբ տակավին նոր էր իրականացվում հին հասարակության ու հին ազգերի արմատական վերափոխումը, երբ դեռևս վերջ չէր տրվել շատ ժողովուրդների հետամնացությանն ու նրանց միջև տիրող փաստական անհավասարությանը, բացակայում էր նաև ազգերի հետևողական վերընթացը: Բայց արդեն այդ ժամանակ՝ սոցիալիստական շինարարության պրոցեսում, ազգային հարաբերությունների զարգացման մեջ ծագում են երկու միտումներ՝ ազգերի ծաղկումն ու մերձեցումը, որոնք հետագայում վերածվում են օրինաչափության:

Սոցիալիզմի կատարելագործման շրջանում ազգերի, ազգային հարաբերությունների զարգացումը հանգեցնում է ազգերի ծաղկման ու մերձեցման ավելի բարձր մակարդակի, որին հասնելու խնդրում կարևորագույն դեր է խաղում այն հանգամանքը, որ ավարտվում է պատմական նոր հանրության՝ սովետական ժողովրդի ձևավորումը: Վերջինս չափազանց լուրջ ազդեցություն է գործում ազգերի ու ազգությունների հոգևոր կյանքի հարստացման, նրանց ստեղծագործական ակտիվության խթանման վրա: Ազգերի, ազգությունների միջև որքան ավելի խորապես են ծավալվում համագործակցությունն ու փոխօգնությունը, այնքան ավելի շատ են նրանք փոխհարստանում՝ միմյանցից ընդօրինակելով արտադրաոլորտում, մշակույթում, կենցա-

ղում և այլուր եղած ամենայն լավագույնը, առաջավորը: Այսպես են բազմապատկվում բոլոր ազգերի ու ազգությունների համար ընդհանուր ինտերնացիոնալ գծերը՝ իրենց կենսագործունեության բոլոր ասպարեզներում հոգևոր նկարագրում և վարքում: Միաժամանակ առավել արագ է ծավալվում նրանց համակողմանի ծաղկումը:

Սովետական ազգերի կյանքի նյութական հիմքի՝ էկոնոմիկաների, աճի տեմպերը վերջին քառորդ դարում հետևյալ պատկերն են ներկայացնում: ՍՍՀՄ ամբողջ արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր ծավալն ավելացել է 4,8 անգամ (տե՛ս СССР в цифрах в 1985 г. М., 1986, с. 88): Ընդ որում մի շարք հանրապետություններում այդ աճի տեմպերը եղել են ավելի բարձր, օրինակ, Հայկական ՍՍՀ-ում՝ ավելի քան 7,5 անգամ, Ադրբեջանում՝ 5,7, Վրաստանում՝ 5,3 անգամից ավելի (տե՛ս նույն տեղը, էջ 91): Գյուղատնտեսության 1981—1985 թթ. համախառն արտադրանքի միջին տարեկան ծավալի աճի տեմպերը, 1961—1965 թթ. համեմատ, երկրում կազմել են 158 տոկոս: ՍՍՀՄ և յուրաքանչյուր սովետական հանրապետության էկոնոմիկայի զարգացման համար բնորոշ է դինամիկ աճը: Ընդ որում յուրաքանչյուր հանրապետության էկոնոմիկան զբաղեցնում է կարևոր տեղ աշխատանքի հասարակական բաժանման մեջ, հարաճուն ավանդ է ներդնում ընդհանուր միութենական էկոնոմիկայի զարգացման գործում:

Հաջողությամբ է իրականացվում լենինյան ազգային քաղաքականության կարևորագույն խնդիրներից մեկը՝ բոլոր հանրապետությունների էկոնոմիկաների մակարդակների հավասարեցումը: ՍՍՀՄ բոլոր հանրապետություններում ներկայումս ձեռք են բերվել զգալի հաջողություններ ժողովրդական տնտեսության կառավարման մեխանիզմի վերակառուցման, սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման կուսակցության ստրատեգիական կուրսի իրականացման ասպարեզում:

Սովետական եղբայր ժողովուրդների բարգավաճման բարձր մակարդակի համոզիչ վկայությունն է նրանց նյութական ապահովվածության անշեղ աճը: Դրա արտահայտությունն է մասնավորապես բանվորների, ծառայողների և կոլտնտեսականների աշխատավարձի աճը: Ավելի է բարելավվում նրանց ցույց տրվող բժշկական օգնությունը: Մեր երկիրն աշխարհում առաջին տեղն է գրավում բժիշկներով բնակչության ապահովվածությամբ: ՍՍՀՄ-ում իրականացվում է վիթխարի բնակարանային շինարարություն: ՍՍՀՄ ժողովուրդների կրթության և մշակույթի զարգացման արդի մակարդակը վկայում է, որ մեր հասարակության զարգացման արդի փուլում հիմնականում հավասարվել է սովետական բոլոր ազգերի ու ազգությունների կրթական մակարդակը:

Մեր մարդկանց մեջ ստեղծվել ու հաստատվել են այնպիսի հիանալի գծեր, ինչպիսիք են՝ նվիրվածությունը սոցիալիստական հայրենիքին և կոմունիզմի գործին, սովետական հայրենասիրությունն ու սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմը, բարձր հասարակական-քաղաքական աշխատանքային ակտիվությունը, անհաշտելիությունը շահագործման և կեղեքման, նացիոնալիզմի, շովինիզմի, ռասիզմի բոլոր դրսևորումների նկատմամբ, դասակարգային համերաշխությունը բոլոր երկրների աշխատավորների հետ: ՍՄԿԿ ծրագրում նշվում է, որ մեր երկրում «ստեղծվել է սոցիալական արդարության, կոլեկտիվիզմի և ընկերական փոխօգնության վրա հիմնված սոցիալիստական ապրելակերպ, որը աշխատավոր մարդուն վստահություն է տալիս ապագայի հանդեպ, նրան հոգեպես և բարոյապես վեհացնում որպես հասարակական նոր հարաբերությունների, սեփական ճակատագրի կերտողի»:

Ներկայումս սովետական ազգերի, ազգությունների միջև առկա սոցիալ-դասակարգային կառուցվածքում չկան սկզբունքային, որակական տարբերություններ: Նրանք բոլորն էլ ունեն միատեսակ սոցիալ-դասակարգային կառուցվածք, իսկ զանազան ազգերում, ազգություններում այս կամ այն դասակարգի, սոցիալական խմբի տեսակարար կշռում գոյություն ունեցող որոշ տարբերությունները չեն բացառում այդ կառուցվածքի որակական միասնությունը:

Մեր սոցիալիստական հասարակությունում ազգերի ու ազգությունների զարգացման բարձր մակարդակի քաղաքական հիմք են ծառայում սովետական համաժողովրդական բազմազգ պետությունը և հասարակական կազմակերպությունները, որոնք կազմում են նրա քաղաքական սիստեմը: Հասարակության քաղաքական սիստեմի, պետական և հասարակական կազմակերպությունների միջուկը, նրա ղեկավար և ուղղություն տվող ուժը կոմունիստական կուսակցությունն է:

ՍՍՀՄ-ը, որպես միասնական միութենական բազմազգ պետություն, մարմնավորում է բոլոր ազգերի ու ազգությունների, սովետական ողջ ժողովրդի պետական

միասնությունը: Սովետական յուրաքանչյուր ազգի ու ազգության անմիջական քաղաքական հիմքը՝ նրանց ազգային սովետական պետականությունը, հանդիսանում է ընդհանուր միութենական պետականության անխզելի օղակը: Սովետական ազգերի և ազգությունների ընդհանուր միութենական և ազգային պետականության միասնությունը իր վառ արտահայտությունն է գտնում նրանց աներեր բարեկամության և համախմբվածության մեջ: Իր հերթին ժողովուրդների բարեկամությունը սովետական բազմազգ պետության ամրության ու հզորության աղբյուրն է:

Համաժողովրդական բազմազգ սովետական պետության՝ ՍՍՀ Միության մեջ սովետական բոլոր ազգերի ու ազգությունների, միութենական ու ինքնավար հանրապետությունների, ինքնավար մարզերի ու օկրուգների պետական միասնությունն իր արտացոլումն է գտնում նաև տերիտորիայի՝ որպես ազգի և ազգության հիմնական հատկանիշներից մեկի, ընդհանրության մեջ: Այժմ այդ ընդհանրությունը հանդես է գալիս որպես սովետական ժողովրդի տերիտորիալ ընդհանրության օրգանապես անխզելի մաս, որը ներդաշնակ միասնության մեջ է գտնվում նրա հետ: Սոցիալիզմի արդի փուլում, պատմական նոր հանրության գոյության և պրոլետարիատի դիկտատուրան համաժողովրդական պետության վերածելու պայմաններում, սովետական ժողովրդի ընդհանուր միութենական տերիտորիալ միասնության հետ յուրաքանչյուր ազգի ու ազգության տերիտորիալ ընդհանրության միասնությունը ձեռք է բերում ավելի խոր, որակապես նոր բնույթ:

Սոցիալիստական ազգերի ու ազգությունների բարձր հասունության գաղափարախոսական հիմքը մարքսիզմ-լենինիզմն է՝ ինտերնացիոնալիզմի և սովետական հայրենասիրության գաղափարախոսությունը: Արդի պայմաններում սովետական ազգերի ու ազգությունների այդ հիմքի համար բնորոշ է, նախ, սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի ու սովետական հայրենասիրության մարքս-լենինյան գաղափարախոսության լիակատար հաղթանակը: Այն արդեն տիրապետող դարձավ 30-ական թվականների կեսերին՝ սոցիալիստական հասարակության հիմքերի կառուցման շնորհիվ: Բայց սոցիալիզմի հետագա ծավալման շնորհիվ սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի ու սովետական հայրենասիրության գաղափարներն ու սկզբունքները բանվոր դասակարգի գաղափարախոսությունից վերածվում են մեր հասարակության բոլոր դասակարգերի ու սոցիալական խմբերի, սովետական ողջ ժողովրդի գաղափարախոսության: Մեր սոցիալիստական հասարակության մեջ արդեն չկան սոցիալական, դասակարգային այնպիսի արմատներ, որոնք ծնեն ու սնեն նացիոնալիզմի ու շովինիզմի բուրժուական գաղափարախոսություն: Մեր հասարակության առանձին շրջաններում, ճիշտ է, դեռևս գոյություն ունեն նացիոնալիզմի և շովինիզմի զանազան դրսևորումներ ու վերապրուկներ, բայց դրանց կրողները քաղաքականապես ոչ հասուն անձինք են, այլ ոչ թե ինչ-որ սոցիալական խմբեր կամ ազգեր, ազգություններ:

Արտասահմանում գործող հակակոմունիստների շարքերում կան նաև Սովետական Միության տարբեր ժողովուրդների ներկայացուցիչներ, մեր երկրի նախկին քաղաքացիներ, որոնք զրպարտչական պրոպագանդա են վարում ՍՍՀՄ-ի դեմ: Նրանց թվում են նաև դաշնակցության գաղափարախոսները, որոնք չեն արտահայտում մեր հասարակության որևէ սոցիալական խմբի շահերը և հայացքները:

Մարքսիզմ-լենինիզմի լիակատար հաղթանակն իր արտահայտությունն է գտել սովետական ազգերի ու ազգությունների հոգևոր նկարագրում:

Սովետական ժողովրդի՝ որպես մարդկանց պատմական նոր հանրության, կազմավորման պատմական նշանակությունն այն է, որ նրա առաջացմամբ ու զարգացմամբ պայմանավորված են սովետական պետության տնտեսական, քաղաքական և պաշտպանական պոտենցիալի հետագա մեծացումը, նրա միջազգային դիրքերի ամրապնդումը, դրանով իսկ նաև սոցիալիստական երկրների ընկերակցության և համաշխարհային սոցիալական առաջադիմության ուժեղացումը:

ՌԵԶԵՐՎՆԵՐԸ՝ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Ծ. ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ
ՀԿԿ Ապարանի շրջկոմի առաջին քարտուղար

ԱՊԱՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԻ զգալի մասը ծովի մակերեվույթից 2000 մետր և ավելի բարձրության վրա է: Հողատարածությունները սահմանափակ են, քարքարոտ, պատկերավոր ասած՝ հողերը դժվարին են: Գարունն ու ամառը կարճատև են, տեղումների միջին քանակությունը պակաս է նորմայից, իսկ բույսերի վեգետացիայի շրջանում տեղումներ գրեթե չեն լինում: Ձմեռը երկարատև ու խստաշունչ է: Այս պայմաններում առանձնակի կարևորություն է ստանում արտադրության ինտենսիվ զարգացման, նրա աճի ներքին հնարավորությունների և ռեզերվների հայտնաբերման ու արդյունավետ օգտագործման խնդիրը:

Սակավահողության և չբարելավված հողատեսքերի առկայության պայմաններում մեզ համար անչափ կարևոր և անփոխարինելի ռեզերվ են նոր հողերի յուրացումը և բարելավումը, նոր կուլտուրաների և սորտերի լայն արմատավորումը, ոռոգման ջրի լրացուցիչ պաշարների ստեղծումը և այս ամենի հիման վրա՝ բերքատվության բարձրացումը: Պակաս կարևոր չեն մեքենայական աշխատանքի, առաջադիմական տեխնոլոգիաների կիրառումը ինչպես դաշտավարությունում, այնպես էլ անասնապահությունում: Շրջանի էկոնոմիկայի ինտենսիվ զարգացման խնդիրն իրականացնելիս՝ մենք ստիպված ենք լինում բախվել այն իրողության հետ, որ տարիներ շարունակ առանձին տնտեսությունների ղեկավարներ, որդեգրելով եղածով յոլա գնալու և էքստենսիվ զարգացման հոգեբանությունը, արդյունավետորեն չեն օգտագործել իրենց տրամադրության տակ եղած հնարավորությունները, անտեսել են տնտեսական աճի ռեզերվները: Հարկ է լինում մարդկանց համոզել, որ չբացահայտված ռեզերվներ և հնարավորություններ կան արտադրության ամեն մի ճյուղում, յուրաքանչյուր կոլտնտեսությունում ու սովխոզում, նրանց սովորեցնել՝ աշխատել նորովի, դաստիարակել տնտեսավարման նոր մտածողությամբ, համակել ներդրված արտադրության միջոցներից անհրաժեշտ հատույց ստանալու ձգտումով:

Այո՛, շրջանի հողային տարածությունները սահմանափակ են: Հետևաբար, մեզ համար հողի արդյունավետ օգտագործումը բացառիկ կարևոր, առաջնահերթ սոցիալ-տնտեսական խնդիր է: Դրա շուրջ կուսշրջկոմում շատ ենք խորհել, ծանր ու թեթև արել հարցի լուծման ուղիներն ու հնարավորությունները: Ընդ որում այդ գործին մասնակից ենք դարձրել հանրապետության համապատասխան գիտահետազոտական ինստիտուտների առաջատար մասնագետներին: Մեր ուսումնասիրություններից պարզվել է, որ ինչպես լքված հողերի վերականգնման, այնպես էլ մելիորացման, ճահճացած ու գերխոնավ հողերի չորացման, ցեխերի հուների կարգավորման, հակաէրոզային աշխատանքի միջոցով հնարավոր կլինի վարելահողերն ընդարձակել և հասցնել 15 հազար հեկտարի: Եվ շուտով «Հայհողպետնախագիծ» ինստիտուտի մշակած հողօգտագործման սխեմայով նախատեսվեց յուրացնել 3.770 հեկտար նոր հողատարածություն:

Կուսշրջկոմին առընթեր տնտեսագիտական խորհրդի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ շրջանի պայմաններում արտադրական նորմալ գործունեություն ծավալելու համար մեր տնտեսությունները պետք է ունենան շուրջ 500-ական հեկտար վարելահող: Ինչո՞վ է հիմնավորվում դա: Նախ՝ հիմնական կուլտուրաներից տարեկան

տոտացվում է միայն մեկ բերք և սպա՝ զարգացող անասնապահության կարիքները
հոգալու համար հարկ է ընդարձակել դաշտային կերամշակությունը և սեփական ար-
տադրության հաշվին ապահովել ինչպես հանրային հոտի, այնպես էլ բանվոր-ծա-
ռայողների անասունների կերի պահանջը: Եվ մենք սկսեցինք լրջորեն զբաղվել հար-
ցի լուծմամբ: Այդ նպատակով համապատասխան հանձնարարականներ տրվեցին
ագրոպարդի շրջմիավորմանը, մշակվեցին վարելահողերի ընդարձակման կոնկրետ մի-
ջոցառումներ: Ընդ որում մենք գտանք, որ նախատեսված աշխատանքների մի մասը
կարելի է կատարել սեփական ուժերով, կարճ ժամանակամիջոցում: Այդ հարցերն
արդեն լուծվում են Մոլքիի, Լուսագյուղի, Ծաղկաշենի տնտեսություններում, որոնց
վարելահողերն այսօր մոտենում են 500 հեկտարի սահմանագծին:
Մեծ աշխատանք տարվեց քարքարուտների հաշվին հողատարածություններ նվա-
ճելու նպատակով, իսկ դրանք շատ են հատկապես Նիգավանի, Չքնաղի, Արագածի,
Վարդենուտի տնտեսություններում: Մեր մշակած միջոցառումների հիման վրա ամե-
նուրեք ծավալվեցին նոր հողերի յուրացման, հողատեսքերի բարելավման, քարքա-
րուտների, միջնակների, բլրակների, թփուտների վերացման, գետակների ու առու-
ների հուների կարգավորման և այլ աշխատանքներ: Եվ գոհունակությամբ պետք է
ասել, որ շրջանի դաշտավարները ու մեխանիզատորները, խորապես ըմբռնելով գոր-
ծի կարևորությունը, ամենայն բարեխղճությամբ իրականացրին մեծ ջանքեր պահան-
ջող այդ խնդիրները: Դրանց լուծմանն ակտիվորեն մասնակցեցին շրջանի գրեթե
բոլոր հիմնարկ-ձեռնարկությունների կոլեկտիվները: Վերջին չորս տարում մեր
մարդկանց հաջողվեց բնությունից նվաճել ավելի քան 1200 հեկտար հողատարա-
ծություն, իրականացնել կուլտուր-տեխնիկական մեծածավալ աշխատանքներ:
Ուշագրավ է հատկապես Նիգավանի պետական տնտեսությունում կատարված
աշխատանքը: Տարիներ շարունակ այստեղ հողօգտագործումը կապված է եղել լուրջ
դժվարությունների հետ, իսկ դա չէր կարող բացասաբար չանդրադառնալ գյուղի տըն-
տեսական ու սոցիալական զարգացման վրա: Անհրաժեշտ համարեցինք Նիգավա-
նում անցկացնել շրջկոմի բյուրոյի արտագնա նիստ, որին հրավիրեցինք նաև գյուղի
ակտիվին: Խորությամբ վերլուծվեց իրավիճակը և որոշվեցին կոնկրետ անելիքները:
Հանձնարարություններ ստացան ոչ միայն գյուղի, այլև շրջանային կազմակերպու-
թյունները, քանի որ եղած դժվարությունների զգալի մասը, ինչպես օրինակ, հողերի
քարազերծումը, տնտեսության ուժերով հնարավոր չէր հաղթահարել: Գլխավոր ուշա-
դրությունը, իհարկե, նվիրվեց նոր հողերի յուրացմանն ու հողօգտագործման արդյու-
նավետության բարձրացմանը: Մեծ ակտիվություն դրսևորեցին նաև պետական տըն-
տեսության դիրեկցիան ու կուսկազմակերպությունը: Այդ հարցերը արծարծվում էին
կուսակցական ժողովներում, բյուրոյի նիստերում, արտադրական խորհրդակցություն-
ներում: Հաստիքային աշխատողների առջև խնդիր դրվեց իրենց ընտանիքներով քա-
րազերծել երկուական հեկտար հողատարածություն: Այդ գործին առաջինը ձեռնա-
մուխ եղավ կուսբյուրոյի քարտուղար Հ. Մարտիրոսյանն իր ընտանիքով:
Շրջկոմի բյուրոյի որոշումից հետո Նիգավանում շոշափելի աշխատանք կատար-
վեց. յուրացվեց և շրջանառության մեջ դրվեց 60 հեկտարից ավելի նոր հողատարա-
ծություն, մի քանի հարյուր հեկտարի վրա կատարվեցին բարելավման աշխատանք-
ներ: Քարի դեմ պայքարը Նիգավանում շարունակվում է, ամեն տարի այստեղ քար-
հավաք է կատարվում ավելի քան 300 հեկտարի վրա: Տնտեսությունում ստեղծվել
է նաև անձրևացման եղանակով փակ համակարգի ոռոգման ցանց: Այսօր արդեն
Նիգավանի տնտեսությունը մշակում է ոչ միայն հացահատիկ, այլև կարտոֆիլ, բան-
ջարանոցային ու կերային կուլտուրաներ: Եվ ներդրված միջոցները տալիս են ան-
հրաժեշտ հատույց: Գյուղում լուծվեցին նաև սոցիալական զարգացման մի շարք
հարցեր: Առիթից օգտվելով՝ կուզեի նշել առանձին կոմունիստների լուրջ ներդրումը
հողաբարման գործում. այսպես, առաջավոր մեխանիզատոր Գրիգոր Վարդանյանը,
որ քառասուն տարի տրակտորի ղեկին է, կցասայլով դաշտերից հանել է հազարա-
վոր տոննա քար: Նույնպիսի ջանասիրություն է ցուցաբերել նաև նրա գործընկեր,
կոմունիստ Հմայակ Գալստյանը:
Բնությունը քմահաճ է Ապարանում, բայց նրա հետ «համագործակցելու» դեպ-
քում ամենևին էլ սարսափելի չէ: Գարնան վարարումների ժամանակ Քասախ գետը
պարզապես ավերածություն էր գործում Մոլքիի, Թթուջրի և Վարդենիսի պետական
տնտեսությունների ափամերձ դաշտերում: Սելավը նսկայական տարածության վրա
ողողում, տանում էր հողի վերին, բերրի շերտը՝ փոխարենը ամենուրեք գլաքարեր
սփռելով: Այդ տարածությունները երկար տարիներ չէին օգտագործվում: Հարկավոր
էր ուղղել, կարգավորել գետի հունը: Եվ շուտով այդ տնտեսությունների մարդկանց

հետ համախմբված գործի կպան նաև ոռոգման և ջրարբիացման համակարգերի
վարչության, մեքենամելիորատիվ կայանի և այլ կազմակերպությունների կոլեկտիվ-
ներ: Նրանց ջանքերով այդ երկու տնտեսությունների հողային բալանսն ավելացավ
250 հեկտարով:
Ջրապահովվածությունը, ջրային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը,
ոռոգման առաջադիմական եղանակների արմատավորումը եղել և մնում են գլխավոր
խնդիրներից մեկը: Ջուրը մեր անգնահատելի հարստությունն է և, հետևաբար, ջրի
նկատմամբ խնայողական վերաբերմունքը, նրանից օգտվելու կուլտուրան, ոռոգելի
հողատարածությունների սահմանված բերքատվության ապահովումը օրվա հրամա-
յական պահանջն են: Այս հարցերը մեկ անգամ չէ, որ քննարկվել են շրջկոմի բյուրոյի
նիստերում և սկզբնական կուսկազմակերպությունների ժողովներում, արտադրական
խորհրդակցություններում: Խնդիրը դրվում է կոնկրետ. ոռոգման բնագավառում չբա-
ցահայտված ինչպիսի ռեզերվներ ու հնարավորություններ կան, ինչ պետք է անել
ջրի հավելյալ պաշար ստեղծելու, ազատ ջրահոսքը կանխելու, անձրևաջրերն ու
սելավները արդյունավետ օգտագործելու համար: Որոնումների այս ճանապարհին
էլ ծնվեց փոքր իռիգացիայի գաղափարը, որի իրականացման համար մոբիլիզացվե-
ցին բոլոր այն կազմակերպությունները, որոնք կարող էին ինչ-որ չափով օգնել գոր-
ծին: Եվ հիմա զարմանալի է թվում, որ գոյություն ունեցող այդ հնարավորություն-
ների օգտագործման մասին մենք ավելի վաղ չէինք մտածել: Շատ կարևոր է, որ
դրանք մեծ ծախսեր չեն պահանջում, կառուցվում են արագ և արագ էլ հատույց են
տալիս: Ընդ որում մենք հաշվի ենք առնում ռելիեֆային հնարավորությունը, աշխար-
հագրական դիրքը, առանձին տեղերում՝ էլեկտրաէներգիայի սնման աղբյուրի մոտի-
կությունը և այլ գործոններ: Եվ ահա շատ կարճ ժամանակամիջոցում Ափնա, Հար-
թավան, Վարդենուտ, Մռավյան, Վարդենիս գյուղերի տարածքում կառուցվեց ութ
արհեստական լիճ, 20 հազարից մինչև 200 հազար խմ տարողությամբ: Այդտեղ են
կուտակվում սելավների, անձրևների, առվակների, ինչպես նաև ոռոգման համա-
կարգի՝ գիշերը չօգտագործվող ջրերը:
Մռավյան գյուղի Տաքաղբյուրից վայրկյանում հորդում է 30—40 լիտր ջուր: Երբ
տնտեսության ղեկավարներին հարցնում էինք՝ հնարավոր չէ՞ արդյոք օգտագործել
այդ աղբյուրը, նրանք պատասխանում էին՝ ջուրը քիչ է և դժվար է այն վեր մղել:
Իսկ երբ աղբյուրի դիմաց ստեղծվեց պատնեշ, մեկ օրում կուտակվեց ավելի քան
3.450 խմ ջուր, որով կարելի է ոռոգել 4—5 հեկտար հողատարածություն: Մի՞թե սա
պակաս ռեզերվ է:
Այսօր շրջանում բավարար փորձ է կուտակվել փոքր իռիգացիայի ստեղծման
գործում, և մեր մարդիկ արդեն իրենք են որոնում ջրօգտագործման նոր հնարավո-
րություններ ու ռեզերվներ, հանդես գալիս նման ջրամբարներ կառուցելու նախա-
ձեռնությամբ: Կուսշրջկոմը բոլոր դեպքերում ընդառաջում և օգնում է նրանց:
Տնտեսական մեծ արդյունք են տալիս օրվա կարգավորիչ ջրավազանները, որոնց
թիվը հասնում է երկու տասնյակի: Դրանք, որ կառուցվել են վերջին 2—3 տարում,
ունեն 10—20 հազար խմ տարողություն և հնարավորություն են տալիս ստեղծել ջրի
մշտական պաշար, այն օգտագործել ցանկացած պահին:
Ջրօգտագործման ասպարեզում մանրուքներ չեն կարող լինել: Ուրախալի է, որ
նման մտածողություն են դրսևորում տնտեսական շատ ղեկավարներ: Մարդիկ սկսել
են հանդես գալ նախաձեռնություններով, որոնել ու գտնել արտադրության աճի սե-
փական ռեզերվներ, հուշել պրոբլեմի լուծման միջոցներ: Նրանց օգնությամբ էլ ան-
ցած տարի լուծվեց ոռոգման առումով շատ կարևոր մի խնդիր: Ապարանի ջրամ-
բարը, որն այսօր արդեն չի բավարարում գյուղատնտեսության հարանուն պահանջ-
ները, ջրի պաշարների համալրման լուրջ կարիք ունի: Եվ ահա որոշվեց սեփական
նախաձեռնությամբ ու շրջանի միջոցներով դեպի ջրամբար շրջել Արագածից սկիզբ
առնող Գեղարոտ գետակը: Համապատասխան կազմակերպություններին հանձնա-
րարվեց կառուցել 1.800 մետր երկարությամբ ջրատար ու գետակն ուղղել նոր հու-
նով: Այսուհետև ջրամբարը տարեկան լրացուցիչ կստանա ութ միլիոն խմ ջուր: Դա,
անտարակույս, մեզ համար խոշոր ռեզերվ է: Ջրի անհրաժեշտ պաշար ունենալը
հարցի միայն մեկ կողմն է: Հարկավոր է մարդկանց մոտ դաստիարակել տնտեսա-
վար վերաբերմունք, ջրից օգտվելու կուլտուրա, ընդլայնել ջրման տեխնիկայի և
ոռոգման առաջադիմական եղանակների մասշտաբները: Չէ՞ որ ոռոգելի հողերը մեր
ոսկե ֆոնդն են և պետք է դրանցից առավելագույն հատույց ստանանք: Ցավոք, բո-
լորը չէ, որ գիտակցում են այս պարզ ճշմարտությունը: Անցյալ տարի Հարթավանի
կոլտնտեսային սկզբնական կուսկազմակերպությունում քննարկվում էր ոռոգման

կազմակերպման, ջրի արդյունավետ օգտագործման հարցը: Կոմունիստները լրջորեն մտահոգված էին տնտեսությունում տիրող իրավիճակով: Այստեղ ղեկավարները, միջին օղակի կադրերը անտնտեսվար, անփույթ վերաբերմունք էին ցուցաբերում ոռոգման գործի նկատմամբ: Կուսակցական ժողովը սկզբունքային գնահատական տվեց բյուրոյի քարտուղար Ժ. Ավետիսյանի ու կոլտնտեսության վարչության նախագահ Ե. Արշակյանի անբավարար գործունեությանը և նրանց ենթարկեց կուսակցական պատասխանատվության: Տույժեր ստացան նաև այդ գործի համար պատասխանատու մյուս անձինք:

Կուսշրջկոմը, ագրոարդյունաբերական շրջմիավորումը, սկզբնական կուսկազմակերպությունները մշտապես բարձրացնում են գյուղատնտեսական և ջրատնտեսական կազմակերպությունների, ոռոգման գործով զբաղվող աշխատողների պատասխանատվությունը ջրի խնայողաբար և ռացիոնալ օգտագործման համար: Այդ հետևողականությունը լավ արդյունք է տալիս, այժմ արդեն տնտեսությունների ղեկավարներն ու մասնագետները չեն անտեսում գիշերային ջրման նշանակությունը, լավ են գիտակցում, որ դա օգնում է մեղմացնելու ջրօգտագործման լարված գրաֆիկը և որ ոռոգման ցանցերի թողունակությունն ու պոմպակայանների աշխատանքի ռեժիմը նախատեսված են վեգետացիոն ողջ ժամանակաշրջանում՝ թե՛ գիշերը, թե՛ ցերեկը գործելու համար:

Տեղերում սկսել են մեծ ուշադրություն նվիրել ջրվորների ընտրության, նրանց նյութական շահագրգռության բարձրացման, ոռոգման տեխնիկայի կատարելագործման հարցերին: Ոռոգելի հողամասերը հատկացվում են ինքնուրույն ստորաբաժանումներին, մարդիկ, աշխատելով կապալային եղանակով, սկսել են ավելի հոգատարությամբ, տիրոջ պես վարվել հողի ու ջրի հետ: Եվ բնավ պատահական չէ, որ ջրօգտագործման գործակիցը հասել է 85 տոկոսի:

Ձեռնարկված այս միջոցները ցանկալի արդյունք են տվել: Շրջանում կոշտ և հյութալի կերերի արտադրությունը տարեկան աճում է 10 հազար տոննայով: Միայն ջրարբիացումը հնարավորություն տվեց առվույտի ցանքատարածություններն ընդարձակել 1.500, կարտոֆիլինը՝ 200 հեկտարով, ներդնել նոր կուլտուրաներ՝ կերի ճակնդեղ, հատիկաընդեղեն, արևածաղիկ:

Ոռոգումը փոխել է նաև տնամերձ հողամասերի դեմքը: Կոլտնտեսականներն ու բանվոր-ծառայողներն անհատական բանջարանոցներում աճեցնում են նոր կուլտուրաներ, հիմնում պտղատու այգիներ: Այսպիսով, մեծանում է ջրի օգտագործման ոչ միայն պահանջարկը, այլև նրա սոցիալական դերի ըմբռնումը: Մարդիկ ամուր կապվում են իրենց բնօրրանին, նպաստում նրա բարգավաճմանը:

Ռեզերվների հայտնաբերման և արդյունավետ օգտագործման շատ օրինակներ կարելի է բերել շրջանի էկոնոմիկայի առաջատար ճյուղի՝ անասնապահության բնագավառից: Երկար տարիներ Երնջատափի սովխոզի ղեկավարությունը, կուսկազմակերպությունը քննադատվում էին տևականորեն հետ մնալու, եղած հնարավորություններն ու ռեզերվները չօգտագործելու համար: Եվ ահա անցած տարի իրենց ձեռք բերած ցուցանիշներով երնջատափցիներն ընդհուպ մոտեցան շրջանի առաջավոր տնտեսությունների մակարդակին: Եթե ընդամենը երեք տարի առաջ այստեղ մեկ կովի կաթնատվությունը չէր անցնում 1.300 կիլոգրամից, ապա այժմ այն կազմում է 3.000 կիլոգրամ: Տնտեսությունը կատարում է անասնապահական մթերքների արտադրության ու վաճառքի պլանները: Ինչո՞վ բացատրել այս շեշտակի վերելքը, չէ՞ որ նույն մարդիկ են, նույն հողն ու ջուրը, նույն հնարավորությունները: Փոխվել է միայն մի բան՝ մարդկանց վերաբերմունքը աշխատանքի, իրենց ամենօրյա պարտականությունների կատարման նկատմամբ:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարից հետո շրջկոմի բյուրոն քննարկեց Երնջատափ գյուղի սոցիալ-տնտեսական կոմպլեքսային զարգացման հարցը, ընդունեց կոնկրետ որոշում, կատարվեցին կադրային փոփոխություններ: Սկզբնական կուսկազմակերպությունն ու դիրեկցիան, ճիշտ հետևություններ անելով ստեղծված իրավիճակից, իրավացիորեն առաջին պլան մղեցին ինտենսիվ գործոնները, աշխատանքի կազմակերպման առաջադիմական ձևերն ու նոր տեխնոլոգիաները, խստորեն հետևեցին ագրոտեխնիկական կանոնների կիրառմանը: Ամենօրյա կենդանի կազմակերպչական ու գաղափարադաստիարակչական աշխատանք տարվեց աշխատավորության շրջանում: Մելիորացիայի շնորհիվ շրջանառության մեջ դրվեցին 130 հեկտար նոր հողեր, ընդլայնվեց ոռոգման ցանցը, ներդրվեցին կերային նոր կուլտուրաներ, բարելավվեց զոոանասնաբուժական ծառայության դրվածքը: Եվ, ամենակարևորը, ամրապնդվեց

երնջատափցիների հավատը սեփական ուժերի ու հնարավորությունների նկատմամբ:

Վերակառուցման ու արագացման արդի պայմաններում լավ աշխատանք է պահանջվում բոլորից և յուրաքանչյուրից, ամեն մի տնտեսություն պետք է աշխատի հատույցով, օգուտով: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ կուսշրջկոմը ուշադրության կենտրոնում է պահում հետ մնացող տնտեսություններում գործերի վիճակը շտկելու խնդիրը, հետևողականորեն բարձրացնում էկոնոմիկայի, սոցիալական զարգացման գործում կուսկազմակերպությունների ու ղեկավարների, բոլոր կոմունիստների պատասխանատվությունը: Վերջերս շրջկոմ էինք հրավիրել Շրջկենտրոնի և Լուսագյուղի սովխոզների ղեկավարներին: Այս երկու տնտեսությունում էլ ցածր են արտադրության աճի տեմպերը և, ընդհանրապես, շատ խնդիրներ չեն լուծվում: Հարկ եղավ նրանց ծանոթացնել Միության առաջավոր տնտեսությունների, հատկապես Կալուգայի մարզի Օկտյաբրսկի սովխոզի փորձին: Օկտյաբրսկի սովխոզի ղեկավարները գտել են գործերի բարելավման գործուն միջոցներ և ուղիներ, իսկ մեր շրջանի վերը նշված և մի քանի այլ տնտեսությունների ղեկավարներ ու կուսկազմակերպություններ դեռևս «որոնումների» մեջ են: Ո՞րն է պատճառը: Ուղղակի ասենք՝ պակասում է ձեռնհասությունը: Շրջկոմում նրանց բացատրեցինք, որ քննադատությունը նրա համար չէ, որ թերությունների մասին խոսվի, արձանագրվի, իսկ բարձրացված հարցերը չլուծվեն, որ ղեկավարի ձեռնհասությունն այժմ ենթադրում է ոչ միայն իրազեկություն, գիտելիքների որոշակի պաշար, այն այժմ ձեռք է բերել նոր իմաստ: Կարելի՞ է, արդյոք, պատկերացնել ժամանակակից ղեկավար՝ առանց այնպիսի հատկանիշների, ինչպիսիք են նախաձեռնողականությունը, համարձակությունը, պատասխանատվությունն ստանձնելը ու պատրաստակամությունը, հարցերը պետականորեն լուծելու կարողությունը: Կարծում եմ, որ նման անհատական զրույցներն անհետևանք չեն անցնի:

Անասնապահության մեջ մեր կարևորագույն ռեզերվներից մեկը մեքենայացման աստիճանի բարձրացումն է: Իսկ դրան հասնելու համար անհրաժեշտ է ունենալ համապատասխան նախադրյալներ: Կերաբաշխման կամ, ասենք, կթի մեքենայացումն անհնար է առանց ժամանակակից անասնապահական շենքերի: Ուրեմն, հարկավոր է հարցը լուծել հիմնովին, կոմպլեքսային ձևով: Վերջին տարիներս շրջանի Ափնա, Վարդենուտ, Թթուջուր, Ծաղկաշեն, Մռավյան, Արայի և այլ գյուղերում շահագործման են հանձնվել անասնապահական նոր համալիրներ և օբյեկտներ, ընթացքի մեջ է նորերի շինարարությունը: Եվ շատ ֆերմաներում աշխատատար պրոցեսները հիմնականում մեքենայացված են: Այս հարցը ևս ունի ոչ միայն տնտեսական, այլև սոցիալական կարևոր նշանակություն: Մարդիկ սիրով են գնում ֆերմա, երիտասարդները այլևս չեն խուսափում այնտեղ աշխատելուց: Մեկ բնորոշ օրինակ: Ծենավանի կաթնապրանքային ֆերման և արդյունաբերական մասնաճյուղը իրար մոտ են: Ե՛վ իրենց արտաքին տեսքով, բակերի մաքրությամբ, և՛ ստեղծված պայմաններով այս օբյեկտները քիչ են զանազանվում իրարից: Երկու տեղում էլ աշխատում են սպիտակ խալաթներով ջահել աղջիկներ: Տարբերությունը միայն այն է, որ կթվորուհիներն ավելի լավ են վարձատրվում և իրենց աշխատանքի ու հանգստի պայմաններից էլ դժգոհ չեն: Ահա մենք ձգտում ենք, որ անասնապահությունը մյուս տնտեսություններում նույնպես դրվի ինդուստրիալ հիմքի վրա: Մարդկանց արդյունավետ աշխատանքի համար ստեղծվեն բոլոր նախադրյալները: Մեր ժամանակներում չի կարելի անտեսել գյուղատնտեսության մեջ աշխատող պատանու և աղջկա այսօրվա, առավել ևս վաղվա պահանջները:

Անասնապահությունում ծախսումների կրճատումը, կերի ռացիոնալ օգտագործումը, ցեղի բարելավումը ամենախոշոր ռեզերվներն են: Բավական է ասել, որ միայն կերի որակի բարելավման, դրա պահպանության և ռացիոնալ օգտագործման, կորուստների կանխման միջոցով հաջողվել է անասնապահության արդյունավետությունը բարձրացնել 10—15 տոկոսով: Ծաղկաշենի կոլտնտեսությունը, օրինակ, միայն բարձր քաշանի անասուններ վաճառելու համար տարեկան ստանում է 90—100 հազար ռուբլու հավելավճար: Ահա ռեզերվը խելացիորեն օգտագործելու արդյունքը, շահութաբերության ակունքը:

Սակայն արտադրանքի որակի բարելավման խնդիրն առանձին տնտեսություններում չի լուծվում: Եթե շրջանի առաջավոր տնտեսությունների մթերակայան հանձնած խոշոր եղջերավոր անասունների միջին կենդանի քաշը կազմում է 350—400 կիլոգրամ, ապա Մուլքիի, Ջորագլխի սովխոզներում այն տատանվում է 290—300 կիլոգրամի սահմաններում: Նրանք զգալի վնաս են կրում նաև ցածրորակ, ոչ դասային կաթ հանձնելու պատճառով: Հետևաբար, դեռևս կան չօգտագործվող ռեզերվ-

ներ, որոնց գործադրմամբ այդ տնտեսություններում և ընդհանուր առմամբ շրջանում դրությունն էապես կփոխվի:

Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու, պարենային ծրագիրը կատարելու և կուսակցության նոր կանխագծումներն ու պահանջները իրագործելու համար կուսակցական մարմիններից և կազմակերպություններից պահանջվում է խորացնել ու ամրապնդել դրական միտումները, չգոհանալ ձեռք բերածով, որոնել ու գտնել արտադրության աճի նոր ռեզերվներ և հնարավորություններ: Իսկ մեր շրջանում դրանք շատ են, հեռանկարի առումով՝ չափազանց կարևոր: Ասածս հիմնավորեմ կոնկրետ օրինակներով: Արագած լեռան լանջերին մենք ունենք բավական ընդարձակ հողատարածություններ, որոնց տնտեսական արդյունավետությունը շատ ցածր է: Արտադրության շահերը պահանջում են այստեղ կատարել գիտականորեն հիմնավորված ագրոանտառամելիորացման աշխատանքներ: Նույնը կարելի է ասել նաև Միխանայի, Ծաղկունյաց և Արայի լեռնալանջերի մասին: Մեր խնդրանքով «Հայհողպետնախագիծ» և «Հայպետջրնախագիծ» ինստիտուտներն արդեն ուսումնասիրել են այդ հարցերը: Առաջիկա տարիներին մենք արդեն կարող ենք կոնկրետ արդյունքներ ակնկալել:

Շրջանի տարածքում ջրամբարներ ու ջրհան կայաններ կառուցելու միջոցով կարելի է զգալի քանակությամբ ջուր կուտակել և օգտագործել ոռոգման նպատակով: Օրինակ, ուսումնասիրություններից պարզվել է, որ եթե Ջորագլխի մերձակայքում կառուցվի 2 մլն խմ տարողությամբ ջրամբար, ապա հնարավոր կլինի ինքնահոս եղանակով ոռոգելի դարձնել շուրջ 800 հեկտար հողեր: Հարց ենք առաջ քաշել Հարթավանի ջրհան կայանի հզորությունը մեծացնելու, Նիգավանի մերձակայքում 3—3,5 մլն խմ տարողությամբ ջրամբար և Երնջատափի ջրհան կայանի երկրորդ հերթը կառուցելու համար: Եթե այդ ամենը մեզ հաջողվի, ապա ջրով կապահովվի 12 տնտեսությունների ավելի քան 2.500 հեկտար անջրդի հողատարածություն:

Շրջանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման շահերից ելնելով՝ սեփական նախաձեռնությամբ մտադիր ենք 2.500 գլուխ կովի համար կառուցել կաթնային համալիրներ, մեքենայացված ֆերմաներ ու գոմեր, 15 հազար գլխի համար՝ տիպային ոչխարանոցներ, խոզաբուծական և թռչնաբուծական խոշոր ֆերմաներ կամ համալիրներ, ստեղծել ջերմոցային հզոր տնտեսություն, գործարանային մասնաճյուղեր բացել մի շարք գյուղերում, որտեղ հնարավոր չէ աշխատուժը ամբողջությամբ ընդգրկել գյուղատնտեսության մեջ:

Դժվարին խնդիրներ են սպասվում շրջանի աշխատավորական կոլեկտիվներին, կուսկազմակերպություններին, սակայն ստեղծված նախադրյալները, ամենուրեք հաստատված բարոյահոգեբանական առողջ մթնոլորտը, կոմունիստների, արտադրության բոլոր մարդկանց հասարակական-քաղաքական բարձր ակտիվությունը հույսեր են ներշնչում, որ նախատեսված միջոցառումները կյանքի կկոչվեն, հաջողությամբ կլուծվեն սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման մեր խնդիրները: Այդ իրողությունը լավ են գիտակցում շրջանի կոմունիստները, բոլոր աշխատավորները: Նրանք լուրջ հետևություններ են անում ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թվականի հունվարյան պլենումի որոշումներից, և ամեն ոք ձգտում է վերակառուցել իր գործունեությունը, պայքարել նորի և առաջավորի համար: Դրա վկայությունը ընթացիկ տարվա հաջող մեկնարկն է: Շրջանը ժամկետից շուտ կատարեց կաթի, մսի և բրդի արտադրության ու վաճառքի առաջին եռամսյակի առաջադրանքները և նախորդ տարվա նույն ժամանակամիջոցի համեմատությամբ զգալի աճ ապահովեց: Վերանայելով առկա հնարավորություններն ու ռեզերվները՝ շրջանի գյուղատնտեսության բնագավառի աշխատողները հանդես են եկել հնգամյակը չորս տարում կատարելու, մեծ Հոկտեմբերի պանծալի հոբելյանը արժանավայել դիմավորելու հայրենասիրական նախաձեռնությամբ: Ստանձնած պարտավորությունները ռեալ են, հիմնավորված և բխում են մեր տնտեսական աճի պոտենցիալից:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՍՊԱՌՄԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Վ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
Ռ. ՎԱԼԵՍՅԱՆ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ բարեկեցության բարձրացման կարևոր նախապայմանը լայն սպառման ապրանքների հարանուն պահանջմունքների ավելի լրիվ բավարարումն է: Դա ՍՄԿԿ XXVII համագումարի առաջադրած սոցիալական ծրագրի հաջող լուծման գրավականն է:

Վերջին տարիներին մեր հանրապետությունում որոշակի տեղաշարժեր են կատարվել ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության կառուցվածքում, փոքր-ինչ բարելավվել է դրանց որակը և ընդլայնվել տեսականին: Սակայն վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մի շարք ապրանքներ թողարկվում են դեռևս ոչ բավարար քանակությամբ, իսկ բազմաթիվ այլ արտադրատեսակների արտադրությունը եղած պահանջարկից ավելի է և սպառվում է ոչ լրիվ: Նման վիճակը հիմնականում բացատրվում է որոշակի ապրանքներով շուկայի գերհագեցմամբ և պահանջարկի նվազմամբ, բազմաթիվ արտադրատեսակների համեմատաբար բարձր գներով, ինչպես նաև ներմուծվողների նկատմամբ դրանց մրցունակ չլինելով:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության հաշվեկշռված զարգացման կարևոր պայմանը նրա կազմակերպման ու պլանավորման ճյուղային և տերիտորիալ սկզբունքների նպատակահարմար զուգորդումն է:

Ներկայումս զանգվածային պահանջարկ վայելող ապրանքներ են թողարկում 22 միութենական, 8 միութենական-հանրապետական և 2 հանրապետական մինիստրությունների ու գերատեսչությունների ենթակայության ձեռնարկություններ: Ճյուղային սկզբունքն, անշուշտ, ապահովում է արտադրանքի թողարկման ծավալների աճը, սակայն այն առաջացնում է նաև որոշակի անհամամասնություններ՝ կապված ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության տվյալ մեթոդի, ինչպես նաև դրանց պահանջարկի ձևավորման տերիտորիալ բնույթի հետ: Դա վերջինիս և ճյուղային շահերի ռացիոնալ զուգորդումը խախտելու հետևանք է:

«Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության և ծառայությունների համակարգի զարգացման 1986—2000 թվականների կոմպլեքսային ծրագրով», ինչպես նաև «Տեղական արդյունաբերության հետագա զարգացման 1986—1990 թթ. և մինչև 2000 թվականն ընկած ժամանակաշրջանի միջոցառումների մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի որոշմամբ նախատեսված է արագացնել մասնագիտացված արտադրությունների կատարելագործումը՝ արդի տեխնիկայի ու տեխնոլոգիայի լայն կիրառման հիման վրա, ընդլայնել թողարկվող արտադրանքի տեսականին և բարձրացնել որակը, ձևավորել բնակչության խելամիտ պահանջմունքները: Բնական է, որ ժողովրդական սպառման ապրանքներ թողարկող ճյուղերի զարգացման միակ ուղին արտադրության ինտենսիվացումն է, դրա կազմակերպման ու կառավարման բարելավումը, արտադրական կարողությունների արդյունավետ օգտագործումը, գործող ձեռնարկությունների վերակառուցումն ու տեխնիկական վերազինումը, հումքի, նյութերի, աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործումը: Ծրագրի կարևոր՝ բաղկացուցիչ մասը արտադրանքի նորացումը ժամանակին ապահովելն է՝ նորաձևության պահանջներին և բնակչության պահանջարկի փոփոխություններին համապատասխան: Ինչպես ՍՄԿԿ XXVII համագու-

մարում նշվեց՝ ժողովրդի բարեկեցության բարձրացման խնդիրը կմնա չկատարված, եթե մենք չկարողանանք շուկան հագեցնել բազմատեսակ ապրանքներով ու ծառայություններով:

Ելնելով կուսակցության այս պահանջներից՝ սահմանված են ժողովրդական սպառման ապրանքներ արտադրող ճյուղերի զարգացման հիմնական ուղղությունները: Հարկ է նշել, որ այդ արտադրատեսակների արտադրության ու սպառման հարցերի կոորդինացման նպատակով ստեղծվել են միութենական հանրապետությունների պետպլանների ժողովրդական սպառման ապրանքների բաժիններ, որոնք կոչված են պլանավորելիս ավելի լիովին հաշվի առնել առկա պահանջարկը:

Հիմք ընդունելով ապրանքների արտադրության ու սպառման ձեռք բերված մակարդակը՝ նախատեսված է թեթև արդյունաբերության կուլտուր-կենցաղային նշանակության ու տնտեսական գործածության իրեր արտադրել դրանց նկատմամբ բնակչության պահանջմունքը էապես գերազանցող ծավալներով՝ սպառման ռացիոնալ մակարդակին առավելագույնս մոտենալու նպատակով: Հաշվարկները հիմնված են բնակչության մեկ շնչի հաշվով ռացիոնալ սպառման հեռանկարային նորմաների և հանրապետության փաստական տվյալների վրա:

Առաջադրված խնդիրներին համապատասխան, նախատեսված է թեթև արդյունաբերության համակարգում ավելի արագ տեմպերով զարգացնել մետաքսի, տրիկոտաժի, կոշիկի արտադրությունը, տեղական արդյունաբերության համակարգում՝ հախճապակու, ճենապակու, քիմիական, մեքենաշինական, մետաղամշակման ենթաճյուղերը: Թողարկվող արտադրանքի ծավալը կավելանա 2—3,3 անգամ: Նախատեսված է ընդլայնել ու վերակառուցել նաև բամբակե, մետաքսե ու բրդե գործվածքների, գուլպեղենի, սպորտապրանքների, արհեստագործական գեղարվեստական իրերի և կենցաղային քիմիայի ապրանքների արտադրության գործող ձեռնարկությունները, ստեղծել տեսակավոր ամանեղենի, էլեկտրակենցաղային սարքերի, նկարչական ներկերի, գրասաշրջիկների հանդերձանքի արտադրության նոր օբյեկտներ: Թեթև ու տեղական արդյունաբերության համախառն արտադրանքի ծավալը, 1985 թվականի համեմատությամբ, կանի ավելի քան 2 անգամ: Թողարկման ընդհանուր ծավալի մեջ ժողովրդական սպառման ապրանիքների բաժինը կկազմի մոտ 80 տոկոս: Դրանց 85 տոկոսից ավելին կթողարկվի աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման հաշվին:

Արտադրության կրկնորդումը վերացնելու նպատակով նախատեսված են տեղական արդյունաբերության համակարգում թեթև արդյունաբերությանը բնորոշ ենթաճյուղերի զարգացման համեմատաբար ցածր տեմպեր:

Հեռանկարում ժողովրդական սպառման ապրանքների, հիմնականում թեթև արդյունաբերության ապրանքների արտադրությունը կգերազանցի տեղի բնակչության պահանջարկը: Մասնավորապես, բամբակե գործվածքների թողարկումը պահանջարկից ավելի կլինի 1,3, մետաքսե գործվածքներինը՝ 1,8, գորգերինը և գորգագործական արտադրանքինը՝ 1,7, կոշիկինը՝ 2, տրիկոտաժե վերնազգեստինը՝ 2,5, գուլպեղենինը՝ 3,2, տրիկոտաժե ներքնազգեստինը՝ 4,3 անգամ և այլն: Այսպիսով, տեղական պահանջարկից որոշ արտադրությունների զարգացման տեմպերի զգալի առաջանցումը կնպաստի նաև երկրի մյուս ռեգիոնների բնակչության պահանջմունքների բավարարման խնդրի լուծմանը:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության զարգացման հիմնական ուղղությունները որոշելիս անհրաժեշտ է ելնել այն արտադրատեսակների թողարկման աճի տեմպերը կասեցնելու դիրքորոշումից, որոնցով ներքին շուկան հագեցված է բավարար չափով: Էկոնոմիկայի տվյալ ոլորտի հետագա զարգացումը պետք է նպատակաուղղվի արտադրության և սպառման հաշվեկշռվածության ապահովմանը: Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության աճը հանրապետությունում առաջիկա 15 տարիներին կկազմի 233,3 տոկոս, ընդ որում դրանց գերակշիռ մասը կթողարկի թեթև արդյունաբերությունը:

Նշված ճյուղերից բացի, բնակչության պահանջմունքների բավարարման գործում որոշակի տեղ է հատկացվում ծանր ինդուստրիային, մասնավորապես, մեքենաշինությանը, քիմիական արդյունաբերությանը: Այսպես կոչվող, «լայն սպառման ապրանքների արտադրամասերի» նշանակությունն օրեցօր մեծանում է: ՍՄԿԿ XXVII համագումարը կարևորեց այդ ստորաբաժանումների ձեռնարկությունների արտադրության ընդհանուր ծավալի մեջ լայն սպառման առարկաների տեսակարար կշիռը բարձրացնելու խնդիրը, ինչպես նաև զանգվածային պահանջարկ վայելող արտադրատեսակների անվանացանկը և տեսականին ընդլայնելու ու որակը բարելավելու անհրաժեշտությունը:

Միութենական մինիստրությունների ու գերատեսչությունների արդյունաբերության կողմից ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրությունը 1986 թվականին նկատելիորեն աճեց՝ կազմելով ընդհանուր թողարկման 12,7 տոկոսը: Զանգվածային պահանջարկ վայելող արտադրատեսակների արտադրության մեջ առավել մեծ է սարքաշինական, էլեկտրատեխնիկական, քիմիական, էլեկտրական արդյունաբերության արտադրանքի տեսակարար կշիռը: Ընդ որում միայն նշված մինիստրությունների ձեռնարկություններում ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության ծավալը մինչև 2000 թվականը կկրկնապատկվի և կկազմի հանրապետության ընդհանուր արտադրության 18 տոկոսը: Դրա հետ մեկտեղ՝ ծանր ինդուստրիայի հնարավորությունները օգտագործվում են բնավ ոչ լիովին, այն դեպքում, երբ միութենական նշանակության խոշոր շատ ձեռնարկություններ ունեն արտադրության կազմակերպման ու զարգացման, ժողովրդական սպառման բարձրորակ և բազմապիսի ապրանքների նկատմամբ հանրապետության բնակչության պահանջմունքների ապահովմանն ավելի ակտիվորեն մասնակցելու մեծ ռեզերվներ: Այդ կարևոր պրոբլեմի լուծմանը կոչված են նպաստելու նաև անհատական աշխատանքային գործունեության լայն զարգացման միջոցառումները:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության ոլորտում պահանջվում է էապես բարձրացնել արտադրանքի որակը և նորացնել արտադրատեսակները, համակողմանիորեն հաշվի առնել բնակչության պահանջմունքներն ու դրանք զուգորդել ժողովրդատնտեսական շահերի հետ, ներդնել գիտության և տեխնիկայի նվաճումները, ռացիոնալ օգտագործել եղած բնական, նյութական ու աշխատանքային ռեսուրսները, ընդլայնել երկրորդային հումքի օգտագործումը:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության հեռանկարային զարգացման կարևոր պրոբլեմը դրանք թողարկող ճյուղերի կողմնորոշումն է դեպի հանրապետությունում ձևավորված ժողովրդագրական ու տերիտորիալ առանձնահատկությունները: Այսպես, թեթև արդյունաբերության մեջ առաջնահերթ ուշադրություն են պահանջում նյութեր խնայող արտադրատեսակների արտադրության ու տեսականու ընդլայնումը, տեղական արդյունաբերության մեջ՝ մասնագիտացման հետագա խորացումը, ճյուղին ոչ հատուկ արտադրատեսակների թողարկման կրճատումը, արտադրության այնպիսի ծավալների հաստատումը, որոնք առաջին հերթին բավարարեին ներքին շուկայի պահանջները: Բնակչության բարեկեցության բարձրացմանն ու պահանջմունքների բավարարմանն է ուղղված ինչպես վերոհիշյալ ճյուղերի, այնպես էլ կենցաղծառայության գործունեությունը, որոնց շահերն ավելի ու ավելի հաճախ են տրամախաչվում: Ուստի նրանց գործունեության ոլորտների հստակորոշ սահմանազատումը ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության ռացիոնալ կազմակերպման ու կառավարման կատարելագործման կարևոր խնդիրներից է: Հայտնի է, որ կենցաղ-ծառայությունը սպասարկման ոլորտի մի մասն է, որը բնակչությանը ցույց է տալիս բազմաբնույթ ծառայություններ: Տվյալ ճյուղը ներկայումս ունի բավականին զարգացած նյութատեխնիկական բազա. կոմբինատներ, արտադրական միավորումներ և ձեռնարկություններ, որոնք թողարկում են լայն սպառման տարբեր առարկաներ: Սակայն այդ արտադրությունները պետք է բավարարեն բնակչության սոսկ անհատական պահանջները, այսինքն՝ կապված լինեն առանձին պատվերների կատարման հետ: Իսկ ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրությունը, որը բավարարում է զանգվածային պահանջարկը, նպատակահարմար է դասել համապատասխան իրավասության ճյուղերի շարքը:

Այս կապակցությամբ պահանջվում է է՛լ ավելի կատարելագործել ճյուղերի արտադրական-տեխնիկական կառուցվածքը՝ մասնագիտացման խորացման և ձեռնարկությունների չափերի օպտիմալացման հիման վրա: Գիտատեխնիկական առաջադիմությունը հանգեցրել է արտադրության, այդ թվում՝ մանր ձեռնարկությունների, տեխնիկական բազայի վերակազմակերպմանը՝ շեշտակիորեն բարձրացնելով նրանց տնտեսական արդյունավետությունը: Պրակտիկան ցույց է տալիս խոշոր ձեռնարկություններում լայն անվանացանկի արտադրատեսակների կենտրոնացման ոչ նպատակահարմար լինելը: Արտադրությունը ճյուղերում կենտրոնացնելու հետ զուգընթաց՝ անհրաժեշտ է զարգացնել այն մանր ու միջին ձեռնարկությունները, որոնք խիստ զգայուն են պահանջարկի նկատմամբ և հնարավորություն ունեն արագորեն վերակառուցվելու՝ դրա փոփոխություններին համապատասխան: Ճյուղերում այդպի-

սի ձեռնարկություններ ստեղծելու նպատակահարմարությունը կապված է այն բանի հետ, որ դրանք քիչ կապիտալ ներդրումներ են պահանջում:

Ներկայումս տեղական արդյունաբերության համար պրոֆիլային հանդիսացող բազմաթիվ ոչ բարդ արտադրատեսակների պակասություն է զգացվում: Դրանց արտադրությունը խոշոր միավորումներում կենտրոնացնելու պատճառով, որոնց թողարկման համար այդտեղ համեմատաբար ցածրարտադրողական սարքավորումներ են օգտագործվում, արտադրանքի որակը վատացել է: Խոշոր ձեռնարկություններում արտադրվող ժողովրդական սպառման ապրանքների անվանացանկի կրճատումը և դրանց մեծ մասի արտադրության կենտրոնացումը մասնագիտացված ոչ մեծ օբյեկտներում նպաստում են արտադրանքի որակի բարձրացմանը, նպատակահարմար դարձնում այդպիսի ձեռնարկությունների ստեղծումը: Դա ունի նաև դրական այլ կողմեր՝ կապված այդ օբյեկտների տեղաբաշխման հետ: Հանրապետության լեռնային ու նախալեռնային շրջանների զարգացման կուրսին համապատասխան, իրենց չափերով ոչ մեծ ձեռնարկությունները անհրաժեշտ է տեղաբաշխել հենց այդ շրջաններում: Արտադրության տերիտորիալ համակենտրոնացման այդ ձևը նպաստում է սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի տարբերությունների հաղթահարմանը և լեռնային շրջաններում արտադրական-տեխնիկական պոտենցիալի ուժեղացմանը, անձնական ու օժանդակ տնտեսություններում զբաղված մարդկանց ընդգրկմանը հանրային արտադրության մեջ, այդ շրջաններից բնակչության արտահոսքի նվազեցմանը, խոշոր քաղաքներում արտադրության կենտրոնացման չափերի կարգավորմանը, դրանց արտադրական կառուցվածքի բեռնաթափմանը:

Այսօրվա դրությամբ գործում է թեթև արդյունաբերության մինիստրության միավորումների ու ձեռնարկությունների 124 և տեղական արդյունաբերության մինիստրության 37 մասնաճյուղ: Մանր ձեռնարկությունների ստեղծմանն ու տարակենտրոնացված տեղաբաշխմանն ուղղված միջոցառումների իրագործմանը զուգընթաց, անհրաժեշտ է օգտագործել բազմապրոֆիլ արտադրությունների զարգացման հնարավորությունները՝ ելնելով տվյալ տեղանքի բնակչության ավանդույթներին համապատասխանող որոշակի առանձնահատկություններից:

Սակայն այստեղ լուրջ պրոբլեմ է այդ օբյեկտների տեխնիկական ցածր մակարդակը: Այսպես, եթե հանրապետության թեթև արդյունաբերության գլխավոր ձեռնարկություններում տասը տարուց ավելի օգտագործվող սարքավորումների տեսակարար կշիռը կազմում է 15—20, իսկ ավելի քան 20 տարի օգտագործվողներինը՝ 4—6 տոկոս, ապա հանրապետության տարբեր շրջաններում գտնվող մասնաճյուղերում այդ ցուցանիշները կազմում են համապատասխանաբար՝ 50—60 և 15—20 տոկոս: Նման վիճակը հանգեցնում է թողարկվող արտադրանքի որակի իջեցման, տեսականու սահմանափակման, արտադրանքի նորացման ցածր գործակցի: Բացի այդ, մասնաճյուղերը, որպես կանոն, աշխատում են մեկ հերթ, որի դեպքում սարքավորումների հերթափոխայնության գործակիցը նվազում է:

Միավորումների, ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների փոխադրումը աշխատանքի բազմահերթ ռեժիմի նպաստում է արտադրական պոտենցիալի ռացիոնալ օգտագործմանը, գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացմանը, արտադրանքի որակի բարձրացմանը: Այդ հարցի առթիվ ՍՄԿԿ Կենտկոմի, ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի և ՀԱՄԿԽ-ի որոշմամբ նախատեսված է 1987—1988 թթ. իրականացնել սարքավորումների փոխադրումը աշխատանքի երկհերթ ու եռհերթ ռեժիմի՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով արտադրության տեխնիկական վերազինմանն ու վերակառուցմանը, հիմնական ֆոնդերի ակտիվ մասի արագ նորացմանը, կարողությունների նախագծային մակարդակի հասնելուն, բարձրարտադրողական տեխնիկայի առավելագույնս օգտագործմանը: Մասնաճյուղերում, սարքավորումների օգտագործման արդյունավետության բարձրացման, երկու և երեք հերթի աշխատանք կազմակերպելու հետ մեկտեղ, կստեղծվեն տնային ու անձնական տնտեսության մեջ զբաղված անձանց հանրային արտադրությանը մասնակից դարձնելու պայմաններ:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության հեռանկարային զարգացման պրոբլեմը, ամբողջությամբ վերցրած, չի կարելի քննարկել համապատասխան ճյուղերի արտադրական պոտենցիալի օգտագործման վիճակից կտրված: Կարողությունների ոչ լրիվ բեռնվածության պատճառով մեր հանրապետությունը ամեն տարի պակաս է ստանում միլիոնավոր ռուբլու արտադրանք:

Չնայած թեթև ու տեղական արդյունաբերության հիմնական ֆոնդերի աճին ու կառուցվածքի կատարելագործմանը, դրանց օգտագործումը չի համապատասխանում

արդի պահանջներին: Այսպես, անցած հնգամյակի տարիներին թեթև արդյունաբերության մեջ սարքավորումների փաստական պարապուրդները 2,5 անգամ գերազանցեցին պլանով սահմանված նորմաները: Մի շարք արտադրություններում սարքավորումների արտադրողականությունը ցածր է միջին միութենական ցուցանիշներից:

Այդ պրոբլեմների լուծման գործում կարևոր նշանակություն ունի օժանդակ ու նախապատրաստական արտադրամասերի և հիմնական արտադրությունների անհամամասնությունների վերացումը: Շատ ձեռնարկություններում օժանդակ ու նախապատրաստական ստորաբաժանումների տեխնիկական հագեցվածության մակարդակը խիստ ցածր է հիմնական արտադրության համեմատությամբ: Այսպես, եթե հիմնական արտադրություններում մեքենայացման մակարդակը կազմում է 50—60 տոկոս, ապա օժանդակներում՝ հազիվ 20—30 տոկոս: Նման պայմաններում շատ ձեռնարկություններ չեն կատարում նոր տեխնիկայի ներդրման պլանները և արտադրական պրոցեսների ու ձեռքի ծանր աշխատանքի մեքենայացման ծրագիրը:

Հարկ է նշել, որ ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության մեջ մինչև վերջին ժամանակներս գերակշռում էր հիմնական ֆոնդերի մասնակի նորացման միտումը, երբ ֆիզիկապես մաշված սարքավորումները փոխարինվել են նորերով, որոնք իրենց տեխնիկատնտեսական բնութագրերով հներից լավը չեն եղել: Հաճախ են դեպքերը, երբ հնացած սարքավորումները գլխավոր ձեռնարկություններից ուղարկվում են մասնաճյուղեր, որը և հանգեցնում է վերջիններիս ֆոնդահատույցի նվազեցմանը:

Հետևապես, զանգվածային պահանջարկ վայելող ապրանքների արտադրության ձեռնարկություններ կազմակերպելիս առաջնահերթ խնդիր պետք է դառնա բարձրարտադրողական նոր սարքավորումներով դրանց ապահովումը: Այդ նպատակին է ուղղված «Գիտատեխնիկական առաջընթացի 1991—2010 թթ. կոմպլեքսային ծրագրի մշակումը կազմակերպելու մասին» ՍՍՀՄ ԳԱ և գիտության ու տեխնիկայի պետական կոմիտեի 1985 թ. հուլիսի 12-ի որոշումը, որով հատուկ ուշադրություն է դարձվում ինվեստիցիոն, բնական, աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործմանը, երկրորդային ռեսուրսների կիրառության ոլորտի ընդլայնմանը: Վերջինս առանձնակի նշանակություն ունի ժողովրդական սպառման ապրանքներ թողարկող ճյուղերի համար, քանի որ դրանց արտադրությունը հանրապետությունում գրեթե ամբողջապես պայմանավորված է ներմուծվող հումքով:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության արագ զարգացման կարևոր պայմաններից մեկը այդ ճյուղը որակյալ կադրերով ապահովելն է: Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հանրապետության թեթև ու տեղական արդյունաբերության որոշ ձեռնարկություններում, չնայած արդի տեխնիկայով ու տեխնոլոգիայով դրանց հագեցվածությանը, չի ապահովվում թողարկվող արտադրանքի անհրաժեշտ մակարդակը: Եվ դրա պատճառը հենց կադրերի պատրաստման ու վերապատրաստման գործում եղած թերություններն են: Շատ դեպքերում արտադրության վերազինումը չի ուղեկցվում անհրաժեշտ քանակի ու որակի բանվորական կադրերի ու մասնագետների պատրաստմամբ: Տվյալ պրոբլեմի լուծումը մեծապես կապված է կրթության համակարգի վերակառուցման հետ:

Ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության զարգացման նշված ուղղությունները, անշուշտ, կապահովեն բնակչության պահանջմունքների ավելի լրիվ բավարարումը, արտադրանքի որակի բարձրացումը և կվերացնեն զանգվածային պահանջարկ վայելող մի շարք արտադրատեսակների զգացվող պակասը:

ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿՆԻՇԻ ՊԱՏԻՎԸ

Ա. ՍԱՔԱՆՅԱՆ

ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅՈՒՆ

Երևանի Հոկտեմբերի 40-ամյակի անվան կաբելի գործարան: «Անդրկովկասկաբել» արտադրամիավորման գլխավորող ձեռնարկությունն է, որի համբավը դուրս է եկել հանրապետության սահմաններից. այսօր այն էլեկտրալարեր ու կաբելներ է առաքում Միության շուրջ 600 քաղաքների հասցեներով, նաև՝ արտասահմանյան մի քանի երկիր: Գործարանն ունի ավելի քան 3.000 պատվիրատու... ասել է, թե՝ նրա մարդիկ պատասխանատու են այդքան կոլեկտիվների առջև ու կարող են իրենց ներդրումն ունենալ նրանց թողարկած արտադրանքի որակական ցուցանիշների լավացման գործում:

Այդ պատասխանատվությունն էլ ստիպում է կաբելագործներին՝ աշխատել խղճի մտոք, ժամանակին կատարել պատվերներն ու մատակարարումների պլանները, անել այնպես, որ ինչ-որ տեղ, ինչ-որ ձեռնարկությունում խափանումներ չլինեն իրենց պատճառով, ամենուրեք գոհ լինեն առաքած արտադրանքի որակից: Անցած տարի մատակարարումների պլանը կատարվեց լիովին, իսկ վերջերս շնորհակալական նամակ ստացվեց Վրաստանից. տարերային աղետի ենթարկված շրջանների համար նախատեսված արտադրանքի առաքման ընթացիկ տարվա առաջին եռամսյակի առաջադրանքը կաբելագործները կատարեցին երկու ամսում: Դա ժամանակին ցույց տրված օգնություն էր...

«Արտադրանքը պատվիրատուներին ուղարկել ժամանակին ու բարձր որակով»: Սա հենց այնպես ասված խոսք ու խոստում չէ, սա կաբելագործների աշխատանքի նպատակն ու նշանաբանն է: Եվ նրանք գործով են ապացուցում, որ հավատարիմ են իրենց խոստմանը: Անցած տարվա դեկտեմբերի 2-ին էր: Արտադրամիավորման կուսկոմիտեի անդամները հավաքվեցին նիստի: Քննարկվում էր թողարկվող արտադրանքի որակի բարելավման նպատակով հսկողությունն ուժեղացնելու հարցը: Գործարար խոսակցություն ծավալվեց, կոմիտեի անդամների մեծ մասը ելույթ ունեցավ: Եվ այստեղ էլ ծնունդ առավ նախաձեռնությունը, ընդունվեց որոշում՝ գործարանը ներգրավել արտադրանքի պետական ընդունման ոլորտը, թեև այն պաշտոնապես չի մտցվել այդ միջոցառմանը մասնակցող ձեռնարկությունների ցուցակում: Կուսկոմիտեն հաշվի առավ այն հանգամանքը, որ միավորման գլխավորող ձեռնարկությունը՝ կաբելի գործարանը, ծանրակշիռ տեղ ու դեր ունի երկրի առաջատար ճյուղերի մատակարարումների համակարգում, ուստի և չի կարող հեռու մնալ այդ շարժումից:

Կուսկոմիտեն հանձնարարեց միավորման արհկոմի նախագահ Կ. Զաքարյանին, սկզբնական կուսկազմակերպությունների քարտուղարներին, ստորաբաժանումների ղեկավարներին՝ կոլեկտիվներում անցկացնել բանվորական ժողովներ՝ պետընդունման կապակցությամբ աշխատանքի պայմանները պարզաբանելու համար: Գլխավոր դիրեկտորի տեղակալ, տեխնիկական վերահսկողության պետ Գ. Մարկոսյանի առջև խնդիր դրվեց՝ տեխնիկական վերահսկողության բաժնի և արտադրամասային հսկողական ծառայությունների աշխատանքը կազմակերպել պետընդունման պայմաններին համապատասխան: Որոշվեց նաև նախապատրաստել ու անցկացնել այդ միջոցառմանը նվիրված սեմինար-պարապմունք:

Ծուտով գումարվեց արտադրանքի որակի բարելավմանն ու պետընդունմանը նվիրված համագործարանային խորհրդակցություն, որին հրավիրվեցին ստորաբաժանումների ղեկավարներն ու մասնագետները, առաջավոր բանվորները: Այս հարցի շուրջ պարզ ու սրտաբաց զրույց ծավալվեց նաև փոքր ու մեծ բոլոր կոլեկտիվներում: Արտադրանքի պետընդունման ոլորտը ներգրավելու վերաբերյալ կուսկոմիտեի նախաձեռնությունն արժանացավ ջերմ հավանության ու լայն պաշտպանության: Կաբելագործները պատրաստակամություն հայտնեցին հետևողական պայքար ծավալել հանուն ձեռնարկության մակնիշի պատվի, պատվիրատուներին մատակարարել միայն բարձրորակ արտադրանք:

«1987 թվականի հունվարի 1-ից գործարանի կոլեկտիվն անցնում է պետընդունման»— պաստառների վրա ամենուրեք այս լոզունգն է: Ահա և կոնկրետ գործը. «Պետընդունման սկզբունքով,— ասում է միավորման գլխավոր դիրեկտոր Հ. Բաղեյանը,— ստեղծել ենք հատուկ հանձնաժողով, որը սիստեմատիկաբար ստուգում է արտադրանքի թողարկման տեխնոլոգիական ռեժիմը, հետևում որակին. ինչ-որ բա՞ն է նկատում, տեղնուտեղը կանխում, շտկում, վերացնում է ցածր որակի պատճառը»:

Ոչ միայն դա: Յուրաքանչյուր չորեքշաբթի այստեղ անցկացվում է որակի օր: Ձեռնարկության, ստորաբաժանումների, կուսակցական, արհմիութենական ու կոմերիտական կոմիտեների ղեկավարները, մասնագետները, միջին օղակի կադրերը, ավագ վարպետները հավաքվում ու լսում են գլխավոր տեխնոլոգի հաղորդումն այս կամ այն արտադրությունում անցած շաբաթվա ընթացքում թողարկված արտադրանքի որակի վերաբերյալ: Խոսվում է այն մասին, թե ի՞նչ ուսանելի բան կա այդ ասպարեզում, ինչպիսի՞ թերացումներ ու թերություններ են նկատվել և ի՞նչ պիտի անել դրանք վերացնելու համար:

Եվս մեկ նախաձեռնություն. այն ծնունդ է առել տակավին 1985-ի վերջերին մետաղագործական արտադրության ձգման տեղամասում: Նրա կոլեկտիվը պատրաստակամություն հայտնեց նոր հնգամյակի առաջին երկու տարվա պլանը կատարել մեծ Հոկտեմբերի 70-ամյակի օրը: Նախաձեռնությունը պաշտպանեցին մյուս արտադրամասերի ու տեղամասերի կոլեկտիվները, և այն դարձավ համագործարանային:

Ի՞նչ է արվել նախաձեռնությունը գործի վերածելու համար: Նախ՝ միայն 1986-ին թողարկվել է 4.577 հազար ռուբլու արտապլանային արտադրանք, արտադրության ծավալի աճի տեմպը, նախատեսված 4,2-ի փոխարեն, կազմել է 8,9 տոկոս: Գերակատարվել են տեխնիկատնտեսական ու որակական մյուս ցուցանիշների առաջադրանքները: Եվ գործարանի կոլեկտիվը հաղթող ճանաչվեց հանրապետական սոցիալիստական մրցությունում: Ապա՝ կաբելագործները լավ սկսեցին նաև նոր հնգամյակի երկրորդ, հոբելյանական տարին: Առաջին եռամսյակում պետական պլանից ավելի թողարկվել է 1 մլն 146 հազար ռուբլու արտադրանք: Միավորման գլխավոր դիրեկտորը տեղեկացնում է, որ հնարավորություն կա նախաձեռնությամբ ստանձնած պարտավորությունները կատարելու ավելի շուտ: Գործարանի կոլեկտիվը պատրաստակամություն է հայտնել տասներկուերորդ հնգամյակը դարձնել դրոշակակիր:

Բոլոր հիմքերը կան՝ համոզվելու, որ նրանք իրենց խոսքի տերը կլինեն, պատվով կլուծեն վերակառուցումից ու արագացումից բխող խնդիրները: Նախադրյալները ստեղծված են, կուսկոմիտեն ու դիրեկցիան, քննադատաբար գնահատելով իրենց արածը, ամեն կերպ ձգտում են ամրապնդել հաջողությունները, հաղթահարել դրանց զարգացմանը խոչընդոտող դժվարությունները:

ՀԱՆՈՒՆ ՆՈՐԱՑՄԱՆ ՈՒ ԲԱՐՁՐ ՈՐԱԿԻ

Կարևորելով երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու ստրատեգիայի նշանակությունը՝ Մ. Ս. Գորբաչովը ՍՄԿԿ XXVII համագումարում ասաց. «Ի՞նչ ենք հասկանում մենք արագացում ասելով: Ամենից առաջ տնտեսական աճի տեմպերի բարձրացում: Բայց ոչ միայն: Նրա էությունը աճի նոր որակն է՝ արտադրության ըստ ամենայնի ինտենսիվացումը գիտատեխնիկական առաջադիմության, էկոնոմիկայի կառուցվածքային վերակառուցման, աշխատանքի կազմակերպման ու խթանման արդյունավետ ձևերի հիման վրա»:

Արտադրության աճի տեմպը կաբելի գործարանում բարձր է, իսկ ինչպե՞ս են լուծվում որակին առնչվող հարցերը: Չէ՞ որ առանց նորացման՝ բարձր որակ հնարավոր չէ ապահովել: Ընդ որում, հարկավոր է նորացնել և՛ մեքենասարքավորումները, և՛ դրանց հիման վրա՝ արտադրատեսակները: Այդ գործին կաբելագործները

ձեռնամուխ եղան դեռևս 1983-ին: Սակայն լուրջ բեկումը սկիզբ առավ ու լայնորեն ծավալվեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլենումից հետո: Դիրեկցիան ու կուսկոմիտեն համատեղ մշակեցին տասներկուերորդ հնգամյակում «Անդրկովկասկաբել» արտադրամիավորման զարգացման ծրագիրը, որով նախատեսվում է շարունակել մեքենասարքավորումների և արտադրատեսակների նորացման պրոցեսը, իրականացնել նոր տեխնիկայի, առաջավոր տեխնոլոգիայի ներդրման, թողարկվող արտադրանքի տեխնիկական մակարդակի, հուսալիության բարձրացման, աշխատանքի գիտական կազմակերպման և, իհարկե, սոցիալական զարգացման միջոցառումներ:

Առաջընթացը նկատելի է. 1983-ի համեմատությամբ, արտադրանքի ծավալը աճել է 20 միլիոն ռուբլով, այն էլ ոչ թե արտադրության ընդլայնման, այլ նրա վերազինման ու արտադրատեսակների նորացման հաշվին, յուրացվել է մի քանի նոր արտադրատեսակների արտադրությունը:

— Այժմ,— ասում է գլխավոր դիրեկտորը,— թողարկվող բոլոր արտադրատեսակները համապատասխանում են այսօրվա տեխնիկական մակարդակին: Պատվիրատուներին տալիս ենք միայն բարձր և առաջին կատեգորիայի արտադրանք: Նախատեսվում է առաջիկա տարիներին յուրացնել տաքացման լարերի արտադրությունը: Դրանք օգտագործվելու են գյուղատնտեսության մեջ: Կաբելի համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի մասնագետների հետ նախապատրաստվում ենք յուրացնել ուժային կաբելների արտադրությունը:

Արտադրանքի որակի բարելավման գործը միավորման կուսկոմիտեն, սկզբնական կուսկազմակերպությունները համարում են հարցերի հարց: Կուսկոմիտեի քարտուղար Դ. Իսագուլյանն ասում է.

— Այժմ պատվիրատուները ավելի խստապահանջ են դարձել, մենք ինքներս էլ խստապահանջություն ենք ցուցաբերում մեր մասնագետների և արտադրական օղակների ղեկավարների նկատմամբ: Կուսկոմիտեի անդամները պարբերաբար լինում են ստորաբաժանումներում, զրուցում բանվորների հետ, պարզում որակի վիճակը: Հարկ եղած դեպքում լսում ենք նրանց հաղորդումները ու հաշվետվությունները արտադրանքի որակի վերաբերյալ: Տեղեկություններ ենք ստանում նաև մեր իրավաբանական ծառայությունից: Երրորդ տարին է՝ բողոքները խիստ նվազել են: Մեր հաջողությունների գրավականը կոլեկտիվում բարոյահոգեբանական առողջ մթնոլորտի հաստատումն է, կուսկոմիտեի ու դիրեկցիայի ճիշտ փոխըմբռնողությունը: Պատահում է՝ մեր կարծիքները չեն համընկնում, սակայն դա չի խանգարում հարցերը լուծել կուսակցական սկզբունքայնության դիրքերից: Դրանից գործը միայն շահում է:

Արտադրանքի որակի բարձրացման ասպարեզում ձեռք բերված հաջողությունը տևական ջանքերի արգասիք է: Անցյալ տարվա հունվարին կուսկոմիտեի նիստում քննարկվեց էմալապատ լարերի որակի ստուգման արդյունքը: Նշվեց, որ այդ արտադրամասում երբեմն չի ապահովվում արտադրանքի բարձր որակը, նկատվում են ցածրորակ էլեկտրալարերի առաքման փաստեր: Տեխնիկական վերահսկողության ծառայությունը չի ապահովում խիստ հսկողություն դրանց որակի նկատմամբ: Ոչ լիովին են փոխարինվել ֆիզիկապես ու բարոյապես մաշված մեքենասարքավորումները:

Կուսկոմիտեի ընդունած որոշումը գործնական էր, հասցեագրված: Գլխավոր դիրեկտորի տեղակալ Ռ. Խաչատրյանին, օրինակ, հանձնարարվեց մեկ ամսվա ընթացքում ավարտել արտադրամասի վերակառուցման պլանի կազմումը: Գլխավոր տեխնոլոգ Լ. Մանուկյանի առջև խնդիր դրվեց մշակել և իրականացնել էմալապատ լարերի որակի բարձրացման կոնկրետ միջոցառումներ, ամեն օր անցկացնել արտադրանքի խմբաքանակի փաթաթման որակի լրացուցիչ ընտրովի ստուգում, դրա բարձումն ու առաքումը կազմակերպել այնպես, որ փչացումների դեպքեր չլինեն: Տեխնիկական վերահսկողության պետ Գ. Մարկոսյանից պահանջվեց բարելավել էմալապատ լարերի ընդունման-հանձնման փորձարկումները՝ ստանդարտին համապատասխան արտադրանք թողարկելու նպատակով: Կուսկոմիտեի քարտուղար Դ. Իսագուլյանն անձամբ ստուգում էր միջոցառումների իրականացման ընթացքը: Հարկ եղավ մարդկանց բացատրել, որ գործարանն անցնում է ինքնաֆինանսավորման, ինչ որ արտադրվում է, պիտի բարձրորակ լինի: Եվ էմալապատողները գիտակցեցին խնդրի կարևորությունը:

Անցել է մեկ տարուց մի քիչ ավելի, ինչ էմալապատ լարերի որակի հարցը քննարկման առարկա դարձավ կուսկոմիտեի նիստում: Ի՞նչ է արվել նրա որոշումը կատարելու և լարերի որակը բարելավելու նպատակով: Դրա համար հարկավոր է այցելել արտադրամաս: Ուր էլ նայես՝ կզգաս նորի շունչը: Ու թեև դու մասն չունես

այս ամենի մեջ, բայց ինքդ էլ հպարտության զգացում ես ապրում կատարվող վերափոխումների համար: Արտադրական մասնաշենքի ընդարձակ կենտրոնում նոր վառարաններն ու ագրեգատներն են, որ փոխարինել են հներին: Առավելությու՞նը: Նորերի արտադրողականությունը շուրջ երեք անգամ բարձր է. հին ագրեգատով մեկ րոպեում յոթ մետր լար էր էմալապատվում, իսկ նորով՝ 20 մետր: Էմալապատման որակն էլ անհամեմատ բարձր է: Արտադրամասում դրվում են օդափոխման նոր սարքավորումներ, բարելավվում աշխատանքային պայմանները: Այստեղ վերակառուցումը շարունակվում է. տեղադրվում են նոր սարքավորումներ, եռհերթ աշխատանք է կիրառվում: Չէ՞ որ էմալապատ լարերին սպասում են հազարավոր պատվիրատուներ:

Մետաղագործական արտադրության ձգման տեղամասը դժվարին օղակներից է: Մարդիկ հաճույքով չեն գալիս այստեղ, բայց այդ տեղամասն էլ իր էնտուզիաստներն ունի: Կոմունիստ Վարդգես Մարտիրոսյանը երկու տասնամյակ է, ինչ ձգման հաստոց է սպասարկում: Կլոր գլոցուկներից ուղղանկյունաձև բարակ լարեր է պատրաստում: Նրա մասին տեղամասի պետ, արտադրության կուսբյուրոյի քարտուղար Հրայր Ծիրինյանն ասում է.

— Իր գործի իսկական վարպետն է՝ բարեխիղճ ու պարտաճանաչ, իսկական կոմունիստի օրինակ: Նախատեսված 5,5-ի փոխարեն, օրական 6—6,5 տոննա պղնձե լար է ձգում:

Ձգման տեղամասը թերևս գործարանի արտադրության սկզբնավորողն է: Նրա մարդկանց լավ աշխատանքով է պայմանավորված մյուս օղակների հաջողությունը, արտադրանքի բարձր որակը: Չէ՞ որ նա է կիսաֆաբրիկատներ մատակարարում բոլոր արտադրամասերին և տեղամասերին: Ահա թե ինչու որակի բարձրացման հարցը մշտապես մետաղագործական արտադրության կուսկազմակերպության, նրա բյուրոյի տեսադաշտում է:

Ընթացիկ տարվա հունվարին արտադրության 30 կոմունիստները հավաքվեցին հերթական ժողովի և նորից անդրադարձան որակի բարելավմանը:

Արծարծվեց այն հարցը, թե ինչպես կազմակերպել ձգման գործը, որպեսզի միշտ էլ բարձրորակ լարեր ստացվեն: Այլապես երբեմն դժվար է լինում պարզել, թե այս կամ այն թերության համար ով պիտի պատասխան տա: Այստեղ էլ կոմունիստ Վ. Մարտիրոսյանն իր ակտիվությունը դրսևորեց: Նա առաջարկեց անձնական համարանիշ սահմանել ձգող բանվորների համար: Խոսվեց ևս մի կարևոր հարցի մասին. ստացված պղնձահումքը վերամշակելիս երբեմն վառարաններում նորմայից շատ է մնում, կորցնում մեխանիկական հատկությունը, իսկ դրանից տուժում են և՛ որակը, և՛ արտադրողականությունը: Ժողովը պաշտպանեց Վ. Մարտիրոսյանի առաջարկը, հանձնարարեց գլանման տեղամասի պետ Ս. Թովմասյանին ուժեղացնել պահանջկոտությունը վառարանների սպասարկման գործում, ապահովել դրանց ջերմային ռեժիմը:

Անձնական համարանիշի կիրառմամբ բարձրացավ մարդկանց պատասխանատվությունը, ստեղծվեց ինքնավերահսկման մթնոլորտ: Այժմ բանվորները ձգման պրոցեսի ընթացքում իրենք են միկրոմետրերով ստուգում՝ արդյոք լարը համապատասխանու՞մ է սահմանված չափին, թե ոչ: Կարգավորվեց նաև վառարանների ջերմային ռեժիմը:

Որակի հարցում բարձրացել է նաև տեխնիկական վերահսկիչների պատասխանատվությունը: Եթե նախկինում նրանք հայտնաբերում էին խոտանը և թույլ չէին տալիս լարակծիկը ենթարկվի հետագա վերամշակման, ապա այժմ բուն ձգման պրոցեսում ստուգում են որակը, ձեռնարկում կանխարգելիչ միջոցներ: Եվ հիմա ձգման տեղամասի առաջավոր բանվոր, Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի դեպուտատ, Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանակիր Հրաչիկ Չիբուխչյանը անսքող հպարտությամբ ասում է.

— Մեր մարդիկ ճիշտ հասկացան օրվա պահանջը, մեզ մոտ որակի հարցում ամեն ինչ կարգավորվել է, վերջին շրջանում ոչ մի բողոք չունենք: Իսկ բարձր որակը, եթե ուզում եք իմանալ, մարդու խիղճն է, այն ապահովվում է յուրաքանչյուրիս ուշադիր, սրտացավ վերաբերմունքով: Այնպես որ, ամեն ինչ վերակառուցելու համար, մենք ինքներս պետք է վերակառուցվենք:

Այո՛, այսօր վերակառուցում է պահանջվում ամենուրեք ու ամեն ինչում: Սակայն, առաջին հերթին, ինքը՝ մարդը, պիտի վերակառուցվի: Եվ մարդկային գործոնի ակտիվացման խնդիրը ձեռնարկությունում առաջին պլանում է: Ամեն ինչ արվում է, որպեսզի արտադրության մարդն ինքն ամբողջ սրտությամբ գիտակցի ընդհանուր շա-

հերով ապրելու կարևորությունը: Աշոտ Պետոյանը լարերի փաթաթման և նավթարդյունահանման պոմպերի կաբելների արտադրությունում ձգող ագրեգատ էր սպասարկում: Անփույթ էր, հաճախ էր խոտան արտադրանք տալիս: Նախատում, կշտամբում էին: Նեղացավ, դիմում գրեց արտադրության պետի անունով: Խնդրեց ազատել աշխատանքից: Կուսբյուրոյի քարտուղար Պ. Սիմոնյանը հարկ համարեց զրուցել նրա հետ: Խոսեց նաև արտադրության պետ Գ. Սմբատյանը: Բացատրեցին, որ գործի նկատմամբ նման վերաբերմունքով նրան ոչ մի տեղ էլ երկար չեն պահի: Մինչդեռ, համառություն է պետք՝ դժվարությունները հաղթահարելու համար: Զրույցը ներազդեց: Ա. Պետոյանն զգաց իր սխալը, հրաժարվեց հարազատ կոլեկտիվից հեռանալու մտքից. փոխեց վերաբերմունքը գործի նկատմամբ: Հիմա նա, կարելի է ասել, քայլում է առաջավորների շարքում:

Պատվո տախտակի լուսանկարներից մեկի տակ կարդում եմ՝ Նորիկ Տեր-Ղազարյան: Երկար տարիներ էլեկտրալարերի զրահապատող է, բայց, ինչպես ասում են, ձեռքից ամեն ինչ գալիս է. փականագործի օգնության կարիքը չի զգում, ինքն է նորոգում հաստոցը, նաև ձգման մեքենա է սպասարկում, հարկ լինի՝ կբարձրանա կամրջակային ամբարձիչին: Այլ խոսքով, տիրապետում է մի քանի մասնագիտության: Բազմաթիվ աշակերտներ է պատրաստել, նաև՝ իր տղային, երբ նա վերադարձավ զինվորական ծառայությունից: Կամոն դարձավ հոր հերթափոխայինը: Հայր ու որդի միշտ գերակատարում են պլանները, թողարկում բարձրորակ արտադրանք:

Արտադրության ղեկավարությունն ու կուսբյուրոն այդպիսի մարդկանց վրա են հենվում ու նրանց աջակցությամբ լուծում արտադրության նորացման ու արտադրանքի որակի բարձրացման հույժ կարևոր խնդիրներ: Հեռու չգնանք. ընթացիկ տարվա հունվարին կուսակցական դռնբաց ժողովում քննարկվում էր արտադրանքի որակի բարելավման հարցը: Մասնակցում էին նաև անկուսակցական բանվորները: Ժողովն անցավ գործարար մթնոլորտում: Երկուստեք պահանջներ եղան: Մի կողմից՝ բանվորների առջև խնդիր դրվեց աշխատել տիրոջ սրտացավությամբ, բացառել ամեն մի շեղում որակից: Մյուս կողմից՝ բանվորներն իրենց կենսական հարցերը բարձրացրին ղեկավարության ու կուսբյուրոյի առջև: Այսպես, անկուսակցական Ս. Միքայելյանը և ՍՄԿԿ անդամ Ջ. Մարտիրոսյանը առաջարկեցին լաքի հին վաննաները փոխարինել նորերով, որպեսզի էլեկտրալարերի լաքապատումը կատարվի բարձր որակով: Իսկ Ա. Հարությունյանն էլ առաջարկեց փոխել հաստոցների մաշված անվիկները, որպեսզի լարերը չքերծվեն: Խնդիր դրվեց նաև նորացնել մեքենասարքավորումները:

Եվ կուսակցական ժողովն ընդունեց համապատասխան որոշում, որի հիման վրա հին վաննաները փոխարինվեցին նորերով, տեղադրվեցին նաև լրացուցիչ վաննաներ: Արդյու՞նքը: Եթե առաջ լաքը փոխում էին ամիսը մեկ անգամ, ապա այժմ՝ ամեն շաբաթ: Դրանով պահպանվում է լաքի թարմությունը, հետևաբար՝ ապահովվում լաքապատման բարձր որակը: Փոխվեցին նաև անվիկները, տեղադրվեց ձգող երեք նոր հաստոց: Սրանց արտադրողականությունը հների համեմատությամբ երկու անգամ բարձր է, իսկ թողարկած արտադրանքի որակը՝ գերազանց: Արտադրության պետ Գ. Սմբատյանը նկատում է.

— Ընկեր Գորբաչովը տեղին է ասում, որ բոլոր մեքենասարքավորումները պիտի փոխել նորերով և բարձրացնել հերթափոխայնության գործակիցը: Մեր արտադրության զրահապատ լարերի տեղամասում տեղադրել ենք նոր մեքենաներ և անցել եռհերթ աշխատանքի: Այժմ ամեն օր 30—35 տոկոսով ավելի արտադրանք ենք տալիս: Հին մեքենաները աստիճանաբար փոխարինվում են նորերով:

Եվ լավ է, որ ինքը՝ արտադրության պետը, անձնական ներդրում ունի այդ շնորհակալ գործում: Կուսբյուրոյի քարտուղար Պ. Սիմոնյանն ասում է.

— Ընկեր Սմբատյանի նախաձեռնությամբ ու ակտիվ մասնակցությամբ նախագծվել է լաքապատման հին ագրեգատների վերակառուցումը և տեղի ուժերով պատրաստվել են նորերը: Դրանցից վեցն արդեն տեղադրվել է: Առավելությունն զգալի է. եթե հին ագրեգատներով էլեկտրալարերը լաքապատվում էին երեք անգամ, ապա նորերով՝ վեց անգամ: Դրանով բարձրանում է արտադրանքի որակը և, բնականաբար, բողոքներ չկան: Միայն բարձր որակի համար լաքապատված էլեկտրալարի ամեն մի տոննայի մեջ գործարանը շահում է 60 ռուբլի կամ ամսական օգուտը կազմում է ավելի քան 30 հազար ռուբլի:

Արտադրանքի որակի բարելավման համար պայքարի ուսանելի փորձ ունի նաև ռետինապատման արտադրության կուսկազմակերպությունը (բյուրոյի քարտուղար՝ Մարինե Ավետիսյան): Այստեղ պրակտիկա է դարձել այդ առնչությամբ արտադրության ստորաբաժանումների ղեկավարների ու մասնագետների հաշվետվությունների

քննարկումը կուսակցական ժողովներում ու բյուրոյի նիստերում: Անցած մեկ տարում, օրինակ, հաշվետվություններով հանդես են եկել արտադրության տեխնիկական վերահսկողության պետ Է. Խաչատրյանը, էներգետիկ Տ. Մալումյանը, ռետինապատման արտադրամասի պետ Ս. Նազարեթյանը, ավագ վարպետներ Հ. Սարգսյանը, Ա. Բարսեղյանը և ուրիշներ:

Կարևորն այն է, որ մեքենասարքավորումների նորոգման, ջերմությունը կարգավորող ապարատների ձեռքբերման, տեխնոլոգիական ռեժիմների խախտումների վերացման վերաբերյալ կուսկազմակերպության ընդունած որոշումներն ու տված հանձնարարությունները կատարվել են ժամանակին: Արտադրությունում ստեղծված որակի հանձնաժողովը շաբաթը մեկ անգամ ստորաբաժանումներում ուսումնասիրում է արտադրանքի որակի վիճակը և արդյունքների մասին հաղորդում տալիս կա՛մ դիսպետչերական խորհրդակցությանը, կա՛մ կուսբյուրոյին:

Աչս արտադրությունում աշխատում են բրիգադային եղանակով: Եվ սահմանվել է, որ բրիգադավարներն իրենք պատասխան տան ամեն ինչի համար: Նրանք հայտնաբերում են խոտանը, խորհրդակցում մարդկանց հետ, բարձրացնում նրանց պատասխանատվությունն իրենց թողարկած արտադրանքի որակի համար:

— Մեր բոլոր հոգսերը,— ասում է արտադրության պետ Վ. Թովմասյանը,— կապված են որակի հետ, ձգտում ենք արտադրանքը լիովին հասցնել պետական ստանդարտի պահանջներին: Մեր նպատակն է ոչ միայն վերակառուցել արտադրությունը, այլև վերափոխել մարդկանց հոգեբանությունը, նրանց մոտ նոր մտածողություն ու վերաբերմունք դաստիարակել որակի նկատմամբ: Օր-օրի պայմանները լավանում են, արտադրական մասնաշենքը լիովին վերակառուցել ենք, տեխնիկան էլ նորացնում ենք և շուտով կանցնենք եռհերթ աշխատանքի ու տնտեսական հաշվարկի: Արտադրանքի որակի առումով էլ անցած տարվա համեմատությամբ բավական առաջընթաց կա, իսկ աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացել է 20—25 տոկոսով: Այնպես որ վերակառուցվում է ամեն ինչ, վերակառուցվում են բոլորը:

ՄՐՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՈՐԱԿԸ

Ամենավառ տպավորություններից մեկը, որ ստանում ես գործարան այցելելուց հետո, դա մրցության լայն հրապարակայնությունն է: Ճաշակով ձևավորված ցուցափեղկերը, մոբիլիզացնող լոզունգներն ու պլակատները ամբողջական պատկերացում են տալիս այն բնագծերի մասին, որ կոլեկտիվը մտադիր է նվաճել մեծ Հոկտեմբերի հոբելյանական տարում: Նախատեսվում է այս տարի ավարտել փաթաթման ու էմալապատ լարերի արտադրությունների վերազինումը, ֆիզիկապես մաշված և բարոյապես հնացած հաստոցների փոխարեն տեղադրել 25 միավոր բարձրարտադրողական սարքավորումներ, իրականացնել արտադրական պրոցեսների մեքենայացման ութ միջոցառում, պլանի համեմատությամբ ձեռքի աշխատանքը կրճատել 20 տոկոսով: Մեկուկես անգամ կավելացվի նավթարդյունահանման արդյունաբերության համար բարձրորակ կաբելների թողարկումը: Հասկանալի է՝ գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացման խնդիրների լուծումը էապես կնպաստի արտադրանքի որակի բարձրացմանը:

Ծանոթանում եմ ձեռնարկության սոցիալիստական մրցության պայմաններին: Այստեղ ևս որակական ցուցանիշներն անչափ կարևորվում են: Այսպես, մրցության արդյունքներն ամփոփելիս քննարկումից հանվում կամ մրցանակային տեղից զրկվում են այն կոլեկտիվները, որոնք արտադրանքի ընդհանուր ծավալի մեջ բարձր կատեգորիայի արտադրանքի տեսակարար կշռի պլանը չեն կատարել, թողարկել են ցածրորակ արտադրանք, ցածր գնահատական են ստացել արտադրության կուլտուրայի ու սանիտարիայի համար, գերածախս տվել, չեն կատարել ինքնարժեքի իջեցման պլանը և այլն:

Ի դեպ, ցածրորակ արտադրանք տալու դեպքում արտադրող բանվորը զրկվում է պարգև-հավելումից: Մինչդեռ, ինչպես վկայում է ռետինապատման արտադրության պետ Վ. Թովմասյանը, այն բանվորները, ովքեր ամսվա ընթացքում խոտանի համար ծանուցագրեր չեն ստանում, օգտվում են 30—35 տոկոս հավելավճարից:

Մեկնաբանության կարիք չեն զգում հետևյալ թվերը. 1986-ին սոցմրցության հաղթողներին տրվել է 32 հազար ռուբլու պարգևավճար, բարձրորակ արտադրանք թողարկած բանվորներին՝ 38,5 հազար ռուբլու հավելավճար: Այժմ նյութական խրախուսման ֆոնդի 10 տոկոսը հատկացվում է մրցության հաղթողներին պարգևատրե-

լու համար: Տասնմեկերորդ հնգամյակում հատկացվել է 4—5 տոկոսը: Պարզ է, խրախուսանքի արժանանում են, ինչպես ասվեց, միայն պլանները բարձր ցուցանիշներով գերակատարած այն բանվորները կամ կոլեկտիվները, որոնք միաժամանակ ապահովել են արտադրանքի բարձր որակը:

Կաբելի գործարանի կոլեկտիվը նախապատրաստվում, բազմակողմանի աշխատանք է կատարում ինքնաֆինանսավորման և լրիվ տնտհաշվարկի անցնելու համար: Դա իր արտացոլումն է գտել նաև սոցիալիստական պարտավորություններում: Նախատեսվում է այս տարի ստեղծել տնտհաշվարկային բրիգադներ և դրանցում ներգրավել բրիգադներում աշխատող բանվորների կեսը: Այդ միջոցառումը, ինչպես նաև սոցիալական զարգացման վերաբերյալ ստանձնած պարտավորությունների կատարումը մեծապես կխթանեն բարձրորակ արտադրանքի թողարկումը: Ի դեպ, կաբելագործների լավ աշխատանքի համար ձեռնարկությունում ստեղծվել են կենցաղային ու հանգստի բարենպաստ պայմաններ: Գործում են ճաշարաններ, բուֆետներ ու սրճարաններ, կանանց ու տղամարդկանց անվճար վարսավիրանոցներ, բոլոր արտադրական մասնաշենքերում կան հանդերձարաններ, ցնցուղարաններ, հանգստի սենյակներ: Արմատական վերակառուցում է կատարվում սոցիալական զարգացման ամբողջ ոլորտում: Բարձրորակ արտադրանք տվող բանվորը պետք է ունենա աշխատանքի լավ պայմաններ, ակտիվ հանգստի լայն հնարավորություններ: Դա միանգամայն համահունչ է երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման կուսակցության ստրատեգիական կուրսի պահանջներին:

ԱՆԵԼԻՔՆԵՐ

Արդյոք ամեն ինչ արվե՞լ է ձեռնարկությունում առաջադրված խնդիրները լուծելու, մասնավորապես արտադրանքի բարձր որակը մշտապես ապահովելու համար: Այդ հարցին արտադրամիավորման գլխավոր դիրեկտորը կոնկրետ է պատասխանում.

— Ասել, թե ամեն ինչ արել ենք և կատարյալ պայմաններ ստեղծել բարձրորակ արտադրանքի համար, սխալ կլինի: Նախ՝ արտադրության վերակառուցումը—վերազինումը դեռևս շարունակվում է, ընթացիկ հնգամյակում լիովին կնորացնենք բոլոր մեքենասարքավորումները: Երկրորդ՝ օժանդակ աշխատանքների 40 տոկոսը կատարվում է ձեռքով, եթե դրանք մեքենայացնենք, ապա զգալի արտադրական աճ կունենանք, էապես կբարելավվեն աշխատանքի պայմանները: Հարկավոր է մեքենայացնել նաև ստացվող հումքի և պատրաստի արտադրանքի բեռնում-բեռնաթափումը, կիսաֆաբրիկատների տեղափոխումը ագրեգատից ագրեգատ, արտադրամասից արտադրամաս: Երրորդ՝ փաթեթավորումը այսօրվա պահանջներին չի համապատասխանում. ցածրորակ են ստացվող մետաղն ու փայտանյութը: Կուսակցությունը վերակառուցում է պահանջում ամենուրեք ու բոլոր մակարդակներում: Մենք վերակառուցման իմաստը տեսնում ենք մեր գործունեության բոլոր բնագավառներում որակական շրջադարձի մեջ: Ուրեմն, դեռ շատ անելիքներ ունենք...

Գործարանի կոլեկտիվի սոցիալական զարգացման համար ևս լայն հեռանկարներ են բացված: Այդ առթիվ արհմիության կոմիտեի նախագահ Կ. Զաքարյանն ասում է.

— Վերակառուցման ու արագացման կուսակցության կուրսը պահանջում է հոգատարությամբ շրջապատել նյութական բարիքներ արարող մարդուն: Ճիշտ է, այդ ասպարեզում մենք որոշակի ձեռքբերումներ ունենք, սակայն շատ են նաև անելիքները: Ընթացիկ հնգամյակում Աղվերանում կառուցելու ենք պանսիոնատ, որտեղ շուրջ տարին իրենց հանգիստը կանցկացնեն մեր բանվոր-ծառայողները: Ձմռան ամիսներին նրանց համար երկօրյա հանգստի պայմաններ կստեղծենք Մեղրաձորի մեր պիոներական ճամբարում: Աշխատողների կենցաղային և առևտրական սպասարկումն է՛լ ավելի բարելավելու նպատակով գործարանի տարածքում կբացենք նաև արդյունաբերական ապրանքների խանութ և կենցաղային զանազան ծառայությունների տաղավար: Համապատասխան ֆինանսական միջոցներ են առանձնացվել՝ կոլեկտիվի անդամներին տարեկան ավելի քան 1000 քմ բնակելի մակերես հատկացնելու համար: Կիրականացվեն նաև սոցիալական զարգացման այլ միջոցառումներ:

... Կաբելագործները քայլում են վերակառուցման ու արագացման ուղիով, հաղթահարում առաջընթացն արգելակող խոչընդոտները, լի են վճռականությամբ նվաճելու նոր, բարձր բնագծեր: Եվ բոլոր վերափոխումների առանցքը բարձրորակ արտադրանքի թողարկումն է, ձեռնարկության մակնիշի պատվի համար անխոնջ պայքարը...

Մարդկային գործոն. ակտիվացման ուղիները

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՆՔՆԱՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Գ. ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ XXVII ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ, նրան նախորդած ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլենումը նշանավորեցին մեր հասարակության տնտեսական ու հոգևոր կյանքում զարգացման նոր, շրջադարձային փուլի սկիզբը: Կուսակցական որոշումներն այժմ սովետական մարդկանց ստեղծագործական աշխատանքների հիմնական բովանդակությունն են կազմում: Արագացման ստրատեգիան արմատական բեկում մտցրեց մեր երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեմպերի մեջ, մերժելով կառավարման հնացած մեթոդներն ու ձևերը:

Կարևորելով սոցիալիստական պրակտիկայի արդի փուլի իմաստավորման կենսական նշանակությունը, կուսակցությունը առանձնապես շեշտեց քննադատության ու ինքնաքննադատության դերը նոր մտածելակերպի ու գործելակերպի հաստատման բնագավառում: ՍՄԿԿ Կենտկոմի Քաղաքական զեկուցման մեջ հատկապես նշվում է, որ մեր երկրում այժմ ավելի, քան երբևէ, զգացվում է դեմոկրատիայի հետագա խորացման, քննադատությունը և ինքնաքննադատությունը զարգացնելու, շքամոլության դեմ պայքարն ուժեղացնելու անհրաժեշտությունը: Ո՞րն է քննադատության և ինքնաքննադատության օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը և ապա՝ ինչու՞մն է քննադատության և ինքնաքննադատության՝ որպես մեր հասարակության կենսագործունեության բնական սկզբունքի, էությունը: Այնուհետև, որո՞նք են սոցիալիզմին բնորոշ այդ օրինաչափության արդի խնդիրները:

Մարքսիզմ-լենինիզմի դասականները, մշակելով գիտական կոմունիզմի հիմունքները, անցումը կապիտալիզմից կոմունիզմին բնորոշել են որպես մարդկության արմատական որակական թռիչք տարերային անհրաժեշտության թագավորությունից դեպի ազատության թագավորությունը (տե՛ս Ֆ. Էնգելս, **Անտի Դյուրինգ**, «Հայաստան» հրատ., 1967, էջ 381): Մարքսը, «տարերային անհրաժեշտություն» հասկացության մասին, Կուգելմանին գրած նամակում (11-ը հուլիսի, 1868) երկու խոսքով այդ միտքն այսպես է արտահայտում. «Բուրժուական հասարակության ամբողջ աղը հենց այն է, որ նրանում a priori գոյություն չունի արտադրության ոչ մի գիտակցական հասարակական կարգավորում: Բանականը և բնականաբար անհրաժեշտը դրսևորվում է սոսկ որպես կուրորեն գործող միջինը» (Կ. Մարքս և Ֆ. Էնգելս, **Ընտիր երկեր երեք հատորով**, հ. 2, 1973, էջ 565):

Կապիտալիստական հասարակարգը հենվում է մասնավոր սեփականատիրական հարաբերությունների վրա և այնտեղ տարբեր քաղաքացիների ու դասակարգերի միջև ոչ թե շահերի միասնությունը, այլ անհաշտ պայքարն ու մրցակցությունն է իշխում, ծայրահեղ ինդիվիդուալիզմն ու դասակարգերի հակամարտությունը: Այսօր իմպերիալիստական աշխարհը համակել է արտադրության ռազմականացումը, որը տիրապետող հարուստ վերնախավին առասպելական շահույթներ է բերում, իսկ աշ-

խատավորներին ոչ միայն ոչինչ չի տալիս, այլև ենթարկում է առավել անողոքորեն
շահագործման, աղքատության ու գործազրկության մատնում: Մոնոպոլիստական
միությունների և նրանց խմբավորումների միջև գիշատչական պայքար է գնում հա-
նուն ռազմական պատվերների ու բարձր շահույթների:

Դրան հակառակ, կոմունիստական հասարակարգի կառուցումն սկսվում է համա-
րային արտադրության կազմակերպումով: Վերջ տալով արտադրության միջոցների
մասնավոր սեփականությանը, որը բոլոր սոցիալական չարիքների հիմնական պատ-
ճառն է, սոցիալիստական հեղափոխությունը ստեղծում է մի նոր արտադրաեղանակ,
որի վրա և ձևավորվում են իսկապես մարդկային հասարակական հարաբերություն-
ներ: Հասարակական արտադրության հետ ծագում է հասարակության բոլոր պա-
հանջմունքների բավարարման ընդհանուր նպատակը:

Հենց դրանով էլ սոցիալիստական շինարարությունը հիմք է ստեղծում ազա-
տագրելու համրային արտադրությունը տարերայնությունից և կույր մրցակցությունից՝
նրա զարգացումը ենթարկելով ընդհանուր հասարակական շահերին: Քանի որ սո-
ցիալիստական հեղափոխությունը տեղի է ունենում հասարակական ընդհանուր նպա-
տակի գիտակցության հասունացման պայմաններում, բնական է, որ սոցիալիստական
շինարարությունը տարերայնորեն տեղի ունենալ չի կարող: Նոր արտադրաեղա-
նակի զարգացման խնդիրն է դառնում մարդկանց ընդհանուր հասարակական և ան-
հատական պահանջմունքների բավարարումը: Բնականաբար, արտադրության կազ-
մակերպման, կառավարման և պլանավորման ղեկավար մարմինները օբյեկտիվորեն
կոչված են ուսումնասիրելու և ճշգրիտ հաշվառելու հասարակության մշտապես անող
պահանջմունքները: Իսկ դա նշանակում է **քաղաքական ազատության** հասնելուց
հետո հիմքեր ստեղծել կապիտալիզմից նաև **տնտեսապես ազատագրվելու** համար:

Տնտեսավարման մեջ հենց այդ կերպ է սկզբնապես արտահայտվում անցումը
տարերայնությունից դեպի ազատ-գիտակցական ինքնակառավարմանը: Բնական է,
որ այստեղ ոչ թե շուկայական հարաբերությունները (տարերային անհրաժեշտու-
թյունը), այլ միայն գործնական սոցիոլոգիական հետազոտությունները կարող են
ճիշտ պատկերացում տալ հասարակության անող պահանջմունքների մասին: Լայն
ժողովրդական մասսաների մասնակցությունը ինչպես տնտեսության, այնպես էլ հա-
սարակության կառավարմանը, որն ըստ էության դառնում է **ինքնակառավարում,**
աստիճանաբար վերածվում է **գիտակցական ինքնատիրապետման ու ինքնակատա-
րելագործման,** որն իրականանում է սկզբնապես նաև քննադատության և ինքնա-
քննադատության միջոցով: Անցումը տարերայնությունից դեպի գիտակցական, այ-
սինքն՝ **ազատ ստեղծագործական ինքնակառավարումը,** նույնքան բնական է, օբյեկ-
տիվ, որքան սոցիալիստական հեղափոխությունը՝ որպես պատմական առաջադիմու-
թյան անհրաժեշտ քայլ, որը միայն քաղաքական հեղափոխությամբ է սկսվում, բայց
դրանով չի վերջանում:

Նոր **տնտեսական քաղաքականությունն ու արտադրության պլանավորումը** դառ-
նում են սոցիալական ազատության կազմակերպման ու արմատավորման սկզբնական
կոնկրետ ձևեր:

Սովետական իշխանության համար այդ առաջին փուլերը եղել են մեծ փորձու-
թյունների, արտաքին ինտերվենցիայի դեմ պայքարի ու քաղաքացիական կռիվների
տևական շրջան: Հեղափոխական մեծ վերափոխումների ընթացքում ծնված նոր հա-
սարակական հարաբերություններն արմատականորեն փոխում են ինչպես մարդկանց
սոցիալ-տնտեսական, այնպես էլ հոգեբանական կողմնորոշվածությունը՝ ծնունդ տա-
լով այնպիսի նոր երևույթի, ինչպիսին աշխատավորների **կամքի և գիտակցության
միասնությունն է: Դեռևս** 1918 թ. գարնանից, երբ Վ. Ի. Լենինը հրապարակեց **Սո-
վետական իշխանության հերթական խնդիրները** ծրագրային աշխատությունը, նոր
շինարարության հիմքում առաջադրեց այդ միտքը՝ մարդկանց **կամքի միասնությունը**
որպես սոցիալիստական շինարարության կարևոր գործոն: Նոր արտադրաեղանակի
կազմակերպումը, աշխատանքային ամուր կարգապահության արմատավորումը և
ընդհանուր հասարակական նպատակի գիտակցությունը չափազանց կարևոր եկա-
կետային խնդիրներ են, որոնք չէին կարող շրջադարձային նշանակություն չունենալ
հին հասարակական հարաբերությունների ու հին օրինաչափությունների բացասման,
նոր օրինաչափությունների դրսևորման գործում: Մասնավոր սեփականատիրական և
մանրբուրժուական մտածելակերպն աստիճանաբար սկսեց իր տեղը զիջել կոմու-
նիստական մտածելակերպին: Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունները հետզհետե

հոգեբանական ու գիտակցական-գաղափարական զգալի շրջադարձ են առաջաց-
նում հասարակության մեջ:

Մշակելով սոցիալիզմի կառուցման կոնկրետ ծրագիրը, Վ. Ի. Լենինը ոչ միայն
կոմունիստական շաբաթօրյակների մեջ էր տեսնում «նորի ծիլերը», այլև ժողովր-
դական այն մեծ ու աննախադեպ աշխատանքային վերելքի, որը սոցիալիստական
հեղափոխության հիմնական նվաճումն էր և հետագա զարգացման ամենագլխավոր
գործոնը:

Քննադատությունը և ինքնաքննադատությունը, լինելով մեր կուսակցության
կենսագործունեության կարևոր օրինաչափություններից մեկը, նոր շինարարության
պրոցեսում թափանցում է աշխատավորական կոլեկտիվների շրջանը՝ որպես ժողո-
վրդական զանգվածների սոցիալական ակտիվության աճի պայման, նոր հասարա-
կական հարաբերությունների գիտակցման և ներքևից եկող նախաձեռնության դրսևո-
րում:

Սոցիալիզմը, վերացնելով շահագործման և հարստահարման միջոցները, ոչ մի-
այն լայն ասպարեզ է բացում աշխատավոր մարդկանց ակտիվության համար, այլև
նրանց կողմնորոշում, դաստիարակում է նոր ձևով՝ համրային արտադրության զար-
գացման հետ կապելով հասարակության բոլոր անդամների ազատ և բազմակող-
մանի զարգացման երաշխիքը:

Քննադատության և ինքնաքննադատության մեջ սկզբնապես դրսևորվում է
համրային և անհատական շահերի միասնության արտացոլումը՝ որպես զարթոնք
այն նոր հարաբերությունների, նոր համակեցության, որ տրամադրում է մարդկանց
նոր ձևով դիտել իրականությունը, զգալ իրեն որպես դրության տերը, ինչպես
Վ. Ի. Լենինն է ասում, «ուղղել մեջքը»:

Քննադատությունը և ինքնաքննադատությունը, որպես օբյեկտիվ անհրաժեշտու-
թյուն, սկիզբ է առնում նոր հասարակական համակարգում, նրա էությունն ամենից
առաջ դրսևորվում է մարդկանց սոցիալական ակտիվության կամ ազատության մեջ:
Այդ ազատությունը ոչ թե իրավական-օրենսդրական է, այլ ամենից առաջ սոցիալ-
տնտեսական, որպես մի նոր վերածնություն՝ միանգամայն նոր ապրելակերպի հի-
ման վրա: Նոր հասարակարգի քաղաքացիները ոչ միայն զգում, այլև գիտակցում
են, որ իրենք են հասարակական հարստության տերը, իրենց աշխատանքն է նոր
հասարակական և անհատական կյանքի հիմքը, հետևաբար նրանց աշխատանքային
նախաձեռնությամբ է պայմանավորված ժողովրդական տնտեսության պլանների և
պետական հեռանկարային կանխագծումների իրականացումը: Աշխատավորական կո-
լեկտիվները աշխատանքային նախաձեռնությունից բացի, երկրի կառավարմանը
մասնակցում են նաև իրենց քննադատական դիտողություններով և առաջարկություն-
ներով: Արտադրական խորհրդակցություններում, ժողովներում, ընդհուպ մինչև հա-
սարակական հաղորդակցման ավելի լայն կապի միջոցները՝ ռադիոն, հեռուստատե-
սությունն ու մամուլը, նրանք, հանդես գալով այս կամ այն հարցի շուրջ, արտահայ-
տում են իրենց կարծիքը կամ քննադատական դիտողություններ անում: Այս տեսա-
կետից բավականին բնորոշ են Մ. Ս. Գորբաչովի զրույցներն աշխատավորների հետ:
Նա անմիջապես դիմում է նրանց, հարցնում նրանց կարծիքը կուսակցության քաղա-
քականության, կարևոր միջոցառումների, այս կամ այն խնդրի վերաբերյալ:

Այսօր ժողովրդական զանգվածների առաջարկներից ու դիտողություններից
պարզորոշ երևում է, թե որչափով են կուսակցության և կառավարության առաջադրած
խնդիրները, պլաններն ու դիրեկտիվներն արտացոլում տվյալ ժամանակաշրջանի
հրատապ պրոբլեմները, պատմական անհրաժեշտությունը: Անմիջականորեն արձա-
գանքել պատմական ժամանակաշրջանի առաջադրած հարցերին, նշանակում է գործ-
նականորեն ճանաչել օբյեկտիվ խնդիրները, սովորել ինչպես սանձել այդ օբյեկտիվ
անհրաժեշտության գործողությունները և ենթարկել դրանք հասարակական առաջըն-
թացի շահերին, աշխատավոր մարդկանց բարեկեցության, ազատ ու բազմակողմանի
զարգացման շահերին:

Քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունն այդ ազատության մասսայական,
գործնական դրսևորումներից են, ժողովրդական զանգվածների գիտակցական
ինքնաշարժման այն ձևը, որն ամեն մի տվյալ կոնկրետ իրադրության մեջ ցույց է
տալիս նրանց ակտիվության, սոցիալական գիտակցական միասնության աստիճանը:
ՀԿԿ Կենտկոմի 1986 թ. հոկտեմբերյան պլենումում ընկ. Կ. Ս. Դեմիրճյանը նշեց,
որ մեր հանրապետությունում ևս դեռևս ոչ բոլոր օղակներում են կարողանում ան-
կեղծ, ինքնաքննադատաբար վեր հանել սեփական սխալներն ու թերությունները:

Ե՛վ արտադրության մեջ, և՛ հիմնարկ-ձեռնարկություններում, և՛ գաղափարական աշխատանքների ճակատում զգալի են հին, պահպանողական ավանդույթներն ու մտածելակերպի ճնշող ազդեցությունը: Հանրապետության ներքին կյանքում գոյություն ունեցող թերացումները վերացնելու և արմատական վերակառուցման հեղափոխական շրջադարձի մթնոլորտ ստեղծելու գործում չափազանց կարևոր անելիքներ ունեն մեր գաղափարական ճակատի աշխատողները, հասարակագետները:

Ֆ. Էնգելսը, բնութագրելով սոցիալական ազատությունը, նկատում է, որ մշակույթի բնագավառում մարդկության ամեն մի առաջաքայլ մի քայլ է դեպի ազատությունը (տե՛ս Ֆ. Էնգելս, **Անտի Դյուրինգ,** բաժին I, գլ. XI, էջ 153): Եվ միանգամայն օրինաչափ է, որ աշխատավոր մարդկության արմատական կուլտուրական վերափոխությունը, ինքնագիտակցության և ինքնաճանաչման հասնելը կապված են կապիտալիզմից սոցիալիզմին անցնելու դարաշրջանի հետ, երբ «հասարակ» մարդիկ ոչ միայն արմատականորեն վերափոխում են մարդկային կեցության ողջ համակարգը, նրա տնտեսական ու քաղաքական հարաբերությունները, այլև սեփական ճակատագրի տնօրինումը վերցնում են իրենց ձեռքը, սովորում երկիր կառավարել՝ արդարությունը, ճշմարտությունը և հավասարությունը դարձնելով հասարակական համակեցության ու կառավարման գիտական-բարոյական չափանիշներ:

Կուսակցության ընդունած փաստաթղթերում բազմիցս շեշտվում են ոչ միայն սովետական ժողովրդի սոցիալական ակտիվության աճի ցուցանիշները, այլև արդարության և սոցիալական հավասարության համար նրա պայքարի անհրաժեշտությունը: Նոր սոցիալական պայմաններում աշխատավորներն այլևս պատմության «անգիտակից հիմքը» չեն, այլ իրենց ապագայի գիտակից, ազատ կառուցողները: Նրանք լավ են հասկանում իրենց աշխատանքի հասարակական նշանակությունը: Եվ այդ գիտակցական, ազատ ստեղծագործական աշխատանքի դրսևորումներից են ներքևից եկող քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը: Դա նոր քաղաքական կուլտուրայի արդյունք է, քանի որ նրանք թե՛ օբյեկտիվորեն, թե՛ սուբյեկտիվորեն սոցիալապես կազմակերպված են:

Եվ, վերջապես, մեր հասարակության անդամների ինքնաքննադատությունը հասարակականորեն գիտակցված անհրաժեշտության դրսևորումն է: Իհարկե, այն հանգամանքը, որ անհրաժեշտությունը գիտակցված է, երբեք չի նշանակում, թե այն դադարում է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն լինելուց, ինչպես պնդում են արևմտաեվրոպական որոշ սոցիալիստ տեսաբաններ: Այդ միայն նշանակում է, որ մարդիկ, գիտակցելով ժամանակի անմիջական խնդիրները, ճանաչում են նրանց բնույթը և իրենց միասնական աշխատանքով նպաստում դրանց լուծմանը: Անհրաժեշտությունը դադարում է տարերային լինելուց, քանի որ պատմության մեջ տարերայնությունը անհատական շահերի այն կույր բախման ասպարեզն է, որը, ինչպես Լենինն է ասում, մշտապես ու մեծ մասշտաբներով հակամարտություն է ծնում: Միասնական նպատակի իրականացումը աշխատավորների միահամուռ գիտակցական աշխատանքի միջոցով այլ բան չէ, բան աշխատավորների հեղափոխական պրակտիկան:

Պատմության օբյեկտիվ օրենքների գործողություններն ընդհանուր զարգացման շահերին ենթարկել կարելի է միայն այնպիսի պայմաններում, երբ հասարակության անդամների միջև գոյություն ունի միասնական նպատակ, կամքի ու ձգտումների ընդհանրություն: Այդպիսին է մարքս-լենինյան գիտության ելակետային սկզբունքը կոմունիստական շինարարության մեջ: Հետևաբար, նոր հասարակարգի հաջող կառավարման գրավականն ամենից առաջ հասարակության բոլոր քաղաքացիների, դասակարգերի ու խավերի սոցիալական միասնության ստեղծումն է:

Նոր հասարակարգի կառուցման հաջողությունը պայմանավորված է նաև այն բանով, թե ինչպիսի ակտիվությամբ են նրանում ընդգրկվում աշխատավորները: Իսկ դա մեծապես բխում է կուսակցության քաղաքական կուրսի ճշտությունից, որն անմիջականորեն արտահայտում է աշխատավորների կենսական շահերը:

Այժմ, կուսակցության ինքնաքննադատական ոգին դարձել է տիրապետող մեր տնտեսական և գաղափարադաստիարակչական աշխատանքում: «Մոտ անցյալից մենք գիտենք,— նշվում է Քաղաքական զեկուցման մեջ,— որտեղ քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը խլանում են, որտեղ իրական իրադրության կուսակցական վերլուծությունը փոխարինվում է հաջողությունների մասին խոսակցություններով, այնտեղ խախտվում է ամբողջ կուսակցական գործունեությունը, ստեղծվում բարեհոգության, ամեն ինչում թույլատրելիության և անպատժելիության մթնոլորտ, որը հանգեցնում է ամենալուրջ հետևանքների» (էջ 112):

Հաղթահարելով աշխատանքներում տեղ գտած սխալներն ու թերությունները, կուսակցությունն ամրապնդում է կապը աշխատավորական զանգվածների հետ, նվաճում նրանց պարտավորեցնող վստահությունը: Այդպիսի անմիջականությունն ու անկեղծ ինքնաքննադատական մթնոլորտը չեն կարող չբարձրացնել աշխատավորների սոցիալական ակտիվությունը:

Քննադատության և ինքնաքննադատության բացակայությունն առաջացնում է սոցիալիստական ապրելակերպին խորթ անսկզբունքայնություն, սեփական բարօրության և կարիերիստական նկատառումների արմատավորում: Առաջանում է ղեկավարների պաշտամունք, ստորաքարշների ու քծնողների շրջապատ նրանց շուրջը: Հարկավոր է արմատապես վերջ դնել նման երևույթներին կուսակցության մեջ և պետական ապարատում: Նման իրադրությունը ստեղծում է ոչ միայն բացարձակ անպատասխանատվություն, այլև ինքնահանգստության և լճացման վտանգավոր վիճակ: «Մենք չենք կարող ոչ մի քայլ առաջ շարժվել, եթե չսովորենք աշխատել նորովի, չենք կարող հաղթահարել քարացածությունը և պահպանողականությունը՝ իրենց բոլոր դրսևորումներով, եթե կորցնենք իրադրությունը սթափ գնահատելու, այն ինչպիսին որ կա տեսնելու արիությունը» (նույն տեղը, էջ 111):

Սատիճանաբար ներկուսակցական կյանքի գործունեության մեջ ինքնաքննադատությունը դառնում է մասսայական հասարակական աշխատանքային պրակտիկա, կոլեկտիվների ու միավորումների գործելակերպի մեթոդ: Մեր առաջընթացն առանց ինքնաքննադատության ուղեկցվում է սոցիալիզմի համար ոչ բնորոշ թերությունների և սոցիալիստական օրինականության ու ապրելակերպի նորմերից խոտորումների նկատմամբ հանդուրժողականությամբ: Դրանցից են տարերայնությունը, սուբյեկտիվությունը, վարչական կամայականությունը, պասսիվությունը: Քննադատական վերաբերմունքը մեր հասարակության ամեն մի քաղաքացու և՛ իրավունքն է, և՛ պարտականությունը: Նոր պայմաններում մարդիկ չեն կարող անտարբեր լինել ոչ միայն վարքի տարրական կանոնների կամ աշխատանքային կարգապահության խախտմանը, այլև մեր ամենամյա ու հեռանկարային պլաններին, տնտեսական ու հոգևոր կյանքի փոփոխություններին, մի խոսքով՝ մեր սոցիալիստական ապրելակերպին: Ինքնաքննադատությունը ժողովրդական զանգվածների կյանքում այն անմիջական հասարակական պրակտիկան է, որն ավելի հարուստ է ու բազմազան, քան այդ նույն կյանքի ընդհանրական տեսական մոդելը: Ղեկավարը, կուսակցականը կամ գաղափարական աշխատողը չի կարող կողմնորոշողի իր դերում լինել՝ առանց պրակտիկ կյանքի առաջադրած պահանջներին արձագանքելու: «Առաջավոր գաղափարների և **նոր հասարակության կառուցման պրակտիկայի փոխադարձ կապից է եռանդ ու գործունեություն քաղում սոցիալիստական գաղափարախոսությունը»** (նույն տեղը, էջ 120):

Բուրժուական գաղափարախոսները ժխտում են ոչ միայն ժողովրդական զանգվածների ստեղծագործական կարողությունները, այլև քննադատության, կառավարման արվեստն ու կարողությունը նրանք վերագրում են միայն տերերին՝ այսպես կոչված «ստեղծագործական փոքրամասնությանը»: Իսկ աշխատավորներին համարում են պատմության «պասսիվ մեծամասնություն», որն ունակ է միայն «առօրյա հոգսերի» և անմիջական «սպառման պահանջմունքների հետևից վազել»: Այսօր Արևմուտքում նորից փորձում են կյանքի կոչել նիցշեական «գերմարդու» գաղափարը, որն այնքան անփառունակ վախճան ունեցավ գերմանական ֆաշիզմի պրակտիկայում:

Արդի բուրժուական գաղափարախոսները չեն ուզում հասկանալ, որ պատմության մեծ շրջադարձերի ժամանակ միշտ ժողովրդական շարժումն է տապալում հնացած հասարակարգը և նրա փոխարեն ստեղծում նորը: Եվ ամենագլխավորը, որ չեն կարողանում լիովին հասկանալ մեր գաղափարական հակառակորդները, արդի դարաշրջանի գնահատումն է: Ընդունելով, որ Մարքսը մեծ գիտնական է, տեսաբան, սոցիոլոգ, տնտեսագետ, նրանք չեն ընդունում նրա այն խոշոր հայտնագործությունը, որ ժողովուրդն է պատմության հիմնական կերտողը, որովհետև նա է բարիքներ ստեղծում իր ամենօրյա աշխատանքով: Նրանք չեն ընդունում, որ Մարքսի մշակած գիտական փիլիսոփայության, դիալեկտիկական մատերիալիզմի մեթոդը՝ դիալեկտիկան իր «էությամբ քննադատական է ու հեղափոխական» (Կ. Մարքս, **Կապիտալ,** հ. 1, 1954, էջ 20):

Դիալեկտիկայի քննադատական և հեղափոխական ոգին ակնհայտորեն երևում է նաև մեր իրականության մեջ, երբ կյանքի փոփոխման ու զարգացման հետ սովե-

տական մարդիկ, առաջնորդվելով մարքս-լենինյան գաղափարախոսության սկզբունք-
ներով, նրա զորեղ գիտական մեթոդով, փոխում են կառավարման հնացած ձևերը
նորերով՝ կյանքի օբյեկտիվ դիալեկտիկայի պահանջներին համապատասխան: Մեր
արդի բազմազան ու զարգացած ժողովրդական տնտեսությունը, նոր կադրերի ուսուց-
ման ու դաստիարակության համակարգը պահանջում են պատրաստել պլանավորման
բարձրորակ մասնագետներ, սոցիոլոգիական հետազոտությունների նոր մեթոդիկա
ու տեխնիկական միջոցներ: Մեր երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման նոր քա-
ղաքական կուրսը, արտադրության ինտենսիվ զարգացման, արտադրանքի բարձր ո-
րակի, աշխատանքային կարգապահության ու պատասխանատվության բարձրացման
նոր պահանջները հրամայական են դարձնում կառավարման ձևերի նորացումն ու
կատարելագործումը, որ ըստ էության **ինքնակատարելագործման** ու **գիտակցական
ինքնատիրապետման այն մշտնջենական պահանջն է,** ինչը միշտ ուղեկցում է ու
պետք է ուղեկցի սոցիալիստական (կոմունիստական) շինարարությանը:

Քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունն այդ առաջադիմության ներքին
մեխանիզմն է, որը նույնպես կատարելագործվում է՝ վերածվելով համաժողովրդական
ակտիվության ու ստեղծագործության, այսինքն սոցիալիստական հասարակարգի
ներքին օրինաչափության: Միանգամայն իրավացիորեն է ասվում ՍՄԿԿ Կենտկոմի
Քաղաքական զեկուցման մեջ, որ մեր հասարակությունը չի կարող առաջ շարժվել,
նպատակասլաց լուծել իրեն առաջադրված և նոր ծագող խնդիրները՝ առանց քննա-
դատության և ինքնաքննադատության: Նոր հասարակարգի կառուցումը ժողովրդա-
կան զանգվածների գիտակցական աշխատանքի, նրանց հերոսական սխրագործու-
թյունների արդյունքն է: Ե՛վ քննադատության, և՛ ինքնաքննադատության խնդիրնե-
րից մեկն այժմ այն մեծ գաղափարի պրոպագանդումն է, որ ամեն մի սովետական
քաղաքացի ընդհանուր զարգացման նվաճումների մեջ տեսնի նաև իր անձնական
երջանկության աղբյուրը:

Քննադատությունը և ինքնաքննադատությունը կոմունիստական, իսկական ազա-
տության դրսևորումներից է, այն ոչ միայն իրականության, պատմական անհրաժեշ-
տության կոնկրետ արտահայտություն է, այլև ժողովրդական զանգվածների ակտիվ
ներգործության մեթոդը, նրանց «կոլեկտիվ բանականության» խոշոր նվաճումը: Սո-
վետական իշխանության առաջին տարիներին Լենինը նկատել է, որ ժողովրդական
զանգվածներին կենսականորեն անհրաժեշտ է գիտությունը, ճանաչողության ուժը:
Այդ ուժը սոցիալիստական վերածնության այն զորեղ միջոցն է, որից նրանք մինչ
այդ զուրկ են եղել: Նոր պայմաններում ժողովրդի մեջ ննջող ուժերը, զարթոնք
ապրելով, դարձել են ակտիվ սոցիալական գործոններ, նոր կյանքի ու ապրելակերպի
բնորոշ հատկանիշներ: Նոր մարդու քննադատական դիտողություններում դրսևորվում
են մեր կյանքի հեղափոխական վերափոխման այն տարրերը, որոնք առաջադրվում
են կուսակցության որոշումներում: Կրասնոդարի երկրամասի ակտիվի հետ հանդիպ-
ման ժամանակ 1986 թ. սեպտեմբերին արտասանած ճառում Մ. Ս. Գորբաչովը նշեց.
«Մենք պետք է մարդկանց վերակառուցման պրոցեսի մեջ ներգրավենք հասարա-
կության դեմոկրատացման միջոցով: ... Մենք պետք է յուրաքանչյուր աշխատավո-
րական կոլեկտիվում, յուրաքանչյուր կուսակցական կազմակերպությունում, յուրա-
քանչյուր մարզում, հանրապետությունում, ճյուղում, յուրաքանչյուր կենտրոնական
գերատեսչությունում, ամբողջ կուսակցության մեջ ստեղծենք այնպիսի նախադրյալ-
ներ, որ մեր մարդն իրեն երկրի տեր զգա»:

Ինչպե՞ս համատեղել քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը կոմունիս-
տական հասարակարգի, նրա ապագայի հետ: Դիալեկտիկայի այդ քննադատական
ոգին վերաբերում է նաև կոմունիզմին: Մարքսիզմ-լենինիզմի դասականները, մշա-
կելով գիտական կոմունիզմի տեսությունը և նրա կառուցման ծրագիրը, ցույց են տվել,
որ այն իսկական մարդկային հասարակության **միայն սկիզբն** է, որտեղ դասակար-
գային հակամարտական հակասությունները չքանալով, իրենց տեղը զիջում են այն-
պիսի հասարակական հարաբերությունների, որոնց ոչ թե վերացումն է դառնում
քննադատության առարկան, այլ մշտական կատարելագործումը: Հասարակության
անընդհատ կատարելագործման պրոբլեմը կոմունիզմի հաստատման մշտական և
ընդհանուր խնդիր է, որը զբաղեցնում է ոչ թե առանձին մարդկանց, այլ դառնում
է ընդհանուրի հոգսը: Այդպիսի հասարակարգում ինքնաքննադատությունը հնի հաղ-
թահարման և նորի արմատավորման անփոխարինելի գործոն է, ներքին կենսունակության
ամրապնդման օրինաչափություն: Հասարակության գիտակցական **ինքնակատարելա-
գործումը, ինքնատիրապետումն** ու մարդկային հարաբերությունների խելացի կար-

գավորումը կամ **ինքնակառավարումը** սոցիալական ազատության բարձրագույն նվա-
ճումն է: Ինքնաքննադատությունը, որպես սոցիալիստական հասարակարգի ներքին
օրինաչափություն, նպաստում է նրա կայունությանն ու ինքնակատարելագործմանը,
նրա անդամների սոցիալական առաջադիմությանը:

Սովետական հասարակության կյանքում տեղի ունեցող հեղափոխական վերա-
փոխումների շնորհիվ քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը մասսայական
են դարձել: Կուսակցական կարգապահությունն ու պատասխանատվությունը բոլորի
համար պարտադիր են և անհրաժեշտ: **«Կուսակցության մեջ չկան և չպետք է լինեն
վերահսկողությունից դուրս, քննադատության առաջ փակ կազմակերպություններ,
չկան և չպետք է լինեն կուսակցական պատասխանատվությունից պատնեշված ղե-
կավարներ» (ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը,** էջ 114):

Այդ սկզբունքը վերաբերում է ոչ միայն կուսակցության անդամներին, այլև բոլոր
սովետական քաղաքացիներին, ովքեր գիտակցորեն լծված են կոմունիստական շի-
նարարությանը, հասարակայնորեն անհրաժեշտ խնդիրներ են լուծում, ովքեր ղեկա-
վարում են կոլեկտիվներ և զբաղեցնում պաշտոններ, մասնակցում նոր մարդու ձևա-
վորման պրոցեսին: Մեր պրոպագանդիստական աշխատանքների կարևոր խնդիրնե-
րից մեկն է սովորեցնել, որ ինքնաքննադատությունն այն զորեղ լծակն է, որի միջո-
ցով նրանք ուղղակի և անուղղակի կերպով մասնակցում են երկրի կառավարմանը,
անցնում են քաղաքական ու գաղափարական դաստիարակության, ինքնադաստիա-
րակման, ինքնակատարելագործման ու ինքնաճանաչման դպրոց: Սոցիալական ակ-
տիվության բարձրացումը քաղաքացու մեջ ներարկում է իրադրության մեջ ճիշտ
կողմնորոշվելու հնարավորություն, մասնագիտության ազատ ընտրություն, ոչ թե
հարմարվելու, այլ սոցիալիստական ապրելակերպի ստեղծագործական աշխատան-
քին եռանդուն մասնակցելու հնարավորություն:

Քննադատության և ինքնաքննադատության կարևորությանը հանգամանորեն
անդրադարձավ Մ. Ս. Գորբաչովը ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումում:
Ելնելով դեմոկրատիայի լենինյան այն սկզբունքից, որ «դեմոկրատիզմը սոսկ լո-
զունգ չէ, այլ վերակառուցման էությունն է», նա հիմնավորապես վերլուծեց ոչ միայն
հին ղեկավարության թույլ տված սխալները, այլև մեր երկրի այժմյան որոշ օղակ-
ներում արմատացած ղեկավարման արատավոր ոճը, անտնտեսվարությունը և բյու-
րոկրատիզմը: «Սոցիալիստական դեմոկրատիայի փորձված միջոց են,— ասվում է
զեկուցման մեջ,— քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը»: Անհրաժեշտ է
արմատավորել աշխատավորության մեջ այդ նոր օրինաչափության կարևորության
ըմբռնումն ու արժեքը, որի դեմ հաճախ հնաոճ վարչարարներ ու բյուրոկրատ ղեկա-
վարներ կրքոտ պայքար են մղում: Պետք է ոչ միայն քննադատությունը կառավար-
ման պրակտիկայի նորմ դարձնել, այլև համկացնել բոլորին, որ վերակառուցումն
ու նոր կադրերի դաստիարակությունն անհնարին են առանց քննադատության, քանի
որ այն հասարակության մեջ տեղի ունեցող հեղափոխական վերափոխման, «նորի
նկատմամբ մարդու վերաբերմունքի կարևոր չափանիշն է» և սոցիալիստական հա-
սարակարգում «քննադատության համար փակ գոտիներ չպետք է լինեն»:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը մեկ անգամ ևս հաստատում է, որ մեր
հասարակության զարգացման և արմատական վերակառուցման, տնտեսական, քա-
ղաքական ու մշակութային կյանքի հեղափոխական վերափոխման համար քննադա-
տությունն ու ինքնաքննադատությունը կենսական նշանակություն ունեն, դրանք սո-
վետական մարդու իրավունքների և ազատության լայն դրսևորման ցուցանիշներն են,
կոմունիստական շինարարության ակնառու ձեռքբերումներից մեկը, նրա ապագա
ավելի մեծ նվաճումների գրավականը:

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆ

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

ԱՅՍՕՐ, ԻՆՉՊԵՍ ԵՐԲԵՔ, ՀԱՐԿԱՎՈՐ ԵՆ այնպիսի մարդիկ, որոնք շահագրգռված լինեն աշխատելու ակտիվորեն, պրոֆեսիոնալ բարձր վարպետությամբ, նորարարական ավյունով: ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նման հարցադրումը պայմանավորված է սովետական հասարակության զարգացման միտումներով, ժողովրդական տնտեսության մեջ շեշտակի բեկում կատարելու անհրաժեշտությամբ:

Մեր հանրապետության տնտեսական պրակտիկայից կարելի է բերել բազմաթիվ օրինակներ, երբ տնտեսավարման սոցիալիստական սիստեմի բոլոր այլ առավելությունների ֆոնի վրա մարդու տնտեսական բարձր կուլտուրան ապահովում է հասարակական աշխատանքի արտադրողականության էական աճ: Այդ առումով կարևոր է համագումարյան գաղափարները դարձնել հանրապետության յուրաքանչյուր աշխատավորի սեփականությունը, օգնել նրանց՝ մարքս-լենինյան ուսմունքի դիրքերից վերլուծելու և ըմբռնելու արդի պրոցեսները, գտնելու իրենց տեղը վերակառուցման և արագացման համար մղվող պայքարում:

Արդի ժամանակաշրջանը պահանջում է ոչ միայն զուտ «լուսավորչական», այլև բուն տեսական, վերլուծական, հետազոտական ջանքեր, հասարակության մեջ կատարվող պրոցեսների վերաբերյալ ունեցած գիտելիքների աճ այն հաշվով, որպեսզի արագորեն լուծվեն հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման հասունացած պրոբլեմները: ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումը հատկապես ընդգծեց, որ վերակառուցումն աշխատողներից պահանջում է բանիմացություն և բարձր պրոֆեսիոնալիզմ, ժամանակակից և բազմակողմանի պատրաստություն:

Պայքար ծավալելով հասարակության առողջացման համար՝ կուսակցությունը ելնում է այն բանից, որ այդ աշխատանքն անհրաժեշտ է դնել համոզման ամուր հիմքի վրա: Ուստի գաղափարախոսական գործունեության գլխավոր խնդիրներից մեկը պետք է լինի միլիոնավոր աշխատավորների գիտակցությունը վերակառուցման ոգով ձևավորելը: Նորացման գաղափարները խորապես համակում են մասսաներին, մինչդեռ գաղափարախոսական ճակատում աշխատանքը դեռևս ինչպես հարկն է չի ծավալվել՝ հատկապես քաղաքական ու տնտեսագիտական ուսուցման ուղղություններում: Պլենումը նշեց, որ այդ բնագավառին նոր թափ հաղորդելու նպատակով կուսակցության գաղափարախոսական կորպուսը պետք է համալրվի XXVII համագումարի որոշումների, վերակառուցման կուրսի իրականացմամբ տոգորված մարդկանցով:

Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու կոնցեպցիային համապատասխան՝ առավել հրատապ նշանակություն են ստացել կուսակցության գաղափարախոսական գործունեությունը, հոգևոր կուլտուրայի տարբեր ձևերի ու բաղադրամասերի համակողմանի կատարելագործումը՝ մարդու մեջ քաղաքական, տնտեսական, պրոֆեսիոնալ արտադրական, աշխատանքային, կենցաղային, իրավական, բարոյական, գեղագիտական, էկոլոգիական, ֆիզիկական, սպասարկման, սպառման կուլտուրաների դաստիարակությունը:

Մեր օրերում, երբ տնտեսական բոլոր օղակներում իրականացվում է արտադրության ինտենսիվացման, ռացիոնալ տնտեսավարության, աշխատանքի որակի բարձրացման կուրսը, բացառիկ նշանակություն է ձեռք բերում աշխատավորների մասսայական տնտեսագիտական կրթությունը: Սկսել են գործածվել այնպիսի հասկացու-

թյուններ, ինչպիսիք են «տնտեսագիտական գիտակցություն», «տնտեսագիտական մտածողություն», «նոր տիպի տնտեսագիտական գործելակերպ», «տնտեսագիտական դաստիարակություն», «տնտեսական կուլտուրա» և այլն, որոնք տեղ չեն գտել ոչ միայն ընդհանուր, հանրագիտական, այլև նույնիսկ տնտեսագիտական բառարաններում կամ ձեռնարկներում: Մինչդեռ դրա անհրաժեշտությունն ակնհայտ է: Դա պայմանավորված է էկոնոմիկան զարգացման ինտենսիվ ուղու վրա փոխադրելու, տնտեսական մեխանիզմը որակապես բարելավելու հրատապությամբ, որոնց կարևոր ու պարտադիր պայմանը հենց ժամանակակից տնտեսագիտական մտածելակերպի ու գործելակերպի առկայությունն է: Իսկ տնտեսագիտական կրթության ու դաստիարակության արդյունքները դրսևորվում են ժամանակակից մտածելակերպ ու գործելակերպ և տնտեսական բարձր կուլտուրա պատվաստելու մեջ, որը մեկ անգամ ևս ընդգծված է «Քաղաքական և տնտեսագիտական ուսուցման վերակառուցման հիմնական ուղղությունները» համաժողովրդական քննարկման դրված ՍՄԿԿ Կենտկոմի նախագծում:

Հայտնի է, որ մարդու էությունը ոչ թե նրա կենսաբանական կառուցվածքն է, այլ սոցիալական առնչությունները, հոգևոր նկարագիրը: Կարլ Մարքսը նկատել է, որ ««առանձին անձի» էությունը ո՛չ թե նրա մորուքն է, ո՛չ թե նրա արյունը, ո՛չ թե նրա ֆիզիկական վերացական բնությունը, այլ նրա **սոցիալական հատկությունը...»** (Կ. Մարքս և Ֆ. Էնգելս, **Երկեր,** հ. 1, «Հայաստան» հրատ., 1985 թ. էջ 266): Ինչպես նյութական ու հոգևոր արժեքներ արտադրելիս, այնպես էլ սոցիալական պրոբլեմներ լուծելիս, մտնելով տարբեր մարդկանց հետ բազմապիսի հարաբերությունների մեջ, ձևավորվում են անհատի հասարակական հատկանիշները: Տնտեսական կուլտուրայի զարգացումն այն կարևոր ուղիներից է, որի շնորհիվ մարդը գիտակցում է իր տեղն ու դերը արտադրական հարաբերությունների համակարգում:

Սոցիալիզմի պայմաններում է միայն տնտեսական կուլտուրայի զարգացումը համընկնում հասարակության օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ պահանջմունքների հետ: Այդ առթիվ Վ. Ի. Լենինն ասել է. «Պատմությունն այժմ մեզ վրա այնպիսի աշխատանք է դրել՝ քաղաքական մեծագույն հեղաշրջումն ավարտել դանդաղ, ծանր, դժվարին տնտեսական աշխատանքով: Սակայն բանն այն չէ, որ արագ վերակազմությամբ բարելավենք գործը, այլ այն է, որ այդ քաղաքական բարեփոխությունը մարսենք կուլտուրական տնտեսական մի այլ մակարդակ ձեռք բերելու համար» (ԵԼԺ, հ. 44, էջ 386, 387): Ուստի տնտեսական քաղաքականության հիմնական պահանջներից են աշխատավորների կողմից պրոֆեսիոնալ ու տնտեսագիտական գիտելիքների տիրապետումը և դրանց գործնական կիրառումը:

Մեր հանրապետությունում 250 հազար մարդ է ընդգրկված տնտեսագիտական կրթության համակարգում, որն, իբրև աշխատավորների հոգևոր կուլտուրայի բաղկացուցիչ մաս, հենվում է գիտելիքների միագումարի վրա, սովորեցնում տնտեսագիտական գրագիտություն, հոգատար վերաբերմունք հասարակական բարիքի նկատմամբ, մշակում սոցիալիստական տնտեսավարության արդյունավետ համակարգ, դաստիարակում տնտեսական բարձր կուլտուրա:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարում նշվեց, որ տնտեսական կուլտուրան ենթադրում է յուրաքանչյուր մարդու մեջ երկրի ու արտադրության հոգատար տիրոջ զգացումի ձևավորում: Այսօրվա տնտեսական կադրերից պահանջվում են քաղաքական հասունություն, համարձակություն ու եռանդ, բարոյական բարձր հատկանիշներ, ինժեներական հաշվարկը տնտեսական նպատակահարմարության հետ զուգորդելու ունակություն, կոլեկտիվի շահերը համաժողովրդականի հետ հմտորեն զուգակցելու կարողություն: Նրանք պետք է օժտված լինեն տնտեսական բարձր կուլտուրայով, կարողանան մտածել արդյունավետության ու ինտենսիվացման կատեգորիաներով:

Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ տնտեսագիտական գիտելիքներն ինքնին չեն ապահովում տնտեսական կուլտուրան: Դրանք դառնում են ներգործուն ուժ, երբ զուգակցվում են աշխատանքային ու տնտեսագիտական դաստիարակության, երկրի էկոնոմիկայի զարգացմանը խորապես գիտակցված մասնակցության հետ: Իր առավել լիակատար ու առարկայական մարմնավորումը և նյութականացումը տնտեսական կուլտուրան ստանում է ժողովրդական մասսաների ինքնագործ տնտեսավարության, սոցիալիստական ինքնակառավարման տարբեր ձևերում: Այն իրականացվում է աշխատանքի կազմակերպման բրիգադային, ընտանեկան կապալի, անկարգագիր օղակների և այլ նոր ձևերի զարգացմանը մարդկանց ներգրավելու մեջ: Տնտեսական կուլտուրայի կարևոր տարր է նաև նրանց մասնակցությունը աշխատավորական կոլեկտիվի խորհրդում, տարբեր հանձնաժողովներում, տնտեսական վերլուծության հա-

սարակական բյուրոներում, ստուգատես-մրցույթներում, «Նվազագույն ծախսեր՝ առավելագույն արդյունք» կարևորագույն սկզբունքի անշեղ կիրառման ապահովմանը: Տնտեսական կուլտուրայի պահանջների ավելի խոր իրացման կարևորությունը պայմանավորված է նաև արդի պայմաններում աշխատավորական կոլեկտիվների հարաճուն դերով:

Վերակառուցման պայմաններում սրությամբ է ծառացել մարդկային գործոնի ակտիվացման խնդիրը, և ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումը մեկ անգամ ևս անդրադարձավ սոցիալիստական կարգերի դեմոկրատիայի մաքսիմումի մասին լենինյան դրույթին, ըստ որի մարդն, իրոք, համարվում է երկրի տեր և արարող: Հասարակական գիտակցության մեջ ավելի ու ավելի է հաստատվում մի հասարակ և պարզ միտք. տանը կարգուկանոն կարող է հաստատել լոկ այն մարդը, որն իրեն զգում է նրա տերը: Այս ճշմարտությունն իրավացի է ոչ միայն առօրեական, այլև հասարակական-քաղաքական իմաստով: Անհրաժեշտ է, որ այն անշեղորեն իրականացվի նաև կյանքում: Ընդ որում կարևորագույն գործնական խնդիր է արտադրության կազմակերպման այնպիսի ձևերի և պայմանների արմատավորումը, որոնք յուրաքանչյուր աշխատավորի ներշնչեն ձեռնարկության իսկական տիրոջ զգացում:

Այդ առումով ինքը՝ կյանքը, օրակարգի հարց է դարձրել այնպիսի հիմնարար իրավական ակտի մշակման անհրաժեշտությունը, ինչպիսին է պետական ձեռնարկության (միավորման) ՍՍՀՄ օրենքը, որի նախագիծը դրված է համաժողովրդական քննարկման: Սույն օրենքը սահմանում է պետական ձեռնարկությունների (միավորումների) գործունեության տնտեսագիտական և իրավական հիմունքները, ամրապնդում արտադրամիջոցների պետական (համաժողովրդական) սեփականությունը էկոնոմիկայի բոլոր ճյուղերում, ընդլայնում դրանց կառավարմանը, պետական և հասարակական գործերի լուծմանը աշխատավորական կոլեկտիվների մասնակցության հնարավորությունները: Օրենքը խորացնում է կենտրոնացված հիմունքները ժողովրդական տնտեսության՝ որպես միասնական ամբողջության, զարգացման կարևորագույն խնդիրները լուծելիս, նախատեսում կառավարման տնտեսագիտական մեթոդների ուժեղացում, լիակատար տնտհաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման լայն օգտագործում, դեմոկրատական հիմունքների ընդլայնում և ինքնակառավարման զարգացում, կարգավորում ձեռնարկությունների, պետական իշխանության ու կառավարման մարմինների փոխհարաբերությունները:

Պետական ձեռնարկությունում աշխատավորական կոլեկտիվը, տիրոջ պես օգտագործելով համաժողովրդական սեփականությունը, ստեղծում և բազմապատկում է հանրային հարստությունը, ապահովում հասարակության, կոլեկտիվի և յուրաքանչյուր աշխատողի շահերի զուգակցումը: Ձեռնարկությունը հանդիսանում է սոցիալիստական ապրանքարտադրող, պատրաստում և իրացնում է արտադրանք, աշխատանքներ կատարում և ծառայություններ մատուցում պետական պլանի ու դրա հիման վրա կնքված պայմանագրերին համապատասխան՝ լիակատար տնտհաշվարկի, ինքնաֆինանսավորման և ինքնակառավարման պայմաններով:

Ձեռնարկության գլխավոր խնդիրն է ըստ ամենայնի բավարարել ժողովրդական տնտեսության և քաղաքացիների հասարակական պահանջմունքները նվազագույն ծախսումներով թողարկված, սպառողական բարձր հատկություններ ու որակ ունեցող իր արտադրանքի, աշխատանքների ու ծառայությունների նկատմամբ, մեծացնել ներդրումը երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու և այդ հիման վրա իր կոլեկտիվի ու նրա անդամների բարեկեցության աճն ապահովելու գործում: Բնական է, որ սպառողի պահանջները պարտադիր են ձեռնարկության համար, իսկ դրանց լրիվ ու ժամանակին բավարարումը յուրաքանչյուր աշխատավորական կոլեկտիվի գործունեության բարձրագույն իմաստն ու նորման է:

Ձեռնարկությունը մշտական հոգատարություն է ցուցաբերում կադրերի մասնագիտական վարպետության, քաղաքական, տնտեսագիտական, իրավագիտական, հանրակրթական և կուլտուրական մակարդակի անշեղ բարձրացման նկատմամբ՝ այն հաշվով, որպեսզի նրանք օժտվեն գործարար, քաղաքական ու բարոյական բարձր հատկանիշներով, սոցիալիստական ձեռներեցությամբ ու սկզբունքայնությամբ, բարձր պրոֆեսիոնալիզմով, կառավարման գիտության հիմունքների իմացությամբ և այնպիսի ժամանակակից տնտեսագիտական մտածողությամբ, որը թույլ տա տեսնել հեռանկարները ու տնտեսավարել արդյունավետորեն, ստեղծել համախմբված կոլեկտիվ և ապահովել համաժողովրդական շահերի հետ աշխատավորական կոլեկտիվի շահերի զուգորդում:

Պետական ձեռնարկության մասին օրենքի հետևողական կենսագործումը ներ-

կայունս, տնտեսական ոլորտում իրականացվող միջոցառումների կոմպլեքսի հետ զուգորդված, կստեղծի ժողովրդական տնտեսության նոր իրավիճակ, կդառնա էկոնոմիկայի զարգացման արագացուցիչ, կնպաստի հասարակական կյանքի շատ կողմերի որակական կատարելագործմանը, այդ թվում և սովետական մարդու տնտեսական բարձր կուլտուրայի դաստիարակությանը:

Այսօր էկոնոմիկայի հետ կապված մեր ողջ մտածելակերպն ու գործելակերպը պետք է որոշվեն արագացման կոնցեպցիայով, համապատասխանեն դրա պարունակած այն պահանջին, ըստ որի մեր պլանները, կառավարման պրակտիկան պետք է հիմնավորված լինեն ոչ թե սոսկ տնտեսապես, այլ ամենից առաջ՝ քաղաքատնտեսագիտականորեն: Այլ խոսքով՝ նրանք պետք է հենվեն սոցիալիստական էկոնոմիկայի զարգացման օբյեկտիվ օրենքների իմացության և ըստ ամենայնի օգտագործման վրա: Եվ այստեղ չի կարելի հույսը դնել այն ընդհանուր ըմբռնման վրա միայն, թե մեզանում ամեն մի աշխատանք ծառայում է հանրային հարստության աճին և վերջին հաշվով բարձրացնում աշխատավորների բարեկեցությունը: Պետք է հիմնավորապես հոգալ, որ ամեն մի հանրօգուտ գործունեություն մարդկանց կողմից անմիջականորեն ու շոշափելիորեն ընկալվի որպես իրենց համար կատարվող աշխատանք: Հենց դա էլ մարդու տնտեսական կուլտուրան է:

Իրողություն է, սակայն, որ առանց նյութական շահագրգռվածության, աշխատանքի և սպառման չափի ճշգրիտ հաշվառման ու դրա նկատմամբ համաժողովրդական վերահսկողության, հանձնարարված գործի համար լուրջ պատասխանատվության՝ հուսալ բոլորի և յուրաքանչյուրի բարեխիղճ վերաբերմունքը աշխատանքի նկատմամբ կլիներ պարզապես մանիլովականություն, նշել է ընկեր Մ. Ս. Գորբաչովը:

Կյանքը սովորեցնում է, որ բաշխման և տնտեսավարման սոցիալիստական սկզբունքից շեղումները կարող են ծնել ու ծնում են այնպիսի բացասական երևույթներ, ինչպիսիք են աշխատանքային ու սոցիալական պասսիվությունը, պորտաբուծությունը, բարոյական նիհիլիզմը, եկամուտների ու բարիքների վերաբաշխման քողարկված ձևերը: Ի վերջո հենց նման շեղումների, տնտեսական այս կամ այն պրոբլեմների չլուծվածության հետ են կապված և՛ անաշխատ եկամուտները, և՛ առանձին մարդկանց համար կասկածելի կամ անօրինական միջոցներով ապրելու հնարավորությունը: Իրենց վարքով ու ապրելակերպով այդ անձինք մարտահրավեր են նետում ազնիվ աշխատավորներին, ոտնահարում մեր արժեքները: Այս առումով լուրջ ուշադրության է արժանի տնտեսավարության պրակտիկայում այնպիսի փոփոխություններ մտցնելու անհրաժեշտության մասին աշխատավորների պահանջը, որի լուծումը կվերացնի այդ երևույթները, անհնարին կդարձնի նյութական ապահովության աղբյուրները թաքցնելը և թույլ կտա դատելու, թե արդյոք մարդն ապրում է ի՞ր միջոցներով, ո՞ր դեպքում է նրա բարեկեցությունը խարսխվում անձնական աշխատանքի արդյունքների վրա, իսկ ե՞րբ է այն ձեռք բերվում անարդար ճանապարհով:

Տնտեսական կուլտուրայի դաստիարակության կարևոր պրոբլեմներից են նաև խնայողության ռեժիմի ուժեղացումը, շռայլության, խոտանի դեմ պայքարը, արտադրանքի որակի վճռական բարձրացումը, այն ամենի ռացիոնալ ու խելամիտ օգտագործումը, ինչ պետությունը վստահել է աշխատավորական կոլեկտիվին: Մինչդեռ հանրապետության ոչ բոլոր ձեռնարկություններում է, որ պատշաճ ուշադրություն է դարձվում այդ պրոբլեմների արագ ու արդյունավետ լուծմանը: Օրինակ, մինչև վերջերս «Մասիս» արտադրական միավորման Երևանի կոշիկի № 4 ֆաբրիկայի նախկին խոտանողները պատշաճ կերպով չէին կատարում իրենց անմիջական պարտականությունները, անհրաժեշտ միջոցներ չէին ձեռնարկում՝ կանխելու ցածրորակ արտադրանքի թողարկումը:

Վերջին տարիների ընթացքում այդ ֆաբրիկան սիստեմատիկորեն թողարկել և առևտրական կազմակերպություններին է առաքել վատորակ, պետական ստանդարտին և տեխնիկական պայմաններին չհամապատասխանող շուրջ 40 հազար զույգ կոշկեղեն՝ ավելի քան մեկ միլիոն ռուբլու արժողությամբ, որը հետագայում վերադարձվել է ՌՍՖՍՀ բազմաթիվ մարզերի, Ղազախստանի, Ուզբեկստանի, Տաջիկստանի, Էստոնիայի, երկրի շատ քաղաքների առևտրական կազմակերպությունների և բազաների կողմից: Ֆաբրիկան ստիպված է եղել ավելի քան 220 հազար ռուբլի տուգանք վճարել: Իսկ խոտանարարներից հօգուտ պետության գանձվել է 12 հազար ռուբլի: Ֆաբրիկայում նման դրությունը ստեղծվել է նրա ղեկավարների անգործունության ու անսկզբունքայնության հետևանքով, որոնք կազմակերպական գործուն միջոցներ չեն ձեռնարկել աշխատանքային և տեխնոլոգիական կարգապահությունը ամրապնդելու, իրենց տնտեսական կուլտուրան բարձրացնելու համար:

Սոցիալիստական տնտեսավարման սկզբունքներին հակասում է արտադրանքի ծավալների մեծացումը՝ ի հաշիվ ռեսուրսների շռայլման: Հարկավոր է վճռականորեն կրճատել արտադրանքի միավորի վրա կատարվող ծախսումները բոլոր պարամետրերով: Խնդիրն ավելի շատ վերջնական բարձրորակ արտադրանք ստանալն է, հումքի ու կարողությունների յուրաքանչյուր միավորից աշխատանքի ծախսումների վճռական կրճատումը:

Այս ամենն ավելի ու ավելի մեծ հիմք է տալիս շեշտելու սովետական մարդու մեջ հոգևոր կուլտուրայի տնտեսական ձևի պատվաստման անհրաժեշտությունը, որը ենթադրում է հասարակական արտադրության արդյունքների նկատմամբ խնայողական վերաբերմունքի հաստատում: Տնտեսական կուլտուրայի տեր անձն աշխատանքի նկատմամբ ունի սրտացավ վերաբերմունք, դրսևորում է տիրոջ զգացում՝ ստեղծված հոգևոր ու նյութական արժեքների հանդեպ: Ուրեմն տնտեսական կուլտուրան հանդես է գալիս իբրև սոցիալիզմի ինքնուրույն ֆենոմեն լոկ այն դեպքում, երբ ապահովվում է նյութական արտադրության ոլորտում պրոֆեսիոնալ ու տնտեսագիտական գիտելիքների, աշխատանքային ու տնտեսագիտական դաստիարակության և արարման գործունեության միասնությունը: Այսօր տնտեսական բոլոր կադրերի համար կենսական անհրաժեշտություն է էկոնոմիկայի հիմունքների խոր ուսումնասիրությունը: Նրանք պետք է օժտված լինեն նախաձեռնությամբ ու պատասխանատվությամբ, մշտապես հարստացնեն իրենց գիտելիքները, համարձակորեն կայացնեն նորարարական վճիռներ, դրսևորեն դրանք ակտիվորեն իրականացնելու ունակություն:

Ինչ վերաբերում է տնտեսագետների պատրաստմանը, ապա բարձրագույն դպրոցի ռեֆորմով նախատեսվում է ապահովել նրանց քաղաքատնտեսագիտական կրթության բարձր մակարդակի օրգանական զուգորդումը էկոնոմիկայի կոնկրետ ուղղությունների խոր իմացության, տեխնիկայի ու տեխնոլոգիայի բնագավառի լայն մտահորիզոնի, տնտեսական իրավիճակների և լուծումների մաթեմատիկական մոդելավորման մեթոդներից օգտվելու ունակության հետ: Առանձնակի նշանակություն է տրվելու ուսանողներին պլանային-տնտեսագիտական և կառավարչական խնդիրների պրակտիկ լուծման հմտությունների, տնտեսական բարձր կուլտուրայի պատվաստմանը:

Այդ կապակցությամբ Տալլինի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի տնտեսագիտության ֆակուլտետի ուսանողների հետ հանդիպման ժամանակ ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը նշեց, որ երբ պրակտիկան լիովին չի զինված գիտական կանխատեսությամբ, նոր գնահատումներով, ապա անխուսափելի են նաև սխալները: Ուստի և այսօր քաղաքատնտես գիտնականները հրավիրված են ստեղծագործության, չուրջ, խորացված աշխատանքի այն հաշվով, որպեսզի նրանք առաջ անցնեն պրակտիկայից: Վերակառուցումը նաև տնտեսագետների հարազատ գործն է: Նա հետաքրքրվեց նաև, թե այժմ արդյոք հաղթահարվե՞լ է տեխնիկական ֆակուլտետների ուսանողների հոռետեսական վերաբերմունքը. պե՞տք են, թե՞ ոչ փիլիսոփայությունը, քաղաքատնտեսությունը և ընդգծեց, որ այժմ շատ կարևոր են աշխարհըմբռնողություն ունենալը և տեղի ունեցող պրոցեսները հասկանալը:

Տնտեսական, ինչպես և ամեն կարգի այլ կուլտուրաների պրոբլեմների մշակումն ու լուսաբանումը մեր հանրապետության գաղափարախոսական աշխատանքում ևս դարձել են հրատապ, որոնց ձեռնամուխ են եղել մասսայական ինֆորմացիայի ու պրոպագանդայի մարմինները: Լավ է, որ մամուլը վերակառուցման նոր փուլը ցույց է տալիս որպես դժվարին, բարդ, դիալեկտիկական պրոցես,— վերջերս նշեց Մ. Ս. Գորբաչովը: «Ամենքը պետք է վերակառուցվեն: Հանուն ժողովրդի, սոցիալիզմի արմատական շահերի: Վերակառուցումն այլընտրանք չունի: Մեր ամբողջ հասարակությունը տառապանքով է ձեռք բերել այն»:

Տնտեսական բարձր կուլտուրան շատ բանով կարող է նպաստել, որպեսզի մարդիկ վերակառուցումը չփոխարինեն կոսմետիկայով, կիսատ-պռատ միջոցառումներով, այսպես կոչված՝ ծեփագործական ու ներկարարական աշխատանքներով: Խոսքը սոցիալիզմի մեր ամբողջ շենքի ամրապնդման, մեր սոցիալիստական դեմոկրատիայի ամրապնդման ու կատարելագործման հիմնարար աշխատանքների մասին է: Միայն այդ դեպքում մեր երկիրը, ինչպես մեկ անգամ ևս հռչակվեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումում, իրոք, կդառնա զարգացած պետության տիպար, ամենաառաջավոր էկոնոմիկայի, ամենալայն դեմոկրատիայի, ամենամարդասիրական ու բարձր բարոյականության հասարակություն, որտեղ աշխատավոր մարդն իրեն զգա որպես լիիրավ տեր, կարողանա օգտվել նյութական ու հոգևոր մշակույթի բոլոր բարիքներից, որտեղ հուսալի է նրա զավակների ապագան, որտեղ նա կունենա այն ամենը, ինչ հարկավոր է լիարյուն, բովանդակալից կյանքի համար:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՆ

Վ. ՏՈՒՐՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու

ՍՄԿԿ **ԻՐ ԾՐԱԳՐԻ** նոր խմբագրությունում, խիստ կարևորելով ընտանիքի նկատմամբ ավելի մեծ հասարակական ու պետական հոգատարություն դրսևորելու անհրաժեշտությունը, նշել է. «Ընտանիքը կարևոր դեր է խաղում մատաղ սերունդների առողջության ամրապնդման և դաստիարակության, հասարակության տնտեսական ու սոցիալական առաջընթացի ապահովման, ժողովրդագրական պրոցեսների բարելավման գործում: Այստեղ են ձևավորվում մարդու խառնվածքի հիմքերը, աշխատանքի, բարոյական, գաղափարական ու կուլտուրական արժեքների նկատմամբ նրա վերաբերմունքը: Հասարակությունը կենսականորեն շահագրգռված է ամուր, հոգեպես ու բարոյապես առողջ ընտանիքով» (**ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը,** էջ 215):

Լինելով «հարաբերություններ ամուսնու և կնոջ, ծնողների և զավակների միջև» (Կ. Մարքս և Ֆ. Էնգելս, **Երկեր,** հ. 3, «Հայաստան» հրատ., 1987, էջ 34), ընտանիքը, որպես սոցիալական ու սոցիալ-հոգեբանական ընդհանրություն, միավորում է կենսաբանական, տնտեսական, գաղափարաբարոյական և հոգեկան հիմունքներ: Զարգանալով ու փոփոխվելով հասարակության զարգացման ու փոփոխման հետ միասին, ընտանիքը յուրաքանչյուր պատմական փուլում իրականացնում է անանց կարևորության մի ֆունկցիա՝ բուն մարդու արտադրությունը, ցեղի շարունակությունը: Հանդես գալով որպես դաստիարակության սուբյեկտ՝ յուրաքանչյուր ընտանիք այդ ֆունկցիան կատարում է իր սոցիալական ու սոցիալ-հոգեբանական վիճակին, գաղափարաբարոյական հասունությանն ու մանկավարժական գրագիտությանը համապատասխան: Հասարակության առջև ծառացած է ընտանեկան դաստիարակության օպտիմալացման և հասարակական դաստիարակության հետ նրա կապի ամրապնդման խնդիրը, որն անհրաժեշտ է դարձնում փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի, սոցիալական հոգեբանության և մյուս գիտությունների տեսանկյունից ընտանիքի պրոբլեմի հետագա տեսական մշակումը:

Թե՛ ընտանեկան, թե՛ հասարակական դաստիարակությունը գոյություն ունի և գործառում է դիալեկտիկական միասնության ու փոխգործողության մեջ: Նրանք միմյանց հարաբերում են ինչպես առանձնահատուկն ու ընդհանուրը: Լինելով հասարակական դաստիարակության բաղադրամասը, ընտանիքը միևնույն ժամանակ հարաբերականորեն ինքնուրույն է: **Ընտանեկան դաստիարակության գլխավոր սոցիալական նախադրյալը նրա հասարակայնորեն պայմանավորվածությունն ու արժեքավորությունն է:** Տվյալ հետևությունը, մեր կարծիքով, լիովին համապատասխանում է մարքս-լենինյան այն դրույթին, թե դաստիարակությունը միշտ կրել է ու կկրի հասարակական բնույթ, իսկ նրա նպատակներն անմիջական կախման մեջ են գտնվում հասարակության նպատակներից:

Սոցիալիզմի պայմաններում, երբ արմատախիլ են արված ընտանիքի և պետության միջև հակամարտության օբյեկտիվ պատճառները, երբ հաղթահարված են անձնական և հասարակական շահերի միջև եղած հակամարտ հակասությունները, որոնց աղբյուրը մասնավոր սեփականությունն էր, ընտանեկան դաստիարակությունը կոչված է նպաստելու այն բանին, որպեսզի սոցիալիստական հասարակության գաղափա-

ծնաքարոյական սկզբունքները դառնան երիտասարդ սերնդի սեփականությունը, նրա համոզմունքները, բնավորության գծերը, վարքագծի շարժառիթները:

Անհատի լինելիության սկզբնական շրջանում (մանկական, դեռահասության տարիք) նրա դաստիարակության վրա բոլոր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների, սոցիալական միջավայրի բոլոր բաղադրատարրերի ներազդումը բեկվում, անդրադառնում է ընտանիքի միջոցով: Ընտանիքն ազդում է մարդու վրա որպես միկրոմիջավայրի կարևոր բաղադրատարր՝ հանդես գալով նաև որպես դաստիարակության կոլեկտիվ սուբյեկտ: Ընտանիքում է իրականացվում մարդու վրա ներազդման ինչպես տարերային, այնպես էլ գիտակցական մեխանիզմը: Լինելով անհատի ձևավորման ամբողջական պրոցեսի բաղադրամասը՝ ընտանեկան դաստիարակությունը կոչված է ապահովելու հասարակական, կոլեկտիվ և անձնական շահերի միասնությունը:

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ ամեն մի ընտանիք չէ, որ կարող է բավականին հաջողությամբ իրականացնել այդ խնդիրը, որը և անհրաժեշտ է դարձնում ընտանիքի՝ որպես դաստիարակության ինստիտուտի, նպատակամետ կառավարման համար համապատասխան պայմանների ստեղծումը:

Ընտանեկան դաստիարակությունը պայմանավորված է ծնողների բարոյականության և մանկավարժական կուլտուրայի մակարդակով, նրանց կենսական պլաններով, իդեալներով ու վարմունքով, սոցիալական փորձով ու շփումով, ընտանեկան ավանդույթներով: Ընտանիքը կարող է նպաստել համակողմանի զարգացած անհատի ձևավորմանը կամ արգելակել այն: Ընտանեկան դաստիարակության առանձնահատկությունը և յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում այդ ֆունկցիայի իրագործման յուրօրինակությունը պահպանելով հանդերձ, առաջին պլան է մղվում հասարակական դաստիարակության հետ նրա օրգանական միասնության օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը: Այն բխում է սոցիալիստական հասարակության բուն էությունից և հատկապես մեծանում է սոցիալիզմի կատարելագործման, հանրակրթական և մասնագիտական դպրոցի ռեֆորմի իրականացման, մարդկային գործոնի դերի մեծացման պայմաններում:

Աճող սերնդի դաստիարակման գործում ընտանիքի դերի հարցը մտահոգել ու մտահոգում է տարբեր ժամանակների ու դարաշրջանների գիտնականներին ու պրակտիկ դաստիարակներին: Իրական կյանքում մենք հաճախ բախվում ենք այնպիսի սովորական դարձած ձևակերպումների, ինչպիսիք են «ամեն ինչում փողոցն է մեղավոր», «ամեն ինչում ընտանիքն է մեղավոր» կամ «ամեն ինչում մեղավոր է դպրոցը»: Այս բանաձևումները հայտնի չափով արտահայտում են ինստիտուտներից որևէ մեկի, դաստիարակության ոլորտներից մեկի բացարձակացումը, խզումը մյուսներից: Այս բանաձևերի խորքում թաքնված են ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության նախապատվելիության կամ այլընտրանքայնության ըմբռնումները, որ գալիս են դեռևս վաղ անցյալից (Պլատոն, Հեգել, Թ. Կամպանելլա, Շ. Ֆուրիե, Ռ. Օուեն և ուրիշներ):

Կապիտալիստական աշխարհում ընտանեկան դաստիարակության կարևորության նկատմամբ կասկածները հետևանք են բուրժուական ընտանիքի ճգնաժամի, որը պայմանավորված է մասնավոր սեփականատիրական հարաբերությունների բուն էությամբ (ծնողների և երեխաների օտարացում, կին-աշխատավորուհու ճնշված վիճակ, դաժանություն, եսասիրություն, կեղծավորություն, երեսպաշտություն):

Սովետական իշխանության առաջին տարիներին կողմնորոշումը դեպի հասարակական դաստիարակությունը՝ ի վնաս ընտանեկան դաստիարակության, պատճառաբանվում էր կնոջ ազատագրման պահանջարկով, «սիրո ազատության» սխալ մեկնաբանությամբ (տե՛ս Վ. Ի. Լենին, Նամակներ Ի. Ֆ. Արմանդին, 1915 թ. հունվարի 17-ին և 1915 թ. հունվարի 24-ին, **ԵԼԺ**, հ. 49, էջ 61—63, 65—69), տնային աշխատանքի անարտադրողական բնույթի վերաբերյալ դատողությունները ընտանեկան դաստիարակության վրա մեքենայաբար տարածելով և նրանով, որ այն, լինելով անջատ-անջատ, տարերային, հաճախ բացասական ազդեցություն է գործում՝ կենցաղում պահպանված անցյալի վերապրուկների պատճառով: Ն. Կ. Կրուպսկայան բանավիճելով Լ. Ի. Սաբսովիչի հետ, որն այն տարիների ընտանեկան դաստիարակության բազմաթիվ բացասական փաստերի առկայության պայմաններում հանգեց առհասարակ ընտանեկան դաստիարակության դերի ժխտմանը (տե՛ս Л. И. Сабсович. Города будущего и организация социалистического быта. М., Гостехиздат, 1929, с. 36—37), գրել է. «Մենք ապագայի մարդուն չենք պատ-

կերացնում որպես ինչ-որ անզգա մի մեքենա, որն իր մեջ խեղդել է բոլոր բնական զգացմունքները: Իսկ Լ. Սաբսովիչը կարծում է, թե «ծնողական զգացմունքից» միմիայն վնաս է գալիս և այն ողղակիորեն պետք է հանել առօրյա գործածությունից: Անտարակույս է, որ բուրժուական և մանրբուրժուական միջավայրում ծնողական զգացմունքը հաճախ միանգամայն այլանդակ ձևեր է ընդունում, վերասերվում է «իր» երեխային անսահմանորեն երես տալու, նրանում ամեն կարգի հակահասարակական զգացմունքների դաստիարակման: Սակայն փոխվում է իրավիճակը, մեռնում է մասնավոր սեփականությունը, մեռնում է նաև սեփականատիրական վերաբերմունքը կնոջ, երեխայի նկատմամբ: **Ծնողական զգացմունքը չի խեղդվելու, այն կներհոսի այլ հունի մեջ, առավել մեծ ուրախություն կպատճառի թե՛ երեխաներին, թե՛ ծնողներին»** (Н. К. Крупская. Педагогические сочинения в 6-ти томах, т. 4, М., «Педагогика», 1979, с. 112—113. Ընդգծումն իմն է.— Վ. Տ.):

Սակայն ընտանեկան դաստիարակության նկատմամբ ոչ ճիշտ հայացքներն ունեցել են և ունեն իրենց կողմնակիցները թե՛ 60-ական, թե՛ 70-ական, թե՛ 80-ական թվականներին: Ակադեմիկոս Ս. Գ. Ստրումիլինը հետևյալ պատկերն է նկարագրում. «Յուրաքանչյուր սովետական քաղաքացի, արդեն դուրս գալով հայրական տնից, ուղեգիր է ստանում դեպի մանկամսուր, այնտեղից՝ շուրջօրյա մանկապարտեզ կամ մանկատուն, այնուհետև՝ գիշերօթիկ դպրոց, իսկ այստեղից ուղեգրով ճամփա է ընկնում դեպի ինքնուրույն կյանք...» (С. Г. Струмилин. Рабочий быт и коммунизм. «Новый мир», 1960, № 7, с. 208): Յու. Ի. Սեմյոնովն իր հերթին նկատում է, թե ընտանիքի՝ որպես տնտեսական բջջի, անհետացմամբ երեխաների պահելն ու դաստիարակելն իր վրա է վերցնում ամբողջ հասարակությունը (տե՛ս Ю. И. Семенов. Происхождение брака и семьи. М., «Мысль», 1974, с. 278):

Մեկ այլ տեսակետի համաձայն, երեխայի ծնունդը մի զոհաբերություն է, որ կինը մատուցում է ի վնաս իր բազմաթիվ պահանջմունքների և մասնագիտական ու կուլտուրական հետաքրքրությունների և որպեսզի նրա (և ամբողջությամբ ընտանիքի) համար դյուրացվի այդ զոհաբերությունը, պետք է նրան ազատել երեխաների դաստիարակման գործից, այդ ֆունկցիան լիովին դնել հասարակության ուսերին (տե՛ս В. П. Пискунов, В. С. Стешенко. К теоретическому обоснованию демографической политики развитого социалистического общества. «Демографические тетради». Вып. 6—7, Киев, 1972, с. 65): Տիպական է Ա. Ե. Ֆուրմանի տեսակետը, որի համաձայն ոչ բոլոր ծնողներն են «բավականին խորապես հասկանում երեխաների բարոյական դաստիարակության խնդիրներն ու մեթոդները», ոչ բոլոր ծնողները և ոչ յուրաքանչյուր մայր դրա համար ունեն համապատասխան ունակություններ, տաղանդ և ժամանակ: Ա. Ե. Ֆուրմանը պնդում է, թե ընտանեկան դաստիարակությունը նույնպիսի անարտադրողական աշխատանք է, ինչպես և ամբողջ տնային աշխատանքը, որ «հասարակական դաստիարակության դեպքում երեք ընդունակ մարդ կկարողանային ավելի մեծ հաջողությամբ անել այն, ինչ ընտանեկան դաստիարակության դեպքում կանեն 50-ը»: Այստեղից հետևություն է արվում այն մասին, որ անհրաժեշտ է ձեռք առնել բոլոր միջոցները՝ դաստիարակությունն ընտանեկանից հասարակականի վերածելու համար, դաստիարակություն, որի հիմնական ձևերն են մանկամսուրները, մանկապարտեզները, գիշերօթիկ դպրոցները: Ինչ վերաբերում է մայրական զգացմունքին, ապա այն ոչինչ չի կորցնի. մայրերն իրենք հաճույքով երեխաներին կտան դաստիարակության այդ հաստատությունները (տե՛ս А. Е. Фурман. Исторический материализм. Курс лекций. М., изд-во Моск. ун-та, 1970, с. 245—246): Այնպիսի կարծիք է հայտնվում, որ «մենք այժմ բոլոր ուժերով դուրս ենք մղում ընտանիքի՝ բացահայտ ճեղքվածք տված ընտանիքի ինստիտուտը: Մենք այդ անում ենք երեխաների ավելի լավ դաստիարակության համար: Բայց արդյո՞ք դրան է պատկանում ապագան... Ապագան, այդուամենայնիվ, պատկանում է երեխաների հասարակական դաստիարակությանը» (Е. Лосото. Женский образ. «Собеседник», 1985, октябрь, № 40): Նույն այդ մասին է խոսում «ապագայի կինը» Ի. Եֆրեմովի **Անդրոմեդի միգամածությունը** վեպում (տե՛ս Ի. Եֆրեմով, **Անդրոմեդի միգամածությունը,** Ե., «Հայպետհրատ», 1963, էջ 396):

Բոլոր այս դատողությունները, կարծիքներն ու արտահայտությունները մի անգամ ևս հաստատում են, որ ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության դիալեկտիկայի վերլուծությունն այն հրատապ հարցերից է, որն ունի ոչ միայն տեսական,

այլև գործնական նշանակություն: Դաստիարակությանը՝ որպես երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարևոր գործոններից մեկի, դերի բարձրացման պայմաններում զգալի տեղ է հատկացվում ընտանիքին, որում է իրականացվում անմիջական կյանքի արտադրությունն ու վերարտադրությունը:

Ելնելով ընտանեկան դաստիարակության առանձնահատկություններից, ծնողական ֆունկցիաները որպես սոցիալիստական հասարակության կողմից ապահովող կարևոր սոցիալական գործունեություն ճանաչելուց, մենք համերաշխվում ենք այն կարծիքի հետ, թե «... երեխաների հասարակական դաստիարակությունը ոչ թե ընտանեկան դաստիարակության այլընտրանքն է, ինչպես համարում էին սոցիալիստ-ուտոպիստները և այլ տեսաբաններն ու մտածողները: Իրենց այդ գործունեությունում այդ երկու ինստիտուտները լրացնում և հարստացնում են միմյանց» (М. Динкова. Тенденции и проблемы формирования, функционирования и развития молодой семьи. В кн. Современная молодая семья—проблемы и тенденции. Материалы международной встречи ученых. София, 1985, часть I, с. 33): Եվ այդ պատճառով այսօր հատուկ մեթոդաբանական ու գործնական նշանակալիություն է ձեռք բերում Ն. Կ. Կրուպսկայայի առաջադրած այն դրույթը, որ «մենք պետք է ձգտենք ստեղծելու երեխաների հասարակական դաստիարակության այնպիսի ձևեր, որոնք երեխաներին չխլեին ծնողներից, բայց միևնույն ժամանակ վերացնեին այժմյան դաստիարակության չարիքը» (Н. К. Крупская, նշվ. աշխ., էջ 113):

Պատմական նոր հիմքի վրա դաստիարակության ամբողջականության լինելիության պրոցեսը պահանջում է կատարելագործել սոցիալական միջավայրը և բարձրացնել դաստիարակչական ներազդման համակարգի արդյունավետությունը, հասնել ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության լիակատար օրգանական համադրման՝ հասարակականի առաջատար դերի մեծացման պայմանով: Անհրաժեշտ է ընտանիքի, նախադպրոցական հաստատությունների, դպրոցի, աշխատավորական կոլեկտիվների ու հասարակական կազմակերպությունների համատեղ գործողությունների կազմակերպումը դնել ամուր գիտական հիմքի վրա և դիտել որպես ընտանեկան ու հասարակական հարաբերությունների մյուս տեսակների ներդաշնակ փոխազդեցության միտումի անհրաժեշտ մարմնավորում:

Ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության օրգանական միասնության պրոբլեմը ոչ միայն դրանց համաձայնեցման պրոբլեմ է: Մեր կարծիքով, դա նաև փոխկապվածության, փոխլրացման, փոխուժեղացման և փոխհարստացման պրոբլեմն է: Ավելին, դա նաև երեխաների բնավորությունը, եռանդունությունը, հակումները, հետաքրքրություններն ու սովորույթները չիմանալու հետևանքով հատկապես անհատական դաստիարակչական աշխատանքում դրսևորվող սխալները փոխադարձաբար վերացնելու պրոբլեմն է:

Ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության դիալեկտիկան արտահայտվում է հակասություններում: Հասարակական կյանքի հակասությունները մշտապես արտահայտում են մարդկանց, դասակարգերի, սոցիալական խմբերի պահանջմունքները, շահերը, նպատակները և դրանց համապատասխանող գործողությունները: Վերջիններս ունեն ոչ միայն սուբյեկտիվ բնույթ, այլև պայմանավորված են հասարակության օբյեկտիվ պայմաններով:

Ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության միջև հակասությունների ծագման օբյեկտիվ պատճառների շարքին պետք է դասել դեռևս պահպանված սոցիալ-տնտեսական տարբերությունները՝ քաղաքի և գյուղի միջև, որն արտահայտվում է գյուղում հասարակական դաստիարակության նյութական բազայի թույլ զարգացածությամբ. մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքի միջև, որը հաճախ դրսևորվում է ֆիզիկական աշխատանքի նկատմամբ քամահրանքով, ամեն մի գնով բարձրագույն կրթություն ստանալու ձգտումով: Հակասությունների օբյեկտիվ աղբյուր են նաև՝ ժողովրդագրական անհամամասնությունը, որն անդրադառնում է ընտանիքի կայունության և կառուցվածքի վրա (ոչ լրիվ ընտանիք, սակավազավակ ընտանիք, «արտամուսնական» ընտանիք). ընտանեկան հանգստի կազմակերպման, ընտանիքի կոմունալ և կենցաղային սպասարկման ցածր մակարդակը. երեխաներին ամենօրյա, ուժերի ներածին չափ, հասարակայնորեն կազմակերպված աշխատանքային գործունեության մեջ ներգրավելու նյութական բազայի անբավարարությունը (հատկապես քաղաքում). երիտասարդ ընտանիքների նյութական դժվարությունները, բարեկարգ բնակարանով, մանկապարտեզներով և այլնով նրանց ապահովելու հարցում եղած թերությունները:

Իսկ ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության միջև հակասությունների սուբյեկտիվ պատճառները, մեր կարծիքով, հիմնականում կարելի է հանգեցնել երեք խմբերի: Առաջին խումբը կազմում են այն պատճառները, որոնք ծնունդ են երեխաների և դեռահասների վրա ընտանիքի և հասարակության դաստիարակչական ներազդման հնարավորությունների ու մեթոդների տարբերության, ծնողների անհրաժեշտ մանկավարժական կուլտուրայի բացակայության, դաստիարակչական հաստատությունների կադրերի թույլ մասնագիտական պատրաստվածության: Երկրորդը այն պատճառներն են, որոնք առաջացել են ընտանիքի կամ հասարակական դաստիարակչական հաստատության՝ իրենց օպտիմալ մոդելներին անհամապատասխանելուց: Պատճառների երրորդ խմբի մեջ մտնում են այ ն անհամապատասխանությունները, անհամաձայնությունները, որ դրսևորում են նրանք դաստիարակի ֆունկցիաներ կատարելիս:

Պատճառների առաջին խմբի հետևանք են դառնում այն հակասությունները, որ առաջանում են ընտանիքում և, մյուս կողմից, նախադպրոցական հիմնարկություններում, դպրոցում, աշխատավորական կոլեկտիվում, հասարակական կազմակերպություններում և այլուր անհատին ներկայացվող պահանջների անհամապատասխանությունից: Դաստիարակչական ինստիտուտների նման անհամաձայնեցվածությունն անդրադառնում է դաստիարակության արդյունքների վրա: Նրա վերացումը պահանջում է ամրապնդել ընտանեկան ու հասարակական դաստիարակության միասնության գիտական, բովանդակային և կազմակերպական հիմքերը, բարձրացնել աշխատավորական կոլեկտիվի, հասարակական կազմակերպությունների պատասխանատվությունն ընտանիքի կյանքի բարենպաստ պայմաններ ստեղծելու, ծնողական ֆունկցիաներ իրականացնելու համար:

Որպես երկրորդ խումբ պատճառների հետևանք հանդես են գալիս այն հակասությունները, որոնք առաջանում են սոցիալապես կազմալուծված, իրենց սոցիալական ֆունկցիաները չկատարող ընտանիքների բացասական ազդեցությունից, ընտանիքներ, որոնցում ներքին միասնությունը և համախմբվածությունը խախտված են և թույլ են տալիս շեղումներ սոցիալիստական բարոյականության նորմերից: Դաստիարակության պայմանները սահմանելիս, համաձայն ավանդական տիպաբանության, նրանց վերագրում են արտաքնապես բարեհաջող կամ անբարեհաջող ընտանիքների, սակայն, գործնական տեսակետից, մեզ ավելի նպատակահարմար է թվում այն տիպաբանությունը, որը ելնում է օպտիմալ մոդելից նրանց շեղման աստիճանից: Նման մոտեցման դեպքում տվյալ ընտանիքները կարելի է տարբերակել որպես՝ դաստիարակչական առումով անկայուն. դաստիարակչական առումով թույլ, ծնողների և երեխաների միջև կապը կորցրած. դաստիարակչական առումով թույլ, մշտապես կոնֆլիկտային մթնոլորտ ունեցող. դաստիարակչական առումով թույլ, ագրեսիվ-բացասական մթնոլորտ ունեցող. սանձարձակ (մարգինալ), ալկոհոլային կամ սեռական բարոյազրկմամբ. իրավախախտ. հանցավոր. հոգեկան խանգարումներով (Գ. Մ. Մենկովսկու տիպաբանությունը: Տե՛ս Г. М. Меньковский. Неблагополучная семья и противоправное поведение подростков. «Социологические исследования», 1982, № 2, с. 106): Այդ բնույթի ընտանիքներում դաստիարակությունը հաճախ հակասության մեջ է մտնում հասարակության պահանջմունքների ու նպատակների հետ, ձևախախտումներ առաջացնում երեխաների արժեքային կողմնորոշումներում, շարժառիթների կառուցվածքում, ինքնավերահսկման մեխանիզմում, վարքագծային ստերեոտիպերում: Նշված հետևանքները կանխելու համար անհրաժեշտ է գիտականորեն հիմնավորված, տարբերակված մոտեցում սոցիալապես կազմալուծված ընտանիքների նկատմամբ: Նրանց երեխաները պետք է գտնվեն հասարակական դաստիարակության այնպիսի ինստիտուտների ուժեղացված ուշադրության կենտրոնում, ինչպիսիք են նախադպրոցական հիմնարկությունները, դպրոցը, աշխատավորական կոլեկտիվը, հասարակական կազմակերպությունները:

Օպտիմալ մոդելներին չեն համապատասխանում նաև ոչ լրիվ ընտանիքները, որտեղ ամուսնալուծության հետևանքով ծնողներից մեկի (հաճախ հոր) բացակայությունը ոչ միայն աղքատացնում է դաստիարակչական ազդեցությունը, այլև թուլացնում ներընտանեկան հարաբերությունները՝ ընտանեկան դաստիարակության կարևոր սոցիալ-հոգեբանական գործոններից մեկը: Օպտիմալ մոդելներին դաստիարակչա-

կան հաստատությունների անհամապատասխանության պատճառ կարող են լինել դրանց կառուցվածքի և գործունեության ոճի թերությունները:

Երրորդ խումբ պատճառների հետևանքը հակասություններն են սոցիալ-տնտեսական պահանջմունքների, հասարակության գաղափարաքաղաքական պահանջների և ամուսնական զույգերի վերարտադրական կողմնորոշումների*, ծնողների կողմից երեխաների գործառական արժեքի խեղաթյուրված ընկալման միջև:

Սակավազավակության պայմաններում ծնողների համար երեխաների ավելի ու ավելի հոգեբանական, հուզական, հաղորդակցային, եսապաշտպանական արժեքի վերածվելը հնարավոր է դարձնում հարմարվողական «սեփականատիրական» տրամադրությունների երևան գալը: Դրանք հետևանք են ընտանիքի կողմից դաստիարակության նպատակների սխալ ըմբռնման և հանգեցնում են հասարակության հանդեպ ծնողական հոգատարության ու ծնողական պարտքի ներդաշնակ միասնության խախտմանը: Դրա հետևանքով իրենց զգացնել են տալիս եսասիրության, խնամառության, սպառողականության, ինֆանտիլիզմի դրսևորումները:

Երեխաների նկատմամբ ծնողների հիվանդագին սերը, նրանց քմահաճույքներին անսահմանորեն տեղիք տալը, նրանցից մի մասի շրջանում ի վնաս հասարակության շահերի սեփական օգուտի սկզբունքների արմատավորումը երեխաներին հանգեցնում է այն բանին, որ նրանք չեն կարողանում սահմանափակել իրենց պահանջմունքները, ապագայում ստեղծում են մի տեսակ ճեղքվածք արմատավորված հակվածությունների և սեփական աշխատանքի հաշվին դրանց բավարարման հնարավորությունների միջև: Այս նույն երևույթներն են ընկած ընտանիքի և դպրոցի տարանջատված գործողությունների հիմքում՝ սովորողների մասնագիտական կողմնորոշման հասարակայնորեն նշանակալից շարժառիթներով մասնագիտության ընտրության առումով: Ինչպես ցույց են տալիս ուսումնասիրությունները, շատ ծնողներ դեռևս երեխաներին կողմնորոշում են բարձրագույն կրթություն ստանալուն, մինչդեռ հասարակությունը առաջադրում է նաև բարձրորակ բանվորական կադրերի պահանջարկ: Նման միտումները հատկապես ուժեղ են բարձրագույն կրթություն ունեցող ծնողների մոտ, որոնց շուրջ 90 տոկոսը ցանկանում է, որ իրենց երեխաները դառնան բուհերի ուսանողներ:

Տվյալ երևույթը, չնայած հանրակրթական և պրոֆեսիոնալ դպրոցի ռեֆորմի շրջանակներում անցկացվող միջոցառումներին, դեռևս ոչ քիչ տարաձայնություններ է առաջացնում ընտանիքի և դպրոցի միջև: Դրա պատճառներից է և՛ պրոֆտեխկրթության ուսումնարանների ցածր վարկը և՛ պրոֆտեխկողմնորոշման շատ դպրոցներում աշխատանքի ոչ բավարար կշռադատվածությունը, որը, որպես կանոն, գործնականում հանգեցվում է հետ մնացող, վատ սովորող աշակերտներին պրոֆտեխուսումնարաններ և գործարաններ ուղարկելուն: Նման մոտեցումը հաճախ խորացվում է նաև դպրոցի ադմինիստրացիայի կիրառած պարտադիր բնույթի միջոցառումներով:

Անշուշտ, մեր կատարած խմբավորումը չի ընդգրկում ու չի կարող ընդգրկել ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության միջև եղած բոլոր հակասությունները, որովհետև, ինչպես նշել է Վ. Ի. Լենինը, «կենդանի հակասությունները շատ ու շատ անգամ ավելի հարուստ, ավելի բազմակողմանի, ավելի բովանդակալից են, քան սկզբից կարող է թվալ մարդու բանականությանը» (**ԵԼԺ**, հ. 47, էջ 266): Սակայն, ըստ էության, ընտանեկան և հասարակական դաստիարակության միջև չկան այնպիսի հակասություններ, որոնք անհնարին լինի հաղթահարել նպատակամետ իրագործվող սոցիալական քաղաքականության միջոցով, որը, ինչպես ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. հոկտեմբերյան պլենումում նշեց Մ. Ս. Գորբաչովը, «կուսակցությունը... դիտում է որպես երկրի տնտեսական զարգացման արագացման, մասսաների աշխատանքային և հասարակական-քաղաքական ակտիվության բարձրացման հզոր միջոց, որպես հասարակության քաղաքական կայունության, նոր մարդու ձևավորման, սոցիալիստական ապրելակերպի հաստատման կարևոր գործոն»: Դրա ապացույցն է հասարակական կյանքի վերակառուցման, սոցիալական մթնոլորտի բարելավման, հասարակության դեմոկրատացման՝ երկրում ծավալված պրոցեսը:

* *Վերարտադրական կողմնորոշումները անհատի վարքագծային ակտերի, դատողությունների, գնահատականների ու դիրքորոշումների մի կոմպլեքս է, որն արտահայտում է նրա փաստացի, հուզական և գիտակցական վերաբերմունքը երեխաների ծննդի նկատմամբ:*

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Վ. ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ԶԱՐԳԱՑՈՂ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՀՐԱՏԱՊ պրոբլեմներից է գյուղատնտեսության աշխատողների սոցիալական ակտիվության բարձրացման խնդիրը: Պրոբլեմի տեսական նշանակությունը և գործնական արժեքը որոշվում է սոցիալիզմի կատարելագործման պրոցեսում ժողովրդական տնտեսության ագրարային հատվածի դերով, գյուղի սոցիալական ոլորտի գիտական կառավարման ու կոնկրետ գյուղատնտեսական օբյեկտների սոցիալական պլանավորման և օպտիմալ գործունեության մեջ աշխատավորների ակտիվ մասնակցությամբ:

Առանց արդի գյուղատնտեսական արտադրության պահանջներին համապատասխանող աշխատողի ձևավորման, հնարավոր չէ կենսագործել պարենային ծրագիրը, անշեղորեն բարձրացնել սովետական ժողովրդի բարեկեցությունը: ՍՄԿԿ XXVII համագումարը նորովի առաջադրեց մարդկային գործոնի սոցիալական ռեզերվների բացահայտման և ակտիվացման գաղափարը: Որքան էլ մեծ լինի ագրոարդյունաբերական համալիրում տեխնիկատեխնոլոգիական գործոնների դերը, այնուամենայնիվ, «... առաջադիմության գլխավոր շարժիչը, նրա հոգին եղել է, կա և կմնա մարդը» (ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը, էջ 43): Արդի գյուղատնտեսական արտադրությանն անհրաժեշտ են պրոֆեսիոնալ բարձր վարպետությամբ և նորարարական եռանդով աշխատողներ:

Պրոբլեմի հասարակական հնչեղությունը նկատի ունենալով, մեր հանրապետությունում կատարված սոցիոլոգիական հետազոտությունների նյութերի և վիճակագրական տվյալների հիման վրա պարզաբանենք գյուղատնտեսության աշխատողների սոցիալական ակտիվության բարձրացման հիմնական ուղիները: Դրանք են՝ կուսակցության նպատակաուղղված սոցիալական քաղաքականությունը, անհատի հոգևոր զարգացումը, սոցիալական արդարության ապահովումը, բաշխման հարաբերությունների կատարելագործումը; սոցիալիստական մրցության ծավալումը, տնտեսությունների կառավարմանն ու հասարակական գործերին աշխատավորների մասնակցության ընդլայնումը:

Մարդկային գործոնի դերի մեծացումը պահանջում է ամենից առաջ բարձրագույն և միջնակարգ-մասնագիտական կրթության վերակառուցում: Վերջին տարիներին քիչ աշխատանք չի կատարվել մասնագետների պատրաստման և տնտեսություններում նրանց ամրացման ուղղությամբ: Եթե 1970 թվականին հանրապետության ուսումնական հաստատությունները գյուղատնտեսության պրոֆիլի 2,4 հազար մասնագետներ են պատրաստել, ապա այժմ այդ թիվը մոտենում է չորս հազարի: Սակայն մասնագետների քանակական աճը ոչ միշտ է ուղեկցվել հիմնավոր տեսական գիտելիքների և գործնական ունակությունների տիրապետող կադրերի պատրաստմամբ:

Այդ հակասության հաղթահարման ուղին բարձրագույն և միջնակարգ-մասնագիտական կրթության վերակառուցման հիմնական ուղղություններում առաջադրվող խնդիրների իրականացումն է: Պահանջվում է լրջորեն կատարելագործել գյուղական դպրոցների սովորողների մասնագիտական կողմնորոշումը, որը թույլ կտա հաղթահարել ոչ օպտիմալ մասնագիտական համակարգի վերարտադրության միտումը, ինչպես նաև կանխել բազմաթիվ նեգատիվ սոցիալ-հոգեբանական, բարոյական հետևանքների առաջացումը: Մինչդեռ ուսումնասիրությունները վկայում են, որ այդ աշխատանքը գյուղական դպրոցներում գտնվում է ոչ բավարար մակարդակի վրա: Ախուրյանի շրջանի դպրոցների բարձր դասարանների վերջերս հարցման ենթարկված հազար աշակերտներից մոտ կեսը չի պատկերացնում, թե ինչպիսի փոփոխություններ տեղի կունենան մոտ ապագայում իրենց գյուղում, տնտեսությունում, 52 տոկոսը չգիտի ինչպիսի մասնագիտությունների կարիք ունի իրենց տնտեսությունը, իսկ 51 տոկոսը ծանոթ չէ կամ պատկերացում չունի գյուղատնտեսական այս կամ այն արդի պրոֆեսիայի մասին: Բացի դրանից, աշակերտների միայն 45,5 տոկոսը ցանկություն հայտնեց դպրոցն ավարտելուց հետո ապրել և աշխատել գյուղում: Դա բացատրվում է մի ամբողջ շարք սոցիալական և հոգեբանական գործոններով, որոնցից մեկն էլ դպրոցներում «Աշխատանքի ուսուցում» առարկայի դասավանդման ցածր մակարդակն է: Այն հաճախ հանձնարարվում է այնպիսի անձանց, որոնք չունեն համապատասխան կրթություն: Ավելին. ծրագրերը ծանրաբեռնված են ընդհանուր բնույթի հարցերով, որոնք քիչ են կապված գյուղատնտեսական արտադրության կոնկրետ խնդիրների հետ: Գործը մեծապես կշահի, եթե մանկավարժական բուհերում ստեղծվեն հատուկ բաժիններ՝ հատկապես գյուղական դպրոցներում աշխատանքի ուսուցման և ընդհանուր տեխնիկական առարկաների գծով մասնագետներ պատրաստելու համար, և այդ նպատակով ավելի շատ արտամրցութային տեղեր հատկացվեն:

Մասնագիտական կողմնորոշման և աշխատանքային դաստիարակության ուղղությամբ տարվող աշխատանքների կատարելագործման պրոցեսի կատարելագործման նպատակով որոշ դպրոցներում ստեղծվել են լոռոդինացիոն խորհուրդներ, կաբինետներ, սրահներ: Այս փորձը լայն տարածման կարիք է զգում: Միաժամանակ այդ խորհուրդների դերը զգալիորեն կմեծանա, եթե նրանց կազմում ընդգրկվեն որակյալ հմուտ մանկավարժներ, հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, արտադրության ոլորտի առաջավոր կազմակերպիչներ:

Աշխատանքի ուսուցման առարկայի որակի բարձրացման գործում արդյունավետ օգնություն կարող են ցույց տալ տնտեսությունները: Նրանցից շատերը ստանձնել են դպրոցների շեֆությունը, ստեղծում են մասնագիտական կողմնորոշման կաբինետներ, սրահներ, աշակերտական-արտադրական բրիգադներ, աշխատանքի և հանգստի ճամբարներ: Սակայն նույնը չի կարելի ասել դպրոցների արհեստանոցների վիճակի մասին, որոնք բավարար մակարդակով չեն ապահովվում համապատասխան գործիքներով և նյութերով:

Գյուղի աշխատողների սոցիալական ակտիվության բարձրացմանը նպաստում է նրանց մասնագիտությունների կառուցվածքի օպտիմալ վերարտադրումը: Մարդկանց պետք է ավելի լայն հնարավորություններ ընձեռել՝ աշխատելու ըստ ընդունակությունների, ստացած կրթության և կոչումի: Պատրաստել այնպիսի կադրեր, որոնց կարիքն ունեն տնտեսությունները: Ուսանողը նախքան ավարտելը պետք է իմանա, թե որտեղ է իրեն աշխատելու: Դա սոցիալական գործունեության ինտենսիվացման, աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման կարևոր միջոց է:

Գյուղատնտեսական արտադրության մեջ աշխատողների մի մասն իր գիտելիքները հարստացնելու ցանկություն չի դրսևորում: Դա դժվարացնում է գյուղում գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացումը: Միայն աշխատողի հանրակրթական և պրոֆեսիոնալ բարձր պատրաստությունը թույլ կտա մեծ արդյունավետությամբ օգտագործել առկա նյութատեխնիկական հնարավորությունները: Հանրապետության մի քանի շրջաններում (Ախուրյան, Արթիկ, Էջմիածին և այլն) մեր կատարած ուսումնասիրությունները վկայում են, որ առաջին կարգի տրակտորիստ-մեքենավարի աշխատանքի արտադրողականությունը 20—25 տոկոսով բարձր է, քան 3-րդ կարգի մեխանիզատորինը: Բարձր որակյալ աշխատողները, ի տարբերություն մյուս սոցիալ-

պրոֆեսիոնալ խմբերի, ավելի մեծ ակտիվությամբ են մասնակցում հասարակական կազմակերպությունների գործունեությանը, քաղաքական ուսուցմանը:

Մարդկային գործոնի ակտիվացման վրա իրենց կնիքն են դնում տերիտորիալ առումով գյուղի հարաբերական մեկուսացվածությունը, կուլտուրական, հոգևոր, ինչպես նաև նյութական պահանջմունքների բավարարման հնարավորությունների սահմանափակվածությունը: Այստեղ յուրաքանչյուր բնակչի կյանքն ու գործն ընթանում են միևնույն միջավայրում, նույն մարդկանց շրջապատում: Աշխատողների անձնական կյանքն ու կենցաղը հագեցված չեն պատշաճ հոգևոր մթնոլորտով:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գյուղի աշխատողների՝ մշակույթին հաղորդակցվելու հիմնական միջոցը հեռուստատեսությունն է, որի հաղորդումներին նրանք հատկացնում են իրենց ազատ ժամանակի մեկ երրորդը, գեղարվեստական գրականության և մամուլի ընթերցմանը՝ մոտ 6 տոկոսը, կինոդիտումներին՝ ավելի պակաս, գեղարվեստական ինքնագործունեությանը և սպորտային միջոցառումներին՝ 4—5 տոկոսը:

Ակներև է, որ առանց նպատակասլաց սոցիալական քաղաքականության և հիմնավորված տնտեսական ստրատեգիայի՝ հնարավոր չէ բարձրացնել աշխատողների սոցիալական ակտիվությունը: Էկոնոմիկայի սոցիալական կողմնորոշման ուժեղացումը և մարդկային գործոնի ակտիվացումը փոխկապակցված երևույթներ են: «Տեխնոկրատական մոտեցումների հայտնի հակումը,— նշում է ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը,— թուլացրել է ուշադրությունը արտադրության սոցիալական կողմի, կենցաղի, ազատ ժամանակի նկատմամբ, ինչը չէր կարող չհանգեցնել աշխատանքի արդյունքներով աշխատավորների շահագրգռվածության նվազման, կարգապահության թուլացման և այլ բացասական երևույթների» **(ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը, էջ 62)**:

Համագումարը սուր քննադատության ենթարկեց սոցիալ-կուլտուրական ոլորտի զարգացման համար ռեսուրսների հատկացման, այսպես կոչված, «մնացորդային» սկզբունքը և խնայողության հակումները աշխատանքի ու կենցաղի պայմանների բարելավման ասպարեզում: Դա նվազեցնում է մարդկանց շահագրգռվածությունը հանրային արտադրության զարգացման նկատմամբ, թուլացնում նրանց ստեղծագործական ակտիվությունը: Աշխատանքային և կուլտուր-կենցաղային պայմանների բարելավումը հրատապ խնդիր է, որը շտապ լուծում է պահանջում:

ՀԿԿ Կենտկոմի 1986 թ. հոկտեմբերյան պլենումում դրվատանքի խոսք ասվեց Ախուրյանի շրջանի Ժդանովի անվան կոլտնտեսության դրական փորձի մասին, ուր զգալի ուշադրություն են դարձնում կոլեկտիվի սոցիալական և հոգևոր պահանջմունքների նկատմամբ: Զգալի տեղաշարժեր են կատարվել գյուղի աշխատողների արտադրական և կուլտուր-կենցաղային պայմանների մեջ: Ծահագործման են հանձնվել նոր մանկապարտեզ, դպրոց, ակումբ, ֆերմաներում ամենուրեք գործում են կարմիր անկյուններ: Հիրավի, այստեղ գործունեության կիզակետում մարդն է, նրա հարանուն հետաքրքրությունները, նախասիրությունները, ձգտումները:

Գյուղի աշխատողների պահանջմունքների և շահերի խոր ուսումնասիրումը, նրանց համար հարմարավետ բնակարանային ու կենցաղային պայմաններ ստեղծելու, ազատ ժամանակը խելամտորեն կազմակերպելու, առողջությունը պահպանելու և ամրապնդելու նկատմամբ հոգատարությունը աշխատանքային ու հասարակական-քաղաքական ակտիվության վերելքի, ագրարային նոր տիպի աշխատողի ձևավորման, սոցիալիստական ապրելակերպի կատարելագործման կարևոր միջոց են:

Ակտիվ ապրելակերպի արմատավորումը ենթադրում է ամենից առաջ գործի նկատմամբ ստեղծարար մոտեցում, հասարակական աշխատանքում ակտիվության բարձրացում, միջանձնային հարաբերությունների ընդլայնում ու հարստացում: Աշխատողի գործնական արարումների բովանդակության ուժեղացումը, անշուշտ, պայմանավորված է հանրակրթական և պրոֆեսիոնալ պատրաստության մակարդակով, այն անընդհատ կատարելագործելու գիտակցումով:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ գյուղատնտեսության մասնագետների և ղեկավար աշխատողների 50 տոկոսը գործի մեջ է տեսնում կյանքի իմաստը, ինքնահաստատվելու միջոցը: Մեկ երրորդի համար աշխատանքը կենսական խնդիր է, պահանջմունքների բավարարման անհրաժեշտություն՝ չժխտելով բարոյական բա-

վականություն ստանալու բերկրանքը, 14 տոկոսն աշխատում է հասարակությանը օգտակար լինելու, իսկ 2 տոկոսը՝ միայն աշխատավարձ ստանալու համար:

Գյուղում սոցիալ-տնտեսական, մշակութային վերափոխումները կադրերի մեծամասնության՝ աշխատանքի նկատմամբ ստեղծագործական մոտեցման հիմքն են: Սակայն կոնկրետ աշխատանքի պայմանները, բնույթն ու բովանդակությունն են կանխորոշում անհատի վերաբերմունքը գործի հանդեպ: Այդ մասին կարելի է դատել մեր հետազոտությունների նյութերով: Հարցվողների շուրջ 45 տոկոսը գոհ է իր աշխատանքից, 25 տոկոսը՝ ոչ լրիվ, իսկ 30 տոկոսը բացասական վերաբերմունք ունի:

Առաջին խումբը հիմնականում բարդ, բարձր որակավորված, մեքենայացված աշխատանք կատարողներ են, որոնք կարիք չունեն արտաքին միջամտության և կարող են ինքնակառավարվել: Երկրորդ խումբը ներառում է հիմնականում կենսափորձ, հմտություն և պատրաստվածություն պահանջող, չմեքենայացված պրոֆեսիաների աշխատողներին, որոնք կարիք ունեն նյութական խթանման և սոցիալական վերահսկողության: Երրորդ խումբը հիմնականում ոչ որակյալ, ձեռքի՝ առանց մեքենաների և սարքավորումների կիրառման, ոլորտի աշխատողներ են, որոնք չունեն հատուկ պրոֆեսիոնալ պատրաստվածություն և մշտական աշխատատեղ: Նրանց ընդհանուր զարգացման մակարդակը բարձր չէ, ուստի աշխատում են միայն սոցիալական վերահսկողությամբ և նյութական խթանման շնորհիվ:

Ագրոաշխատողների մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է պարզաբանել նաև, թե ինչ պատճառներով են ոմանք դժգոհ աշխատանքից: Պարզվում է, որ բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներն ու ղեկավար աշխատողները, հատկապես երիտասարդությունը (մինչև 30 տարեկան), դժգոհում են ստեղծագործական աշխատանքին խանգարող պատճառներից, հանգամանքներից: Ֆիզիկական ծանր աշխատանք կատարողները նշում են աշխատանքի վատ պայմանները, չկարգավորված ռեժիմը, նյութական անբավարար խթանումը:

Միջին որակավորման մասնագետները դժգոհ են աշխատանքի մեջ տեղաշարժման սահմանափակ հնարավորություններից, իրենց աշխատանքային ավանդի անտեսումից կամ սուբյեկտիվ գնահատումից: Բարոյահոգեբանական բարենպաստ միկրոկլիմայի ստեղծումը կոլեկտիվում հաղթահարում է անտարբերությունը, խթանում աշխատողների սոցիալական ակտիվությունը: Հարցազրույցի ընթացքում պարզվեց նաև, որ աշխատողների 85 տոկոսը ղեկավարների գործելակերպը վճռական է համարում կոլեկտիվում առողջ միկրոկլիմա ստեղծելու առումով: Կոնկրետ կոլեկտիվում է, որ ձևավորվում է մարդու հոգեբանությունը, զարգանում սոցիալական որակները: «Ոչ մի այլ ուժ մարդուն չի անում մեծ և իմաստուն,— գրել է Մ. Գորկին,— ինչպես դա անում է կոլեկտիվ, համերաշխ, ազատ աշխատանքի ուժը»:

Կոլեկտիվում փոխհարաբերությունների բնույթն այն լուրջ պատճառներից է, որը պայմանավորում է կադրերի հոսունության շարժառիթները: Այնտեղ, ուր նորմալ փոխհարաբերություններ են ստեղծվել սոցիալական օբյեկտի և սոցիալական սուբյեկտի, «կոլեկտիվ-անհատ» համակարգի և ղեկավարի միջև, հազվագյուտ են աշխատանքի վայրը փոխելու դեպքերը: Այսպես՝ 1985 թ. Արթիկի շրջանի Պեմզաշենի սովխոզում կոնֆլիկտների պատճառով հոսունությունը կազմել է 14 տոկոս, իսկ Արթիկի սովխոզում՝ 2 տոկոս:

Մարդկային գործոնի ակտիվացման համար առաջնային նշանակություն ունեն սոցիալական արդարության՝ սոցիալիզմին ներհատուկ սկզբունքի պահպանումն ու ամրապնդումը: Սրա առանցքը բաշխման հարաբերությունների մեխանիզմի կատարելագործումն է, ըստ աշխատանքի բաշխման սկզբունքի անշեղ կենսագործումը: Մինչդեռ այդ սկզբունքից շեղումները և, ամենից առաջ, անաշխատ եկամուտների առկայությունը, հարուցում են ազնիվ աշխատողների դժգոհությունը և պասսիվացնում նրանց: Մեզ մոտ թեպետ չկան սոցիալական պայմաններ մարդկանց միջև հակամարտ կոնֆլիկտների ծագման համար, սակայն ըստ աշխատանքի բաշխման սկզբունքից շեղումները կարող են ծնել բախումներ, հակասություններ: Այսպիսի վիճակի շտկման ուղին սպրտաբույծների, սոցիալիստական սեփականության հափշտակողների, կաշառակերների դեմ ծավալվող պայքարի ուժեղացումն է:

Ագրարային աշխատողների սոցիալական ակտիվության հետագա բարձրացման կարևոր միջոց է աշխատանքի գնահատման նկատմամբ հավասարարության միտում-

ների հաղթահարումը: Վարձատրության համակարգի կատարելագործման միակ ճիշտ ուղին այն համապատասխանեցնելն է աշխատողի անձնական ավանդին, կըրթական մակարդակին, պրոֆեսիոնալ պատրաստվածությանը, սոցիալական հասունությանը, կազմակերպչական հմտություններին: Աշխատանքի վարձատրության հավասարեցումը շատերի մոտ ծնում է անտարբերություն, պասսիվություն, քանի որ ավելի մեծ վաստակ ունեցողը, եռանդուն աշխատողը երբեմն ստանում է պակաս ջանասեր աշխատողի նման:

Ըստ աշխատանքի բաշխման սկզբունքից շեղումները երիտասարդության մոտ առաջացնում են օգտապաշտական, պրագմատիկական վերաբերմունք մասնագիտության և զբաղմունքի տեսակի ընտրության նկատմամբ: Այստեղ կարևոր են աշխատավարձի սոցիալ-հոգեբանական, բարոյական խթանիչ դերի ապահովումը և մարդու ստեղծարար գործունեությանը խոչընդոտող բազմազան արգելքների վերացումը:

Մեր հարցումների ժամանակ պարզվեց, որ ռեալ աշխատանքի դիմաց հասանելիք հատույցին վարձաչափի համապատասխանությունը աշխատանքի արտադրողականությունը կբարձրացնի շուրջ մեկ երրորդով: Գյուղատնտեսության աշխատողների սոցիալական ակտիվությանը մեծապես նպաստում է կոլեկտիվ կապալը: Կոլտնտեսությունների և սովխոզների ավելի ու ավելի շատ ստորաբաժանումներ են աշխատում կոլեկտիվ կապալով: Բրիգադային, օղակային, ընտանեկան և անհատական կապալի արմատավորման շնորհիվ մեծանում է աշխատանքի արտադրողականության, արտադրանքի որակի բարձրացման և վերջնական արդյունքների նկատմամբ պատասխանատվությունը: Ավելի սերտ են դառնում աշխատողների կապերը, ձևավորվում են առաջադիմական սոցիալական արժեքներ, բարձրանում է կարգապահությունը, փոխվում աշխատանքի և հանրային ունեցվածքի նկատմամբ վերաբերմունքը, խթանվում են անհատի ընդունակությունների զարգացումը:

Կապալը օգնում է երիտասարդ կադրերին գյուղատնտեսական արտադրության մեջ ամրացնելուն: Հատկանշական է, որ հանրապետության կապալային կոլեկտիվների մի զգալի մասում մեխանիզատորների միջին տարիքը 28-ից չի անցնում: Կապալը օպտիմալ կերպով է զուգակցում անհատի և տվյալ խմբի, կոլեկտիվի շահերը: Այն բարձր արտադրողական աշխատանքի և եկամտի շարժիչ ուժ է: Կոլեկտիվ, հանրօգուտ աշխատանքը, հասարակական ակտիվ գործունեությունը հարստացնում են աշխատանքի և կյանքի բովանդակությունը, մարդկանց մոտ ձևավորում տիրոջ զգացում, կարգապահություն, բարեխղճություն: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տնտեսության կառավարչական գործունեությանը մասնակցելու հակում ունեցող աշխատողների մոտ ավելի ցայտուն է դրսևորվում կոնկրետ իրեն հանձնարարված տեղամասում բարեխիղճ աշխատելու ձգտումը, բացառվում են կարգապահական խախտումները:

Սոցիալիզմի պայմաններում ագրարային աշխատողների սոցիալական ակտիվության, աշխատանքի նկատմամբ նոր վերաբերմունքի ձևավորման, կոլեկտիվիստական հոգեբանության և հասարակական գիտակցության վառ դրսևորման ձևերից է նրանց եռանդուն մասնակցությունը սոցիալիստական մրցությանը: Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտում մրցության մեջ ընդգրկված է աշխատողների ավելի քան 90 տոկոսը, նրանցից մոտավորապես կեսը մասնակցել է սոցիալիստական մրցության բարձրագույն ձևի՝ աշխատանքի նկատմամբ կոմունիստական վերաբերմունքի համար շարժմանը, այդ թվում մեկ քառորդը կոմունիստական աշխատանքի հարվածայիններ են:

Մրցությանը մասնակցող աշխատողների ակտիվությունը պայմանավորված է նրանց ընդհանուր զարգացման մակարդակով, գործնական հմտություններով, մասնագիտական պատրաստությամբ: Բարձր որակավորում ունեցող կադրերի շրջանում մրցության տարբեր ձևերին մասնակցելու աստիճանն ավելի մեծ է, քան մասնագիտություն չունեցող աշխատողների մոտ: Սոցիալիստական մրցության ծավալումը, հատկապես աշխատանքի նկատմամբ կոմունիստական վերաբերմունքի համար շարժումը, նկատելիորեն ներգործում է մարդկանց սոցիալական ակտիվացմանը, լուծում և՛ արտադրական, և՛ գաղափարաքաղաքական, և՛ կուլտուր-տեխնիկական խնդիրներ: Մրցության մասնակիցները աշխատանքը դիտում են ոչ միայն որպես կենսամիջոց, այլև որպես անմիջական պահանջմունք, գիտակցված անհրաժեշտություն:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումում առանձնահատուկ նշվեց աշխատողների սոցիալական ակտիվության բարձրացման ևս մեկ ասպարեզ: Դա աշխատանքային գործունեության կոոպերատիվ բազմազան ձևերի արմատավորման ու լայն տարածման խնդիրն է, որի լուծումը հնարավորություն կտա առավել լրիվ բավարարել պարենային և ոչ պարենային բազմապիսի ապրանքների նկատմամբ բնակչության պահանջմունքները, ինչպես նաև լրացուցիչ պայմաններ ստեղծել էկոնոմիկայի ոլորտում դեմոկրատիզմի զարգացման համար, մարդու հնարավորությունների և ունակությունների լավագույն իրացման, աշխատանքային ու ստեղծագործական նախաձեռնությունների խթանման համար: Ինչպես նշվեց պլենումում, «Սխալ վերաբերմունք կար կոոպերատիվ սեփականության նկատմամբ, որը պատկերվում էր որպես ինչ-որ «երկրորդ տեսակի» և անհեռանկար մի բան: Այս ամենը լուրջ հետևանքներ էր ունենում ագրարային և սոցիալական քաղաքականության մեջ, վարչարարություն ծնում կոլտնտեսությունների հետ հարաբերություններում: Այն ի վերջո, հանգեցրեց արհեստագործական կոոպերացիայի վերացման: Նաև լուրջ մոլորություններ եղան անձնական օժանդակ տնտեսության և անհատական աշխատանքային գործունեության վերաբերյալ հայացքների մեջ, ինչը՝ նույնպես տնտեսական ու սոցիալական քիչ վնաս չհասցրեց»:

Գյուղատնտեսության աշխատողների սոցիալական ակտիվության բարձրացումը պահանջում է արտադրության մեջ տարբեր կատեգորիայի աշխատողների խելամիտ պահանջմունքների և շահերի առավել ճիշտ հաշվառում, անհատի հետագա զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծում՝ հանուն սոցիալական հավասարության շահերի, մարդու ֆիզիկական, պրոֆեսիոնալ, հոգևոր ու բարոյական ուժերի առավելագույն օգտագործման: Այդ պրոբլեմի լուծումը պահանջում է ոչ միայն անհրաժեշտ արտաքին (տնտեսական, սոցիալական, կազմակերպչական) նախադրյալների ստեղծում, այլև բուն աշխատողի հոգեբանության, քաղաքական և տնտեսական մտածողության մեջ արմատական բեկման, գործի նկատմամբ գիտակցական, նախաձեռնողական վերաբերմունքի ուժեղացում: Գյուղատնտեսության աշխատողի սոցիալական ակտիվությունը ինքնանպատակ չէ, այն ենթարկված է մեր երկրի ագրոարդյունաբերական կոմպլեքսի արագ զարգացմանը, այդ ոլորտի արմատական վերակառուցմանը:

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԻ ԱԶՆԻՎ ԵՎ ԱՆԱՂԱՐՏ ԿԵՐՊԱՐԻ ՀԱՄԱՐ

Ս. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովի նախագահ

Մեր ԵՐԿՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ զարգացման արագացման ստրատեգիայի, մեր ողջ աշխատանքի վերակառուցման կուրսի իրականացման էական պայմանը ՍՄԿԿ XXVII համագումարը համարեց մարդկային գործոնի ակտիվացումը: Սա մեր հասարակական ու տնտեսական կյանքի կառավարման համակարգի, ամենից առաջ՝ կուսակցական կազմակերպությունների խնդիրն է:

Մարդկային գործոնի ակտիվացման, մասսաների վրա կուսակցության ներգործության ուժեղացման գրավականը ոչ թե կոչերն ու լոզունգներն են, այլ, ամենից առաջ, այդ նույն մասսաների հետ ձուլվելու, նրանց հոգսերով ու ձգտումներով ապրելու, վստահությունն ու աջակցությունը նվաճելու կոմունիստների շնորհքն ու կարողությունը, անձնական ազնիվ ու անբասիր օրինակը: Հիշենք Վ. Ի. Լենինի խորհուրդն այն մասին, որ մասսաների մեջ կոմունիստը պետք է աշխատի «ոչ թե իշխանության ուժով, այլ հեղինակության ուժով, եռանդի, ավելի մեծ փորձառության, ավելի մեծ բազմակողմանիության, ավելի մեծ տաղանդավորության ուժով» (**ԵԼԺ, հ. 7, էջ 17**):

ՍՄԿԿ XXVII համագումարը, Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումը առաջին պլան մղեցին կուսակցականի ազնիվ ու անաղարտ կերպարի համար մղվող պայքարը: Լինել կոմունիստ՝ նշանակում է ազնվորեն ու անմնացորդ պայքարել կուսակցության դիրեկտիվների կատարման համար, անզիջում լինել մեր կյանքի բացասական երևույթների, այդ թվում ստի ու կեղծիքի, պահպանողականության ու քարացածության, ինքնագոհության ու գունազարդման, ստախոսության ու հանդուրժողականության, բյուրոկրատիզմի ու պարազիտիզմի երևույթների հանդեպ, ստեղծել առողջ բարոյա-հոգեբանական մթնոլորտ յուրաքանչյուր կազմակերպությունում և կոլեկտիվում: ՍՄԿԿ XXVII համագումարը պահանջեց, որպեսզի կուսակցական ակտիվը, բոլոր կոմունիստները տիրապետեն բոլշևիզմի պանծալի ավանդույթներին, դաստիարակվեն նրանցով:

Կոմունիստական համոզվածություն և կոփվածք ունեցող կուսակցականի համար չկան անհաղթահարելի դժվարություններ, անելանելի վիճակ, կյանքի ոչ մի գայթակղություն չի կարող նրան շեղել ընտրած ուղուց: Սակայն, ցավոք, լիակատար քաղաքական հասունություն ունեն ոչ բոլոր կոմունիստները: Այն, որպես կանոն, ձեռք է բերվում աշխատանքում և պայքարում, իսկ այդ ուղիով բոլորը չէ, որ անցել են: Կան նաև կոմունիստներ, որոնք վատ չեն աշխատում, անձնական կյանքում համեստ են, բայց և չունեն ակտիվ քաղաքական դիրքորոշում, վճռական պահին մի կողմ են քաշվում, դրսևորում հաշտվողականություն բացասական երևույթների նկատմամբ: Այո՛, նրանք անձամբ որևէ չարիք չեն գործում, սակայն իրենց անվճռականությամբ և անտարբերությամբ օբյեկտիվորեն նպաստում են բացասական երևույթների և նույնիսկ չարագործությունների տարածմանը:

Հին ճշմարտություն է, որ չարիքը ներելը պակաս հանցագործություն չէ, քան

այն կատարելը: Այսպիսի մարդկանց անհրաժեշտ է դաստիարակել ու վերադաստիարակել, նրանց տոգորել քաղաքական ակտիվությամբ: Կան նաև կոմունիստներ, ովքեր կուսշարքեր են եկել ոչ թե համոզմունքների ու խղճի թելադրանքով, այլ շահադիտական ակնկալիքներով ու կարիերիստական նպատակներով: Նրանց մոտ սրբություններ չկան, պարտքի և պատասխանատվության, պատվի և ազնվության հասկացությունները նրանց խորթ են: Ահա և այդպիսիները կարող են և չարաշահել իրենց պաշտոնը, խախտել կուսակցական ու պետական կարգապահությունը, ոտնձգություններ կատարել հանրային ունեցվածքի նկատմամբ, անաշխատ եկամուտներ կորզել, արատավորել կոմունիստի բարձր կոչումը: Կուսշարքերում նրանց գտնվելը անհամատեղելի է կուսակցական կյանքի լենինյան նորմերի, ՍՄԿԿ կանոնադրության պահանջների հետ: Այդ պատճառով վերջին հինգ տարիներին ՍՄԿԿ շարքերից վտարվել է շուրջ 430 հազար մարդ, որից 2.930-ը մեր հանրապետությունում:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլենումից հետո կուսկազմակերպությունները նկատելիորեն ուժեղացրել են պահանջկոտությունը ղեկավար կադրերի նկատմամբ: Դրա վկայությունն է հենց թեկուզ այն փաստը, որ միայն 1986 թ. պաշտոնեական դիրքը չարաշահելու, հանրային ունեցվածքի հափշտակության ու կաշառակերության համար կուսշարքերից վտարվել են «Պոլիվինիլացետատ» արտադրամիավորման գլխավոր դիրեկտոր Ս. Խաչատրյանը, «Մարմարիկ» կոմբինատի դիրեկտոր Ն. Խոջոյանը, «Հայէլեկտրաշարժիչ» արտադրամիավորման արհկոմի նախագահ Ֆ. Սուջյանը, Երքաղսովետի կոոպերատիվ շինարարության վարչության ինժեներ Ժ. Ասլանյանը, «Հայկոոպի» ավագ տեսուչ Խ. Մուրադյանը, «Մանկական աշխարհ» միավորման կադրերի բաժնի վարիչ Ն. Եդոյանը, «Հայոսկերչատի» խանութի վարիչ Լ. Հովակիմյանը, № 23 ճաշարանի դիրեկտոր Հ. Աբաջյանը, Մասիսի շրջանի № 36 ԾՄՕ-ի արհկոմի նախագահ Վ. Մկրտչյանը, Երևանի № 17 դպրոցի դիրեկտոր Ռ. Փոթիկյանը, մանկավարժական ինստիտուտի դասախոս Ա. Վարդանյանը, Արթիկի շրջանի «Նոր կյանք» կոլտնտեսության վարչության նախագահ Ս. Ծիկանյանը, Աբովյանի շրջանի Առինջի գյուղսովետի գործկոմի նախագահ Հ. Մկրտչյանը և ուրիշներ: Նման փաստերը մեզ պարտավորեցնում են մշտապես հիշել ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումում ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովի արտահայտած այն միտքը, որ հասարակության մեջ հատկապես սուր է ընկալվում կուսակցության անդամների և առաջին հերթին ղեկավարների բարոյական նկարագրին առնչվող ամեն ինչ: Նա կուսակցական մարմինների և կազմակերպությունների խնդիրը համարեց վերականգնել կոմունիստ ղեկավարի անաղարտ ու ազնիվ նկարագիրը, նկարագիր, որի վրա որոշակի ստվեր են նետել մի շարք վերասերվածների հանցավոր արարքները:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարը անհրաժեշտ համարեց ուժեղացնել պահանջկոտությունը կոմունիստների նկատմամբ, նրանց առավել պատասխանատու դարձնել կուսակցության գործերի համար, զարգացնել նրանց հասարակական-քաղաքական ակտիվությունը, բարձրացնել նրանց քաղաքական հասունությունն ու ամրացնել կոփվածքը: Այդ պահանջները իրականացնելու համար մի շարք փոփոխություններ մտցվեցին կուսակցության կանոնադրության մեջ: Դրանց թվում են երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման ասպարեզում առավելագույն ավանդ մուծելը, պայքարը սոցիալիստական ապրելակերպին խորթ հայացքների ու բարքերի, շքամոլության, գոռոզամտության, ինքնահանգստացման, աչքակապության, բյուրոկրատիզմի, տեղայնության, գերատեսչականության դեմ, սոցիալական արդարության սկզբունքների հաստատումը, օրինավորությունը, համեստությունը, մարդկանց նկատմամբ զգայուն ու ուշադիր վերաբերմունքը, աշխատավորների պահանջներին ու կարիքներին ժամանակին արձագանքելը, կուսակցության ու ժողովրդի հանդեպ ճշմարտացի և ազնիվ լինելը:

Իսկական կոմունիստին կարիք չկա հիշեցնելու նրա կուսակցական, քաղաքացիական պարտականությունների կատարման մասին, նա դրանք կատարում է իր գիտակցության ու խղճի թելադրանքով, կամովին, առանց կոչերի ու հորդորների: Սակայն բոլոր կոմունիստները չէ, որ ձևավորվել են որպես կուսակցության քաղաքական մարտիկներ: Այս պարագայում նրանց պետք է օգնության գան սկզբնական կուսկազմակերպությունները: Նրանք պարտավոր են դաստիարակել կոմունիստներին կուսակցության գործի նկատմամբ նվիրվածության, գաղափարական համոզվածության, կոմունիստական բարոյականության ոգով, մշտապես հոգ տանել նրանց ավան-

գարդային դերի բարձրացման, կենցաղում նրանց օրինակելի վարքի մասին, լսել հաշվետվությունները կանոնադրական պարտականությունների և կուսակցական հանձնարարությունների կատարման վերաբերյալ: Այդ հարցերը չպետք է իրենց տեսադաշտից դուրս թողնեն կուսակցության շրջանային ու քաղաքային կոմիտեները, որոնք միավորում և ուղղություն են տալիս սկզբնական կուսկազմակերպություններին, իրենց գործունեության շրջանակներում ապահովում կուսակցության քաղաքականության իրականացումը: Յուրաքանչյուր թերացում այս կարևոր գործում աններելի է և հանգեցնում է ծանր հետևանքների: Այսպես, հեռուստատեսության և ռադիոյի պետական կոմիտեի կոլեգիայի նախկին անդամ, կոմունիստ Ա. Մանդալյանը տարիների ընթացքում հաջողությամբ պաշտոնական սանդուղքով վեր էր բարձրանում և որքան շատ էր բարձրանում, այնքան շուտ էր մոռանում սեփական պարտքի ու պարտականությունների մասին, այնքան իրեն ազատ ու անկաշկանդ էր զգում: Վերջին տարիներին, հանդիսանալով կոմիտեի հեռուստատեսային ծրագրերի դիրեկտորը, նա պետական հիմնարկության գործերը սկսեց տնօրինել յուրովի՝ ոտնահարելով օրինականության նորմերը: Նա անվերապահորեն հովանավորում էր յուրայիններին, իր հլու կամակատարներին, հալածում «անհնազանդ», սեփական կարծիք և արժանապատվություն ունեցող մարդկանց: Այդ քմահաճ վերաբերմունքի տեր անձնավորությունը նույնիսկ մի քանի տարի եղել է ծրագրերի դիրեկցիայի սկզբնական կուսկազմակերպության քարտուղարը: Ինչ խոսք, նա գիտեր նաև աշխատել և տպավորություն ստեղծել, գիտեր երբ և ինչպես գործունյա մարդու համբավ ձեռք բերել: Այդ ճանապարհով նա կարողացավ դուրս մնալ կոմիտեի ղեկավարության ու կուսկազմակերպության հսկողությունից և բռնեց չարաշահումների ուղին: Նա տարիներ ի վեր խիստ բարձր դրույքներով հոնորարներ է ստացել և այդպիսի առատությամբ վճարել նաև իր յուրայիններին: ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովի աշխատողներից և հրավիրված մասնագետներից քիչ ջանքեր չպահանջվեցին Ա. Մանդալյանի իսկական դեմքը բացահայտելու համար, և նա այժմ վտարված է կուսշարքերից:

Չարիքը պատժվեց, սակայն չհաղթահարվեց այն ծանր տպավորությունը, թե ինչու՞ պետք է նման բարոյազուրկ անձինք ղեկավարներ կարգվեն և քմահաճորեն տնօրինեն մարդկանց կյանքն ու աշխատանքը: Ա. Մանդալյանն ու նրա նմանները, ինչ խոսք, աշխատանքային կոլեկտիվների անդամներ են, նրանց արարքը չէր կարող հայտնի չլինել գործընկերներին, շրջապատին, կուսկազմակերպությանը, որոնք, սակայն, միշտ չէ, որ սկզբունքային վերաբերմունք են ցուցաբերում և ժամանակին կարգի հրավիրում այդպիսի օրինազանցներին:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը բազմիցս նշել է, որ մեր հասարակության վերակառուցումը անհնար է առանց կուսակցության ու նրա բոլոր օղակների աշխատանքի ոճի ու մեթոդների վերակառուցման: Նա այդ գործում շեշտեց կուսակցական կոմիտեների և հատկապես քաղկոմ-շրջկոմների առաջին քարտուղարների բացառիկ կարևոր դերը: Նրանք պետք է տոն տան բոլոր աշխատանքներին, դրսևորեն անհրաժեշտ կազմակերպական ունակություններ, բարձր պատասխանատվություն, գործի նկատմամբ քննադատական և ինքնաքննադատական մոտեցում և իսկական կուսակցականություն:

Կյանքը, սակայն, ցույց է տալիս, որ կուսակցական կոմիտեների ոչ բոլոր ղեկավար աշխատողներն են կարողանում բռնել այդ քննությունը: ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովը ստուգեց անհատական բնակարաններ կառուցելու նպատակով հողամասեր հատկացնելու և բնակարանային շինարարության վիճակը Ստեփանավան քաղաքում: Ստուգումները ցույց տվեցին, որ այդ գործում կատարվել են պետական կարգապահության կոպիտ խախտումներ ու չարաշահումներ: 1983 թ. սեպտեմբերին Ստեփանավանի քաղսովետի գործկոմը որոշում է ընդունում քաղաքի հյուսիս-արևելյան մասում հողամասեր հատկացնել անհատական բնակարաններ կառուցելու համար: Տնատեղ է հատկացվում 39 քաղաքացիների, որոնց զգալի մասը մինչ այդ քաղսովետի գործկոմում հերթագրված չի եղել: Հողամասերից օգտվել են նաև այնպիսի մարդիկ, ովքեր բնակարանների կարիք չեն ունեցել, այդ թվում նաև Ստեփանավանի կուսշրջկոմի նախկին առաջին քարտուղար Վ. Բալայանի և քաղսովետի գործկոմի նախագահ Ռ. Օլոյանի բարեկամները, ինչպես նաև շրջանի այլ ղեկավար աշխատողների միակ զավակները: Անհատական բնակարաններ կառուցողների թվում բուն արտադրության մարդիկ քիչ են, մինչդեռ, սահմանված նորմաների կոպիտ խախտումներով սեփական տներ են կա-

ռուցում նաև անաշխատ եկամուտներ ունեցողներ: Գործն այնտեղ է հասնում, որ քաղսովետի գործկոմի թույլտվությամբ Ֆ. Վարդումյանն իր զբաղեցրած չորս սենյականոց պետական բնակարանը փոխանակում է Գյուլագարակ գյուղի բնակիչ Կ. Այվազյանի սեփական բնակարանի հետ, սակայն գործարքն օրինականացնելուց հետո Ֆ. Վարդումյանը տեղափոխվում է մշտական բնակության՝ իր պապի մոտ, իսկ Կ. Այվազյանը, պետական չորս սենյականոց բնակարանի վարձակալ ճանաչվելուց հետո, Գյուլագարակում ունեցած իր սեփական բնակարանը թողնում է եղբոր տրամադրության տակ:

ՀԿԿ Կենտկոմի բյուրոն, քննարկելով ստուգման արդյունքները, աշխատավորների դեպուտատների Ստեփանավանի քաղսովետի գործկոմի նախագահ Ռ. Օլոյանին վտարեց ՍՄԿԿ շարքերից և ազատեց զբաղեցրած պաշտոնից՝ իր ծառայողական ու կուսակցական պարտքի կատարման գործում անպատասխանատվություն դրսևորելու և պաշտոնեական դիրքը չարաշահելու համար:

Ստեփանավանի քաղսովետի գործկոմի գործունեության վրա հսկողություն չիրականացնելու, անհատական բնակարաններ կառուցելու համար հողամասեր հատկացնելու և սեփական բնակարաններ կառուցելու գործում կատարած սխալները չկանխելու համար կուսշրջկոմի նախկին առաջին քարտուղար Վ. Բալայանին հայտարարվեց խիստ նկատողություն՝ գրանցելով հաշվառման քարտում: Նա ազատվեց ՀՍՍՀ ագրոարդյունաբերական կոմիտեի նախագահի տեղակալի պարտականությունից: Հանձնարարվեց Ստեփանավանի կուսշրջկոմին՝ ամրապնդել քաղսովետի գործկոմի ղեկավարությունը բանիմաց և ստուգված կադրերով, նրանց հետ միասին շտկել անհատական բնակարանների կառուցման գործում տեղ գտած սխալները, պատասխանատվության ենթարկել բոլոր նրանց, ովքեր խախտել են պետական կարգապահությունը, չարաշահել պաշտոնեական դիրքը:

Ինչ խոսք, անհատական բնակարանների կառուցման գործը այսպիսի տխուր վախճան չէր ունենա, եթե ՀԿԿ Ստեփանավանի շրջկոմը ժամանակին պատշաճ ուշադրություն հատկացներ այդ մասին ստացած ահազանգերին և դրանք բարեխղճորեն ստուգեր, մի բան, որը տեղի չի ունեցել:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1986 թ. հունիսյան պլենումում ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովն արդարացիորեն նկատեց, որ վերակառուցումը անհրաժեշտ է սկսել սկզբնական կուսկազմակերպություններից, նրանց մարտունակության բարձրացումից, նրանց ինքնուրույնության, ինքնագործունեության զարգացումից: Դա այն գլխավոր օղակն է, որով պետք է ինչպես հարկն է զբաղվել և այդ պետք է կատարեն առաջին հերթին քաղկոմ-շրջկոմները: Մեր շատ սկզբնական կուսկազմակերպությունների ոչ բավարար մարտունակության մասին է վկայում թեկուզ այն փաստը, որ նրանք կոմունիստների անհատական գործերը քննարկելիս երբեմն նրանց արարքներին պատշաճ կուսակցական գնահատական չեն տալիս, դրսևորում են չհիմնավորված ներողամտություն ու անսկզբունքայնություն: Այսպես, 1986 թ. սկզբնական կուսկազմակերպությունները Ծամշադինի շրջանում տարբեր արարքների համար 37 կոմունիստի ենթարկել են կուսակցական պատասխանատվության: Կուսշրջկոմը, անդրադառնալով այդ հարցերին, 18 կազմակերպությունների որոշումներ ճանաչել է մեղմ ու անսկզբունքային և դրանք փոխել է խստացման իմաստով:

Այդ նույն շրջանի ագրոարդյունաբերական միավորման մեքենայացման ու էլեկտրիֆիկացման ձեռնարկության լիցքավորող, ՍՄԿԿ անդամ Լ. Առաքելյանը անձնական ավտոմեքենան վարել է հարբած վիճակում, որի համար կուսշրջկոմը նրան հայտարարել էր խիստ նկատողություն՝ գրանցելով կուսակցական՝ հաշվառման քարտում: Հետագայում նա տալիս է մոտ չորս հազար ռուբլու բենզինի պակասորդ և դատական պատասխանատվության ենթարկվում: Ձեռնարկության սկզբնական կուսկազմակերպությունը, քննարկելով Լ. Առաքելյանի վերջին արարքը, դրսևորել է բացահայտ ներողամտություն, նրան թողել է կուսշարքերում և բավարարվել նկատողություն հայտարարելով՝ գրանցելով հաշվառման քարտում: Կուսշրջկոմն ուղղել է այդ սխալը և նրան վտարել կուսշարքերից: Բայց եթե շրջկոմի աշխատողները ժամանակին մտահոգվեին այդ հարցով, պատշաճ օգնություն ցույց տային կուսկազմակերպությանը տվյալ գործի նախապատրաստման ու քննարկման ժամանակ, ապա անսկզբունք որոշումը լույս աշխարհ չէր գա:

ՍՄԿԿ կանոնադրությունը սահմանում է, որ զանցանք կատարած կոմունիստը դրա համար առաջին հերթին պետք է պատասխան տա իր սկզբնական կուսկազմակերպությանը: Դա ունի մեծ դաստիարակչական նշանակություն, նպաստում է

քննադատության և ինքնաքննադատության զարգացմանը, կուսկազմակերպությունների դերի և պատասխանատվության բարձրացմանը: Մինչդեռ առանձին քաղկոմ-շրջկոմներ այսօր էլ շարունակում են ղեկավար աշխատողների պատասխանատվության հարցը քննարկել՝ շրջանցելով սկզբնական կազմակերպություններին: Այդպիսի փաստեր կան Գուգարքի, Մարտունու, Սպիտակի շրջաններում:

Կուսակցությունը բազմիցս նախազգուշացրել է, որ վերակառուցման ու արագացման պրոցեսի վճռական ուժը մասսաների կենդանի ստեղծագործությունն է, նրանց ակտիվության ու նախաձեռնության զարգացումը, իսկ դա մեծապես պայմանավորված է այն բանով, թե ինչպիսի հմտությամբ և նպատակասլացությամբ են աշխատում կուսկազմակերպությունները մասսաների հետ: Շուտ գալ դեմքով դեպի մարդը, աշխատանքի կենտրոնում պահել նրան, շուռ գալ դեպի կենդանի գործը՝ ահա կուսակցական աշխատանքի վերակառուցման իմաստը: Շուռ գալ դեպի սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունները, ամեն կերպ օգնել նրանց մարտունակության ուժեղացմանը, կոմունիստների ակտիվության բարձրացմանը, կոփել ու դաստիարակել, կազմակերպել ու նպատակամղել նրանց մեծ գործերի ու խնդիրների իրականացմանը՝ ահա այս է մեր բոլորի, և առաջին հերթին քաղկոմ-շրջկոմների անելիքը:

Կուսշարքերի անաղարտության պահպանումը մեր կուսակցության ողջ պատմության ընթացքում եղել է նրա բոլոր կազմակերպությունների ուշադրության կենտրոնում: Այժմ, ՍՄԿԿ XXVII համագումարից հետո, երբ առավել բարձրացել է պահանջկոտությունը կոմունիստների նկատմամբ, կուսշարքերի անաղարտության համար պայքարը նոր իմաստ ու խորություն է ձեռք բերել: Համագումարի հաստատած կուսակցության նոր կանոնադրությունը սահմանում է, որ սովետական օրենքները խախտելու համար կուսանդամը կրում է կրկնակի պատասխանատվություն՝ պետության առջև և կուսակցության առջև: Կանոնադրությունը կտրուկ կերպով սահմանում է, որ քրեական կարգով պատժելի զանցանքներ կատարած անձինք վտարվում են կուսաշարքերից: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 1985—1986 թվականներին մեր հանրապետությունում ոչ մի դատված կոմունիստ կուսշարքերում չի մնացել: Այդ չի նշանակում, սակայն, որ այդ գործում չեն եղել սխալներ ու վրիպումներ, կուսակցական կանոնադրության այդ պահանջը շրջանցելու փորձեր: Եղել են, սակայն դրանք ժամանակին և վճռականապես կանխվել են: Բայց և այնպես լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս այն հանգամանքը, որ քրեորեն հետապնդելի արարք կատարած անձանց կուսակցական պատասխանատվության հարցը մեծ մասամբ քննարկվում է ուշացումով, նրանց նկատմամբ դատավճիռներ կայացնելուց հետո: Ոմանք փորձում են արդարացնել այդ սխալ գործելակերպը՝ «հիմնավորելով» այն կուսշարքերից: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 1985—1986 թվականմինչդեռ այստեղ մենք գործ ունենք բոլորովին այլ երևույթի՝ անսկզբունքայնության, երկչոտության, ավելորդ ներողամտության փաստերի հետ: Կոմունիստը իր սխալների համար պետք է առաջին հերթին պատասխան տա իր կուսակցական ընկերների, իր կուսկազմակերպության առաջ, ապա՝ նոր միայն մյուս մարմինների:

Կուսշարքերի անաղարտության պահպանման հարցը, ինչ խոսք, շատ ավելի լայն է և այն չի կարելի հանգեցնել միայն կոմունիստի կատարած քրեորեն պատժելի արարքին: Կոմունիստի պատասխանատվության հարցը պետք է առաջ քաշել բոլոր այն դեպքերում, երբ նա խախտել է կուսակցության ծրագրի ու կանոնադրության պահանջները, կուսակցական բարոյականության նորմերը, երբ նա ոտնահարել է կուսակցական ու պետական կարգապահությունը, իր սխալ վարքագծով արատավորել կուսանդամի պատիվն ու անունը: Այդ պատասխանատվությունը, ըստ գործի հանգամանքների և կատարած արարքի հետևանքների, կարող է նաև հանգեցնել կուսշարքերից վտարելուն: Այստեղ է, ահա, որ լիբերալիզմն ու թողտվությունը դեռևս զգացնել են տալիս:

Կուսակցությունն այսօր անհաշտ պայքարի է կոչում պարազիտիզմի, անաշխատ եկամուտների կորզման, հանրային ունեցվածքի հափշտակման, հավելագրումների, հարբեցողության և մեր կյանքի մյուս բացասական երևույթների դեմ, մինչդեռ այդ պայքարը կազմակերպողներից ոմանք դեռևս չեն հասկանում հարցի ողջ լրջությունը, շարունակում են գերի մնալ հին պատկերացումներին ու մտածելակերպին: Ինչպե՞ս հասկանալ, օրինակ, որ ՀՍՍՀ թեթև արդյունաբերության մինիստրության համակարգի մի շարք ձեռնարկություններում սոցիալիստական սեփականության հափշտակումները ոչ միայն չեն նվազում, այլև ավելանում են: Ընդ որում հայտ-

նաբերվել են առանձնապես խոշոր չափերի հասնող անօրինականության, ցածրորակ արտադրանքի թողարկման, պետական ունեցվածքի վատնում-յուրացումների, հափշտակության փաստեր, մինչդեռ ձեռնարկությունների որոշ կոմունիստ-ղեկավարներ, փոխանակ կուսակցական տոմսով պատասխան տալու այդ ամենի համար, իրենց գլուխն ազատում են զանազան տույժերով: Հարկավոր է ստեղծել այնպիսի մթնոլորտ, որ նման գերճարպիկ մարդիկ չկարողանան իրենց կապերի ու հովանավորողների զորությամբ նորից ասպարեզ գալ ու նորից ձգտել վերահաստատելու իրենց հին բարքերն ու սովորույթները: Կուսակցական կոմիտեները պետք է առաջին հերթին մտահոգված լինեն կուսակցության պատիվը բարձր պահելով և ոչ թե ձախողված ու արատավորված կոմունիստին «փրկելով»: Խստացնելով պահանջկոտությունը՝ կուսկազմակերպությունը չպետք է մոռացության տա կոմունիստների դաստիարակության և նրանց վրա ներազդելու նախազգուշական միջոցառումները, որոնք նախատեսված են ՍՄԿԿ կանոնադրությամբ: Այստեղ սահմանված է, որ աննշան զանցանքների համար պետք է կիրառվեն կուսակցական դաստիարակության և ներգործության այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են ընկերական քննադատությունը, կուսակցական հանդիմանությունը, նախազգուշացումը կամ մատնացույց անելը: Ավելորդ խստությունն այս պարագայում անզորության, դաժանության, անկարողության նշան է, հետևաբար՝ անընդունելի: Տույժի դաստիարակչական նշանակությունը ոչ թե նրա խստության մեջ է, այլ ճշմարտացիության, անխուսափելիության, հոգեբանական ներգործության ուժի մեջ: Տույժը պետք է հասկացվի ու գիտակցվի մարդկանց ու շրջապատի կողմից, այլապես այն կդիտվի որպես վրիժառություն: Այն պետք է արթնացնի մարդու խիղճը, սթափեցնի նրան, կոփի կամքը:

Թերությունների հետ «խաղաղ գոյակցելը», դրանք չտեսնելն ու սքողելը կատարյալ չարիք են ոչ միայն կուսանդամի, այլև յուրաքանչյուր ազնիվ մարդու համար: Ցավոք, սկզբունքային, անզիջում, համառ ու հետևողական պայքարը թերությունների ու մեր կյանքի բացասական երևույթների դեմ դեռևս չի ծավալվում համընդհանուր ճակատով: Վերջերս ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովն ուսումնասիրեց, թե ինչպես են պայքարում ձկնագողության դեմ Սևանի ավազանի շրջանների տնտեսական, սովետական ու կուսակցական կազմակերպություններն ու իրավապահպան մարմինները: Պարզվեց, որ այդ պայքարը ծայրաստիճան անբավարար է, որ հաճախ այն կազմակերպությունների աշխատողները, որոնք կոչված են պահպանելու և հարստացնելու ձկան պաշարները, հենց իրենք են կատարում տարբեր բնույթի չարաշահումներ ու ոտնձգություններ, և, որպես կանոն, մնում անպատիժ: Այդ աշխատողներից ոմանք նույնիսկ նախկինում դատված են եղել ձկնագողության համար: Ձկան պաշարների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող «Հայձկնբուծ» կազմակերպության Կամոյի տեղամասում աշխատող 13 տեսուչներից երեքը անցյալում դատված են եղել: Նրանք բոլորն էլ աշխատանքի են ընդունվել Կամոյի կուսշրջկոմի կամ շրջսովետի գործկոմի երաշխավորությամբ: Սևանի ազգային պարկի Մարտունու տեղամասի 18 աշխատողներից 4-ը ևս նախկինում դատվել են խուլիգանության և ձկնագողության համար:

Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին նաև, որ Սևանի ավազանի շրջանային սովետների գործկոմները և կուսշրջկոմները փաստորեն վերահսկողություն չեն իրականացնում Սևանի ազգային պարկի, «Հայձկնբուծ» կազմակերպության, նրանց տեղամասերի, ձկնկոմբինատների գործունեության նկատմամբ, չեն քննարկում նրանց հաշվետվությունները, գրեթե չեն անդրադառնում ձկնագողության դեմ պայքարի հարցերին: Ձկնագողության դեմ միանգամայն անբավարար է նաև հիշյալ շրջանների իրավապահպան մարմինների պայքարը:

Ստուգման արդյունքները քննարկվեցին ՀԿԿ Սևանի, Կամոյի անվան, Մարտունու, Վարդենիսի և Կրասնոսելսկի կուսշրջկոմների առաջին քարտուղարների, շրջանային և քաղաքային սովետների գործկոմների նախագահների, շրջանների իրավապահպան մարմինների, Սևանի ազգային պարկի և մյուս տնտեսական կազմակերպությունների ղեկավարների խորհրդակցությունում: Խստորեն քննադատվեցին բոլոր այն կազմակերպությունների ղեկավարները, ովքեր ոչ լուրջ վերաբերմունք են ցուցաբերել այդ ծայրաստիճան կարևոր խնդրին: Խորհրդակցությունը համապատասխան հանձնարարականներ տվեց կուսակցական, սովետական, տնտեսական կազմակերպություններին նշված թերությունները անհապաղ վերացնելու և կոմունիստների պատասխանատվությունը բարձրացնելու համար:

Կոմունիստի բնորոշ հատկանիշներից է սեփական գործունեության նկատմամբ

քննադատական վերաբերմունքը: Նրա սկզբունքայնության ու քաղաքական հասունության վկայությունը ոչ միայն ուրիշների, այլև իր իսկ սխալներն ու բացթողումները վերհանելու և շտկելու կարողությունն է: «Քննադատության նկատմամբ վերաբերմունքը,— ասաց ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումում,— վերակառուցման, հասարակության մեջ կատարվող ամբողջ նորի նկատմամբ մարդու վերաբերմունքի կարևոր չափանիշն է»:

Սխալն, ինչ խոսք, ոչ ոքի պատիվ չի բերում, սակայն չի սխալվում նա, ով ոչինչ չի անում: Սխալը դեռևս չարիք չէ, չարիքը սխալներից պատշաճ հետևություն անելու անկարողությունն է: Իսկական կոմունիստը սեփական սխալները ոչ միայն չի սքողում, այլև դրանք վեր է հանում, դատապարտում շատ ավելի անողոք, քան մեկ ուրիշը: Այդ հատկանիշով օժտված են սովորաբար ամուր կամքի և բնավորության տեր, քաղաքականապես կոփված, շիտակ և ազնիվ մարդիկ: Այդպիսի կոմունիստի նկատմամբ ակամա համակվում ես հարգանքով՝ համոզված լինելով, որ նա իր սխալներից պատշաճ դասեր կքաղի: Սակայն, ցավոք, մենք ավելի հաճախ ենք գործ ունենում մարդկանց հետ, ովքեր դարձել են իրենց սեփական ես-ի գերին, ում համար խորթ են խիղճն ու ազնվությունը, ինքնաքննադատության զգացումը:

Ոմանք մարդկանց արժանիքները գնահատում են սեփական շահերի տեսանկյունից. անտեսեցիր՝ վայ քեզ: Այսպես, կոմունիստ Ն. Ղոնախչյանին կուսակցական պատասխանատվության էին ենթարկել խմած վիճակում մեքենա նստելու և ղեկն իր անչափահաս որդուն վստահելու համար: Դրանից դասեր չքաղեց, կատարեց մեկ այլ անվայել արարք: Լինելով Աշտարակի շրջանային ռադիոհաղորդումների կազմակերպիչը՝ նա հաղորդում է պատրաստում Կարբիի միջնակարգ դպրոցի արտադասարանային աշխարհագրական խմբակի մասին՝ նրա անդամների ձայներով: Մի քանի ամիս անց նա այդ նույն հաղորդումը կրկնում է արդեն ուրիշ՝ Աշտարակի չորրորդ դպրոցի երեխաների ձայներով: Պարզվել է, որ նման աղավաղումներ Ն. Ղոնախչյանն առաջին անգամ չէ, որ կատարում է: Վերջին տարիներին նա միաժամանակ ոչ լուրջ վերաբերմունք է ցուցաբերել կուսակցական անդամավճարների մուծման նկատմամբ: 1986 թ. հուլիսին քննարկելով Ն. Ղոնախչյանի պատասխանատվության հարցը՝ Աշտարակի կուսշրջկոմը նրան երկրորդ անգամ է պատժում, սակայն այս անգամ ևս նա իր սխալներից դասեր չքաղեց, փոխարենը չարությամբ լցվեց նրանց դեմ, ովքեր փորձել էին կարգի հրավիրել նրան:

ՀԿԿ Կենտկոմը, քննարկելով Ն. Ղոնախչյանի բողոքարկումը Աշտարակի կուսշրջկոմի որոշման դեմ, մերժեց այն: Շրջկոմի առանձին աշխատողների դեմ նրա մեղադրանքները ստուգումներով չհիմնավորվեցին:

Կոմունիստի անբասիր կերպարին խորթ են թե՛ ստորագրված, թե՛ անստորագիր զրպարտանքները, չհիմնավորված մեղադրանքները, նեղ, անձնական հաշիվներ մաքրելու միտումները, բանսարկությունները: Կուսկազմակերպությունները պետք է կարողանան զանազանել, թե ովքեր են հանդես գալիս առողջ, սկզբունքային քննադատությամբ և ովքեր են զբաղվում քննադատամոլությամբ ու դեմագոգիայով: Ամեն կերպ աջակցելով քննադատության ծավալմանը՝ միաժամանակ պետք է մերկացնել զրպարտիչներին ու քննադատամոլներին, պատժել նրանց կուսակցական կանոնադրության ողջ խստությամբ: Խոստովանենք, որ այդ պայքարը դեռևս խիստ թույլ է, երկչոտ, անհետևողական: Դա էլ հենց ոգևորում է զրպարտիչներին ու բանսարկուներին:

Եղեգնաձորի շրջանի Շատին գյուղի բնակիչ, կուսանդամ Ե. Մարտիրոսյանը մինչև վերջերս դիմումներ ու գանգատներ էր հղում հանրապետական ու շրջանային ղեկավար մարմիններին, կեղծ, աղավաղված, երբեմն շինծու «փաստերի» հիման վրա հորինված մեղադրանքներ էր առաջադրում շրջանի առանձին ղեկավար աշխատողների հասցեին, հատկապես նրանց, ովքեր չէին ընդառաջել նրա անօրինական պահանջներին կամ վերհանել էին նրա և յուրայինների սխալները: Այդ դիմումները շատ անգամ էին ստուգվել, դրանց զրպարտչական բնույթը շատ անգամ էր բացահայտվել, սակայն ոչ ոք Ե. Մարտիրոսյանից հաշիվ չէր պահանջել: Հերթական ստուգումներից մեկ անգամ ևս պարզվեց դիմումների զրպարտչական բնույթը: Ավելին, Ե. Մարտիրոսյանը, որպես կոմունիստ և քաղաքացի, դրսևորել է անազնվություն, կեղծել իր կենսագրական տվյալները, արհեստականորեն փոքրացրել տարիքը, որի միջոցով Հայրենական մեծ պատերազմի առաջին տարիներին խուսափել է սովետական բանակ զորակոչվելուց, իսկ կենսաթոշակի անցնելու ժամանակ վերականգնել է իր իսկական տարիքը: Ստուգման արդյունքներն ուղարկվեցին կուսակ-

ցության Եղեգնաձորի շրջկոմի քննարկմանը: Ե. Մանուկյանը խիստ պատասխանատվության ենթարկվեց:

Կուսանդամի ազնիվ ու անաղարտ կերպարի համար պայքարը սերտորեն և անմիջականորեն առնչվում է քաղկոմ-շրջկոմներին առընթեր կուսակցական հանձնաժողովների գործունեության հետ: Հանձնաժողովների դերի և ակտիվության բարձրացման նպատակով պարբերաբար ուսումնասիրվում է նրանց աշխատանքը տեղերում, նրանց ցույց է տրվում կոնկրետ մեթոդական օգնություն: Այսպես, 1986 թ. ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովում քննարկվել են քաղկոմ-շրջկոմների 11 հանձնաժողովների հաշվետվությունները: Ձեռնարկած միջոցների շնորհիվ նկատելիորեն բարձրացել է շատ կուսհանձնաժողովների մարտունակությունը, ուժեղացվել է պայքարը մեր կյանքի բացասական երևույթների, կուսակցական, պետական-աշխատանքային կարգապահության խախտումների դեմ: Ակտիվացել է, մասնավորապես, Լենինյան, Սովետական, Իջևանի, Արթիկի, Գորիսի, Ղափանի, Ապարանի շրջկոմներին առընթեր կուսհանձնաժողովների գործունեությունը: Դրական տեղաշարժեր են նկատվում նաև Կիրովականի և Դիլիջանի քաղկոմների կուսհանձնաժողովների աշխատանքում: Հանձնաժողովների գործունեության բարելավման կուրսը մենք պետք է հետևողականորեն շարունակենք համապատասխան կուսակցական կոմիտեների հետ միասին: Նրանց խնդիրն է հետևել, որպեսզի ոչ ոք դուրս չմնա կուսակցական վերահսկողությունից, որպեսզի յուրաքանչյուր կոմունիստ իրեն լիովին պատասխանատու զգա կուսակցության ծրագրի, կանոնադրության, կուսակցական բարոյականության նորմերի կատարման համար: Հարկ է մշտապես հիշել ՍՄԿԿ XXVII համագումարի առաջադրած այն դրույթը, որ **«կուսակցության մեջ չկան և չպետք է լինեն վերահսկողությունից դուրս, քննադատության առաջ փակ կազմակերպություններ, չկան և չպետք է լինեն կուսակցական պատասխանատվությունից պատնեշված ղեկավարներ»** (ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը, էջ 113—114):

Ղեկավար կադրերի պատասխանատվության բարձրացման, կուսակցական ու պետական կարգապահության ամրապնդման գործում մեծ անելիքներ ունի ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովը: ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը կադրային քաղաքականության մեջ լուրջ վրիպումների պատճառներից մեկը համարեց վերահսկողության մարմինների դերի թուլացումը ինչպես կուսակցության մեջ, այնպես էլ պետական և հասարակական կազմակերպություններում: Պետք է խոստովանել, որ քննադատական այս դիտողությունը վերաբերում է նաև ինչպես ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովի, այնպես էլ քաղկոմ-շրջկոմներին առընթեր կուսհանձնաժողովների գործունեությանը:

Կուսակցական վերահսկողության, վերակառուցման, դրա արդյունավետության բարձրացման, բովանդակության, ձևերի և մեթոդների կատարելագործման համար լուրջ նշանակություն ունեցավ վերջերս ՍՄԿԿ Կենտկոմում հրավիրված միութենական հանրապետությունների կոմկուսների կենտկոմներին, մարզկոմներին ու երկրկոմներին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովների նախագահների խորհրդակցությունը, որտեղ զեկուցումով հանդես եկավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամ, ՍՄԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության կոմիտեի նախագահ Մ. Ս. Սոլոմենցևը:

Խորհրդակցությունում նշվեց, որ կուսակցական վերահսկողությունը մեր ողջ կուսակցության, նրա բոլոր կազմակերպությունների ու կոմիտեների գործն է, նրա կատարելագործումը ողջ կուսակցական աշխատանքի վերակառուցման արագացման, հասարակական կյանքի բոլոր կողմերի նորացման, մեր առաջընթացի կարևորագույն պայմանն է: Հատկապես շեշտվեց, որ կուսակցական վերահսկողության մարմինների գլխավոր խնդիրը կուսակցության որոշումների կատարման վերահսկողության ապահովումն է: Կուսակցական հանձնաժողովները պարտավոր են իրականացնել վերակառուցման, արագացման աշխատանքների նպատակալալաց և փաստական վերահսկողությունը:

Ելնելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումի որոշումներից՝ կուսակցական վերահսկողության մարմինները պետք է մշտական հսկողության ներքո պահեն կուսակցական, պետական, տնտեսական, հասարակական յուրաքանչյուր տեղամասում աշխատող կադրերի, հատկապես ղեկավար կադրերի գործունեությունը, խորորեն հաշիվ պահանջեն, թե ինչպես են կոմունիստները կատարում կուսակցության և կառավարության որոշումները, պահպանում կուսակցական ու պետական կարգապահությունը:

Խորհրդակցությունում նշվեց, որ դեռևս շատ ղեկավար աշխատողներ չեն ըմբռնում սոցիալական ոլորտի խնդիրների լուծման քաղաքական նշանակությունը, սպասարկման ոլորտը դիտում են որպես ավելորդ հոգս: Այս առումով խիստ քննադատության ենթարկվեցին միութենական հանրապետությունների կոմկուսների կենտկոմներին, մարզային ու երկրամասային կոմիտեներին առընթեր կուսակցական վերահսկողության այն հանձնաժողովները, որոնք պատշաճ վերահսկողություն չեն իրականացնում բնակարանային շինարարության, սոցիալ-կուլտուրական բնույթի օբյեկտների կառուցման պլանների կատարման, շինարարական-մոնտաժային աշխատանքների որակի բարձրացման նկատմամբ, չեն պայքարում հավելագրումների պրակտիկայի վերացման համար: Առանձնահատուկ սրությամբ արծարծվեցին սոցիալական արդարության հարցերը: Հանձնաժողովներից պահանջվեց ուժեղացնել վերահսկողությունը հանրային ունեցվածքի պահպանման նկատմամբ, ակտիվացնել պայքարը անաշխատ եկամուտներ կորզելու, կաշառակերության, պաշտոնեական դիրքը չարաշահելու, հարբեցողության, թմրամոլության երևույթների դեմ: Մատնանշվեց, որ առանց հասարակության բարոյական առողջության՝ վերակառուցման մասին խոսք լինել չի կարող:

Խորհրդակցությունը լուրջ հոգատարությամբ վերաբերվեց քաղկոմ-շրջկոմներին առընթեր կուսակցական հանձնաժողովների գործունեության բարելավմանը: Նշվեց նրանց կարևոր դերը կադրերի հետ տարվող աշխատանքի ուժեղացման, կուսակցական, պետական, աշխատանքային կարգապահության ամրապնդման գործում: Դրա հետ մեկտեղ նշվեց, որ շատ հանձնաժողովներ դեռևս նպատակասլաց կերպով չեն աշխատում, չեն կենտրոնանում վերահսկողության արմատական հարցերի վրա: Արդարացիորեն նկատվեց, որ առանձին քաղկոմ-շրջկոմներ անհերելիորեն նեղացնում են կուսհանձնաժողովների գործունեության ոլորտը՝ սահմանափակելով այն կուսշարքերի ընդունելության և կոմունիստների անհատական գործերի նախնական քննարկմամբ: Կուսակցական վերահսկողության բոլոր մարմիններին առաջարկվեց հատուկ ուշադրություն դարձնել քննադատության ճնշման վերաբերյալ ստացված ահազանգերի ստուգմանը և մամուլի քննադատական ելույթներին, խստորեն պատժել նրանց, ովքեր արհեստական պատնեշներ են ստեղծում կոմունիստների, մասսաների հասարակական-քաղաքական ակտիվության և նախաձեռնության զարգացման առաջ:

Խորհրդակցությունում արծարծված խնդիրների պրակտիկ իրականացմանը պետք է նպատակամղվի ՀԿԿ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական վերահսկողության հանձնաժողովի, ինչպես նաև կուսակցական կոմիտեներին առընթեր կուսհանձնաժողովների ողջ գործունեությունը: Խիստ կարևոր է, որպեսզի կուսհանձնաժողովները, լիովին արգինված ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումի որոշումներով, դարձնեն իրենց բարձր կոչումը, սկզբունքայնության և արդարացիության օրինակ ծառայեն:

Մենք ջանում ենք այսուհետև ուշադրությունը կենտրոնացնել կուսակցության կարևորագույն որոշումների կատարման վերահսկողության վրա, ավելի շատ զբաղվել կուսակցական կոմիտեների, մինիստրությունների, գերատեսչությունների, խոշոր տնտեսական կազմակերպությունների և նրանց ղեկավարների գործունեության վերահսկողությամբ՝ հրաժարվելով համեմատաբար մանր հարցերի ուսումնասիրությունից: Սակայն մեր գործերի գործը, հոգսերի հոգսը պետք է լինի կուսշարքերի անաղարտության ու միասնության, համախմբվածության ու միաձուլության ամրապնդումը: Կուսակցականի ազնիվ ու անաղարտ կերպարի համար պայքարը բոլոր կուսկազմակերպությունների և կուսակցական կոմիտեների կենսական խնդիրն է:

Սովետներ. նախաձեռնություն և գործարարություն

ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊԻ ԿԱՐԵՎՈՐ ՄԻՋՈՑԸ

ՍԵԴԱ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Ժողովրդական դեպուտատների Սպանդարյանի շրջսովետի գործկոմի քարտուղար

ՏԵՂԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏՆԵՐԻ ԱՌՋԵՎ այսօր խնդիր է դրվում՝ դառնալ լիիրավ և պատասխանատու տեր այն ամենում, ինչը վերաբերում է մարդկանց ամենօրյա պահանջմունքների ու կարիքների բավարարմանը, հատկացվող միջոցների, տեղական հնարավորությունների և ռեզերվների օգտագործմանը, բնակչության սպասարկման բնագավառում բոլոր կազմակերպությունների աշխատանքի կոորդինացմանը և վերահսկողությանը: ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումը սոցիալական ոլորտի գերադաս զարգացումը, սովետական մարդկանց աշխատանքի, կենցաղի, հանգստի, կրթության և բուժսպասարկման լավ պայմանների պահանջմունքի ավելի ու ավելի լրիվ բավարարումը համարեց վերակառուցման գլխավոր խնդիրներից մեկը: Պլենումը կուսակցական, սովետական ու տնտեսական մարմիններից պահանջեց ցուցաբերել մարդկանց հուզող ընթացիկ հարցերի լուծման հետ հասարակության կյանքի մասշտաբային արմատական պրոբլեմների լուծումը զուգորդելու ընդունակություն: Հասկանալի է, որ ժողովրդական դեպուտատների մեր շրջանային սովետի գործկոմում ստացվող նամակներն ու դիմումները նույնպես հիմնականում վերաբերում են այդ խնդիրներին, դառնում աշխատավորների հետ կապի ամրապնդման կարևոր միջոց:

Շրջսովետի գործկոմը, նրա բաժինները և վարչությունները հետևողականորեն զբաղվում են բնակչության նամակների ու դիմումների հետ տարվող աշխատանքի ձևերն ու մեթոդները կատարելագործելու, նրանց բողոքներին և առաջարկություններին գործնական ընթացք տալու հարցերով: Նրանք ջանում են, որպեսզի ոչ մի նամակ ու դիմում, ոչ մի բողոք ու առաջարկություն, որոնք շոշափում են ինչպես հասարակական նշանակության, այնպես էլ քաղաքացիների անձնական բարեկեցության խնդիրներ, չմնան անհետևանք, ընթացք ստանան սահմանված ժամկետներում: Այլ խոսքով, մասսաների հետ ունեցած կապի անմիջական և կարևոր դըրսևորումներ համարելով աշխատավորների նամակները և նրանց ընդունելության կազմակերպումը՝ շրջսովետի գործկոմը ձգտում է ավելի ամրապնդել և գործնական դարձնել այդ կապը, արդյունավետ օգտագործել եղած հնարավորությունները: Այդ նպատակով մենք մշակել և իրականացնում ենք կոմպլեքսային միջոցառումներ՝ ուղղված բնակչության բնակարանային, կոմունալ-կենցաղային սպասարկման հետագա բարելավմանը, առաջնային և կենսական նշանակության այլ հարցերի լուծմանը: Քաղաքացիներից, աշխատավորական կոլեկտիվներից ստացված այն առաջարկությունները, որոնք արծարծում են հասարակական կարևորության պրոբլեմներ, հաշվի են առնվում շրջանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ամենամյա պլաններն մշակելիս:

Քաղաքացիների նամակների հետ տարվող աշխատանքում շատ կարևոր են կատարողական կարգապահության ամրապնդումը, յուրաքանչյուր պաշտոնյայի անձնական պատասխանատվության բարձրացումը: Այդ նպատակով եռամսյակը մեկ անգամ, վերլուծում ենք գործկոմի բաժինների և վարչությունների գործունեության արդյունքները և անհրաժեշտության դեպքում հարցը քննարկում գործկոմի նիստում: Նման հաշվետվություններով հանդես են եկել, օրինակ, բնակարանային տնտեսության արտադրական վարչության, բնակֆոնդերի հաշվառման և բաշխման, սոցիալական ապահովության բաժինների, ԲՇՏ-ների, ինչպես նաև ենթակա մի շարք այլ ծառայությունների ղեկավարներ: Արդյունավետ էր շրջսովետի գործկոմի բաժիններում, վարչություններում ու հիմնարկ-ձեռնարկություններում աշխատավորների նամակներին ընթացք տալու և նրանց ընդունելության կազմակերպման հարցի քննարկումը շրջսովետի նստաշրջանում: Ընդունված որոշման կատարման ընթացքի մասին հաղորդում տրվեց շրջսովետի հաջորդ նստաշրջաններից մեկում: Դատելով արդյունքներից՝ ինչպես հարցի քննարկումը, այնպես էլ ընդունված որոշման կատարման ստուգումը ծառայել են իրենց նպատակին:

Կամ մեկ ուրիշ օրինակ: Անցած տարվա նոյեմբերի կեսերին շրջսովետի գործկոմի նիստում գործարար մթնոլորտում քննարկվեց բնակկոմտնտեսության արտադրական վարչությունում բնակարանների նորոգման վերաբերյալ 1985—1986 թթ. ստացված դիմումներին ընթացք տալու հարցը: Արձանագրվեց, որ երկու տարում վարչությունում ստացված այդ կարգի 460 դիմումներից 413-ին դրական ընթացք է տրվել: Գործկոմի նիստը միաժամանակ լուրջ թերություններ բացահայտեց վարչության աշխատանքում: Մասնավորապես նշվեց, որ առանձին աշխատանքներ ձգձգվել են կամ կատարվել ցածր որակով: Ընդունված որոշմամբ վարչության առջև խնդիր դըրվեց՝ եռամսյակը մեկ անգամ ապարատի ընդլայնված խորհրդակցությունում քննարկել դիմում-բողոքներին ընթացք տալու հարցը, պատասխանատվության ենթարկել դրանց ձգձգման համար մեղավորներին:

Նամակների հետ տարվող աշխատանքի կատարողական կարգապահության ամրապնդմանը էապես նպաստում է գործկոմում ստացված դիմում-գանգատներին ընթացք տալու նկատմամբ քաղաքի կառավարման ավտոմատացված համակարգերի Երևանի գիտահետազոտական և նախագծային ինստիտուտի կողմից հսկողության սահմանումը: Աշխատանքի կազմակերպման այդ եղանակի պայմաններում շրջսովետի գործկոմում ստացված յուրաքանչյուր դիմումի ընթացք տալու նկատմամբ իրականացվում է ավտոմատ մեքենայական հսկողություն:

ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության հրամանագրով սահմանվել են նամակների քննարկման ժամկետներ: Նախատեսված ժամկետում նամակին ընթացք չտալու և դիմողին չպատասխանելու դեպքում այն հսկողությունից չի հանվում և դրան համապատասխան իջնում է տվյալ վարչության կամ բաժնի կատարողական կարգապահության գործակիցը: Նամակների քննարկման գործում ավտոմատացված համակարգի ներդրումը հնարավորություն է տալիս ըստ բաժինների և վարչությունների, ինչպես նաև ըստ նամակներում բարձրացված հարցերի բովանդակության՝ վերլուծել գործերի իրավիճակը շրջսովետի գործկոմում և համապատասխան միջոցառումներ իրականացնել տեղ գտած թերությունները վերացնելու, ենթակա ծառայությունների աշխատանքի օպերատիվությունն ապահովելու համար:

Քաղաքացիների ընդունելության կազմակերպումը շրջսովետի գործկոմի ամենօրյա ուշադրության կենտրոնում է: Անձնական հարցերով ընդունելությունը աշխատավորների ազատ ժամանակին առավել հարմար դարձնելու նպատակով գործկոմի ղեկավարությունը նրանց ընդունում է նաև շաբաթ օրերին և աշխատանքից դուրս ժամերին: Հաստատված գրաֆիկին համապատասխան, ամսվա յուրաքանչյուր շաբաթ օր որոշակի ժամերի ընդունելություն է նշանակվում գործկոմի նախագահի կամ տեղակալներից որևէ մեկի մոտ: 1985 թ., օրինակ, գործկոմի ղեկավարությունը, բաժինների վարիչները և վարչությունների պետերը կատարել են այդպիսի 338 ընդունելություն, որին մասնակցել է 1524 քաղաքացի, իսկ 1986 թ. համապատասխանաբար՝ 376 ընդունելություն և 1.310 քաղաքացի: Ընդ որում աշխատավորների բարձրացված հարցերին տրվել են համապատասխան լուծում կամ բացատրություն:

Կենսագործելով կուսակցության և կառավարության որոշումները՝ գործադիր կոմիտեն առանձնահատուկ ուշադրություն է նվիրում Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների, հաշմանդամների, զոհված զինծառայողների ընտանիքների, աշխատանքի վետերանների նամակներին ընթացք տալուն և նրանց ընդունելության կազմակերպմանը: Ինչպես գործկոմում, այնպես էլ վարչություններում ու բաժիններում նրանց դիմումները գրանցվում են հատուկ մատյաններում և կատարման ընթացքի վրա սահմանվում է ամենօրյա հսկողություն:

Գաղտնիք չէ. սոցիալական զարգացման հարցերի պատշաճ լուծման, աշխատավորների ամենօրյա կարիքների բավարարման ու պահանջների ժամանակին կատարման դեպքում պակասում է նամակ-դիմումների, բողոք-առաջարկությունների թիվը: Դրան նպաստում է նաև նամակների քննարկման արդյունավետության բարձրացումը: Եվ, իրոք, այդ խնդիրների լուծման նպատակով մշակված միջոցառումների շնորհիվ վերջին տարիներին նկատելիորեն նվազել են դիմում-գանգատները: Այսպես, եթե 1982 թ. ստացվել են 6.721 դիմում-բողոք, ապա 1985 և 1986 թվականներին դրանք կազմել են համապատասխանաբար՝ 4.932 և 4.917:

Շրջսովետի գործկոմ հասցեագրված նամակները բովանդակում են սովետների գործունեության բոլոր բնագավառներին առնչվող բազմաթիվ և բազմապիսի հարցեր: Իրենց նամակներում աշխատավորներն անում են հասարակական հնչողության կոնկրետ առաջարկություններ ու դիտողություններ: Դրանք վերաբերում են շրջանի տարածքի բարեկարգմանն ու կանաչապատմանը, ճարտարապետական հուշարձանների պահպանմանը, կուլտուր-լուսավորական օբյեկտների կառուցմանը և մի շարք այլ հրատապ հարցերի: Այդպիսի դիմում-նամակների հիման վրա զգալի աշխատանք է կատարվել. կարգավորվում են փողոցների մայթերը, ստեղծվում են նոր պուրակներ, վերակառուցվում են դպրոցական հին շենքերը, նախատեսվում է կրկեսի մերձակա խաչմերուկում ստեղծել ստորգետնյա հետիոտն բազմանցուղ անցում և այլն:

Բազմաթիվ են նաև շրջսովետի գործկոմին հասցեագրված այն դիմումները, որոնցով քաղաքացիները խնդրում են օգնել այնպիսի կարևոր սոցիալական նշանակության հարցերի լուծման գործում, ինչպիսիք են բնակարանի հատկացումը, բնակարանային պայմանների բարելավումը, խարխուլ, վթարային և բարաքատիպ տներից վերաբնակեցումը, ջրամատակարարումը, ջեռուցման գործի կարգավորումը, բնակչության ազատ ժամանակի կազմակերպումը և այլն: Մեծ թիվ են կազմում հատկապես շրջանի տարածքում գտնվող խարխուլ և վթարային տների բնակիչների դիմում-բողոքները, թեև յուրաքանչյուր տարի այդպիսի տներից վերաբնակեցվում ու նոր բնակարաններ են ստանում 300—500 ընտանիքներ: Վերջին տարիներին իրացման լայն ծավալի աշխատանքներ են կատարվել Սվերդլովի, Սպանդարյան, Ամիրյան, Կարմիր բանակի, Շահումյան, Բրյուսովի, Տերյան, Պուշկինի փողոցների առանձին հատվածներում: Ի կատարումն բարաքների և նկուղների վերացման վերաբերյալ ՀՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի հայտնի որոշման, լայնորեն ծավալվեց բնակելի շենքերի նկուղային հարկերից և բարաքատիպ տներից բնակիչների վերաբնակեցումը, որի շնորհիվ նոր բնակարաններ ստացան շուրջ 700 ընտանիքներ: Սակայն այսօրվա դրությամբ շրջանում դեռևս մեծ է վթարային և խարխուլ տների քանակը: Դրանցում ապրող ընտանիքների վերաբնակեցման համար պահանջվում է զգալի բնակելի ֆոնդ: Հին տների իրացումը արագացնելու գործում լուրջ պրոբլեմ է ստեղծվում Սպանդարյանի շրջանում բնակարանային շինարարության շատ փոքր ծավալների պատճառով: Տասնմեկերորդ հնգամյակում շրջանում շահագործման է հանձնվել ընդամենը 5 բնակելի շենք՝ 21.500 քմ մակերեսով: Մինչդեռ այդ նույն ժամանակաընթացքում քանդված տների բնակիչներից բնակարաններ են ստացել շուրջ 2000 ընտանիքներ, այն էլ, որպես կանոն, նոր կառուցված թաղամասերում: Այս հանգամանքն առաջացնում է բազմաթիվ բողոքներ, հատկապես տասնամյակներ շարունակ նույն թաղամասում ապրող ընտանիքների կողմից: Այժմ շրջսովետների գործկոմներին թույլատրված է պայմանագրեր կնքել քանդվող տների այն բնակիչների հետ, ովքեր կցանկանան բնակարան ստանալ նույն տեղում կառուցվող նոր շենքից: Բնականաբար, կնվազեն այդ խնդրին վերաբերող դիմում-գանգատները:

Խարխուլ և վթարային տների առկայությունն իր հերթին ծնում է բազմաթիվ պրոբլեմներ՝ կապված բնակչության կոմունալ-կենցաղային պահանջմունքները (ջրամատակարարում, ջեռուցում, սանիտարական պատշաճ վիճակ) բավարարելու հետ: Այս առումով դրությունը հատկապես ծանր է Կոնդ թաղամասում, որտեղ ապրում է շուրջ 1.700 ընտանիք: Ճիշտ է, վերջին շրջանում որոշակիորեն բարելավվել է այդ թաղամասի ջրամատակարարումը, բարեկարգվել և կանաչապատվել են առանձին հատվածներ, սակայն Կոնդի պրոբլեմը սպասում է ամբողջական ու վերջնական լուծմանը:

Նամակ-բողոքների զգալի հոսք է լինում բնակֆոնդի հաշվառման և բաշխման կապակցությամբ: Դա սոցիալական կարևոր խնդիր է, որի պատշաճ լուծման նպատակով շրջսովետի գործկոմը որոշակի աշխատանք է կատարում: Առաջին հերթին կարգ ու կանոն է հաստատվել բնակֆոնդերի հաշվառման և բաշխման գործում: Ընդ

որում ավտոմատացված «Հերթ» համակարգի ներդրմամբ էապես բարելավվել է այդ գործի կազմակերպումը:

Շրջսովետի գործունեության կարևոր բնագավառներից մեկը բնակչության կոմունալ սպասարկման արդյունավետ կազմակերպումն է: Այն փաստը, որ տարիներ շարունակ ստացված դիմում-գանգատների կեսը բաժին էր ընկնում այդ բնագավառին, արդեն իսկ վկայում է այդ գործում եղած լուրջ պրոբլեմների և չլուծված հարցերի առկայության մասին:

Շրջանի համար պրոբլեմ է մնում տասնամյակներ առաջ կառուցված բնակելի շենքերի միջհարկային ծածկերի վերակառուցման գործը, որը կապված է այդ շենքերի բնակիչների ժամանակավոր վերաբնակեցման հետ: Տասներկուերորդ հնգամյակում նախատեսված է կոմպլեքսային նորոգման ենթարկել նման մի շարք շենքեր, սակայն շրջանառության բնակֆոնդ չունենալու պատճառով այդ աշխատանքը դեռևս չի սկսվել:

Աշխատավորները հաճախ են շրջսովետի գործկոմ դիմում իրենց առօրյա հոգսերին առնչվող հարցերով: Այսպես, միայն 1986 թ. շրջանի ազգաբնակչությունից ստացվել է բնակելի շենքերի տանիքների անսարքության, ջրի և ջեռուցման ներքին ցանցերի վթարայնության և նման բնույթի 1.009 դիմում-գանգատ:

Հաշվի առնելով բնակչության պահանջները՝ գործադիր կոմիտեն հետևողականորեն լուծում է այդ կարգի բազմաթիվ և բազմաբնույթ հարցեր: Բնակարանային տնտեսության արտադրական վարչությունը և նրա ենթակա բնակշահագործման յոթ տեղամասերը, ըստ տարիների, պլանավորված աշխատանք են կատարում բնակֆոնդի պահպանման և շահագործման, ջրամատակարարման, ջեռուցման գործի կազմակերպման և կարգավորման նպատակով: Միայն 1986 թ. նորոգվել են 18 շենքերի տանիքներ, փոխվել է 23 շենքերի ջեռուցման ներքին ցանցը:

Բնակչության արդարացի բողոքներին ընթացք տալու, ջեռուցման հետ առնչվող հարցերը լուծելու համար վերջին տարիներին այդ գործին մասնակցել են նաև շրջանի արտադրական և շինարարական կազմակերպությունները, քանի որ միայն սովետներին ենթակա կազմակերպությունների ուժերով այդ ծավալի աշխատանքները հնարավոր չի լինում կատարել: Մինչև 1990 թվականը նախատեսված է հիմնական նորոգման ենթարկել ևս 150 բնակելի շենք:

Շրջանում լուրջ պրոբլեմ է մնում նաև բնակչության անխափան ջրամատակարարման գործի կազմակերպումը: Եվ դա ոչ այնքան ջրի պակասի, որքան շռայլումների և ջրագծերում կորուստների պատճառով: ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի՝ «1986—1990 թթ. Երևանի քաղաքային տնտեսության հետագա զարգացման միջոցառումների մասին» որոշման կատարման առաջին խոշոր միջոցառումներից մեկը եղավ քաղաքի ջրամատակարարման գլխավոր սխեմայի իրականացումը տասներկուերորդ հնգամյակում: Արդեն սկսվել է մագիստրալ ջրագծերի անցկացումը Պուշկինի, Թումանյան, Ալավերդյան, Սայաթ-Նովա, Պարոնյան, Կարմիր բանակի, Մարքսի փողոցներում: Այդ գործը կշարունակվի 1987—88 թվականներին: Գլխավոր սխեմայի իրականացումը հնարավորություն կտա հին, ցածր թողունակություն ունեցող ջրագծերը փոխարինել նոր, հզոր գծերով, կանխել ջրի կորուստները և բավարարել շրջանի բնակչության պահանջները:

Կարևոր նշանակություն տալով կոմունալ-սպասարկման խնդիրների լուծմանը՝ միաժամանակ հարկ է նշել, որ բնակարանային տնտեսության արտադրական վարչությունը և նրա ենթակա ԲՇՏ-ները ապահովված չեն անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազայով, որի պատճառով առանձին աշխատանքներ ձգձգվում են, մի շարք դեպքերում էլ գործը կատարվում է ցածրորակ, հապճեպ, լուրջ թերություններով և տեղիք տալիս բնակչության արդարացի բողոքների:

Շրջսովետի գործկոմը, նրա բաժինները և վարչությունները ջանում են ժամանակին արձագանքել յուրաքանչյուր նամակի՝ կարևոր համարելով բնակչության բարձրացրած յուրաքանչյուր հարց: Հատկապես մեծ ուշադրություն է նվիրվում ստացված կրկնակի դիմումների քննարկման, դրանց ծնող պատճառների բացահայտման և վերացման գործին: Ընդ որում գործկոմում ստացված դիմում-գանգատներում բարձրացված հարցերի ուսումնասիրմանը ներգրավվում են նաև շրջսովետի դեպուտատները, որոնք շաբաթվա երկու օրերին, ըստ հաստատված գրաֆիկի, ԲՇՏ-ներում կատարում են նաև ընտրողների ընդունելություն:

Այսպես, № 11 ԲՇՏ-ում ունեցած ընդունելության ժամանակ Պարոնյան փողոցի № 28 և № 28 ա շենքերի բնակիչները խնդրել են տերիտորիալ դեպուտատական

խմբի նախագահ Ջուլիետա Հովումյանին՝ օգնել կարգավորելու իրենց շենքի տաք ջրի անխափան մատակարարումը: Այդ մասին Ջ. Հովումյանը ժամանակին տեղեկացրել է շրջսովետի գործկոմի բնակարանային տնտեսության արտադրական վարչությանը: Վերջինս հարցն ուսումնասիրել և լուծել է:

Մեկ ուրիշ օրինակ. № 10 ԲՇՏ-ի տերիտորիալ դեպուտատական խմբի ղեկավար Վերոնիկա Աստոյանին էին դիմել նրա ընտրական օկրուգի ընտրողները՝ Լենինի պողոտայի № 37 բնակելի շենքի մերձակայքում մանկական ակումբ կառուցելու համար օգնություն ցույց տալու խնդրանքով: Վ. Աստոյանն այդ հարցն առաջ քաշեց շրջսովետի գործկոմի առջև: Այն այժմ ուսումնասիրվում է քաղսովետի գործկոմում:

Դեպուտատների միջամտության նման օրինակները բազմաթիվ են: Աշխատավորների դիմում-.բողոքներին ընթացք տալուն մեծապես օգնում են նաև դեպուտատներ Ա. Մկրտչյանը, Ռ. Վաթյանը, Ս. Մկրտչյանը, տերիտորիալ դեպուտատական խմբի նախագահ Վ. Կիրակոսյանը և ուրիշներ:

Շրջանի աշխատավորության հետ կապի հետագա ամրապնդման, նրանց հուզող հարցերը տեղում լուծելու նպատակով շրջսովետի գործկոմի ղեկավարությունը ընդունելություններ է կազմակերպում նաև հիմնարկ-ձեռնարկություններում: Վերջին երկու տարում, օրինակ, կազմակերպվել է այդպիսի ընդունելություն 36 կազմակերպություններում: Դրանց մասնակցել են հարյուրավոր բանվոր-ծառայողներ: Նրանք առաջ են քաշել բազմաթիվ հարցեր, որոնց համապատասխան ընթացք է տրվել: Այսպես, օրինակ, Չարենցի անվան դպրոցում տեղի ունեցած ընդունելության ժամանակ մանկավարժական կոլեկտիվը խնդրեց շրջսովետի գործկոմին՝ վերջնականապես լուծել դպրոցի հիմնական մասնաշենքի վերակառուցման հարցը, որը տարիներ շարունակ արծարծվում, սակայն չէր լուծվում: Ներկայումս մասնաշենքը վերակառուցվում է և նոր ուսումնական տարում լրիվ պատրաստ կլինի: Այդպիսի ընդունելություն է կազմակերպվել ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչությունում, № 1 տպարանում, Թումանյանի անվան տիկնիկային թատրոնում, Չարենցի, Մայակովսկու անվան դպրոցներում, բոլոր ԲՇՏ-ներում և այլուր:

Շրջանի բնակիչների դիմում-բողոքների հետ տարվող աշխատանքում մշտապես զգում ենք ՀԿԿ Սպանդարյանի շրջկոմի օգնությունն ու ղեկավարությունը: Կուսակցական ամենօրյա հսկողության շնորհիվ հնարավոր է լինում ավելի հստակորեն կազմակերպել ու աստիճանաբար բարելավել այդ գործը: Հենց վերջերս՝ մարտ ամսին, կուսշրջկոմի բյուրոն գործարար մթնոլորտում քննարկեց այդ ասպարեզում շրջսովետի գործկոմում կատարվող աշխատանքի վիճակը: Շրջկոմի բյուրոյի որոշումը կօգնի մեզ՝ վերացնելու բացահայտված թերությունները, բավարարելու աշխատավորների պահանջները, լուծելու սոցիալական զարգացման հրատապ շատ հարցեր:

Ելնելով ունենալով ՍՄԿԿ XXVII համագումարի, Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան և 1987 թ. հունվարյան պլենումների որոշումները և պահանջները՝ շրջսովետի գործկոմը ջանում է է՛լ ավելի ամրապնդել կապը աշխատավորների հետ, հոգատարությամբ լուծել նրանց նամակներում առաջ քաշված հարցերը: Այո՛, վերակառուցումը հարկավոր է իրականացնել ամենուրեք, նաև աշխատավորների նամակների, դիմում-բողոքների հետ տարվող աշխատանքում:

«ՆԵՈԳԼՈԲԱԼԻԶՄԻ» ԴՈԿՏՐԻՆԱՅԻ ԱԳՐԵՍԻՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մ. ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ
Փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ արդի փուլում շեշտակիորեն ուժգնացել է իմպերիալիստական հետադիմության
ագրեսիվությունը: Այն հատկապես ծայրահեղորեն, խոտելի կերպով է դրսևորվում
Ռ. Ռեյգանի վարչակարգի արտաքին քաղաքական կուրսում, որը նպատակ է հե-
տապնդում մեծացնել միջազգային լարվածությունը, ընդլայնել ռազմաքաղաքական
արկածախնդրությունը և արագացնել սպառազինությունների մրցավազքը: ԱՄՆ-ի
ագրեսիվ ստրատեգիան ուղղված է այն բանին, որպեսզի թույլ չտա սոցիալական
առաջադիմության և խաղաղության ուժերի հետագա ամրապնդում, ազգային-ազա-
տագրական պայքարի աճ ու խորացում, ամրապնդի ժողովուրդների նեոգաղութա-
յին շահագործման համակարգը, համաշխարհային ասպարեզում հասնի ուժերի գո-
յություն ունեցող հավասարակշռության այնպիսի էական փոփոխության, որը հնա-
րավորություն ընձեռեր ԱՄՆ-ին իր կամքը պարտադրելու ողջ մարդկությանը:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարին ներկայացված Քաղաքական զեկուցման մեջ
Մ. Ս. Գորբաչովն այս առթիվ նշեց. «ԱՄՆ-ի մոնոպոլիստական բուրժուազիայի աչ-
քերն այսօր էլ միջազգային լարվածության սրումը դիտում է որպես ռազմական հատ-
կացումների, գլոբալ հավակնությունների, ուրիշ երկրների գործերին միջամտելու, ա-
մերիկացի աշխատավորների շահերի և իրավունքների վրա կատարվող հարձակման
արդարացում: Դատելով ըստ ամենայնի, քիչ դեր չի խաղում նաև լարվածությունը
դաշնակիցների վրա ճնշում գործադրելու համար օգտագործելու նկատառումը, որ-
պեսզի նրանց դարձնեն առավելագույնս հնազանդ, ենթարկեն Վաշինգտոնի թելա-
դրանքին» (**ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը,** «Հայաստան» հրատ. 1986, էջ 16):

«Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան՝ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության և պրո-
պագանդիստական մեքենայի այդ նորագույն հայտնագործությունը, ԱՄՆ-ի արտա-
քին քաղաքականության վերը նշված ագրեսիվության մարմնավորումն ու խտացված
արտահայտությունն է: Միևնույն ժամանակ, տվյալ դոկտրինան, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի
արտաքին քաղաքականության զինանոցի նախկին դոկտրինաները, կատարում է
նաև կարևոր գաղափարախոսական ֆունկցիաներ. այն ձգնում է այնպիսի տպավո-
րություն ստեղծել, թե խոսքը «սովետական ռազմական սպառնալիքից», «միջազ-
գային տեռորիզմից» և այլնից «ազատ աշխարհի», այսինքն՝ կապիտալիստական սիս-
տեմի պաշտպանության մասին է: Վաշինգտոնում լավ են յուրացրել տխրահռչակ
Ջ. Ֆ. Դալլեսի պատգամը. «Որպեսզի երկրին ստիպես կրելու այն բեռը, որի հետ
կապված է հզոր զինված ուժեր պահելը, անհրաժեշտ է պատերազմական ժամա-
նակվա հոգեվիճակին համանման հուզական մթնոլորտ ստեղծել: Պետք է դրսից
սպառնալիքի պատկերացում ստեղծել»: Հակասովետական, հակակոմունիստական

աղմուկի ներքո «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան արդեն գործում է՝ ԱՄՆ-ի ագրեսիվ քայլերն ուղղելով ընդդեմ սոցիալական ու ազգային ազատագրության ուժերի, Լիբիայի, Աֆղանստանի, Նիկարագուայի, Սիրիայի և այլ երկրների դեմ։ Այն հանդես է գալիս իբրև համաշխարհային մասշտաբով սոցիալական ռևանշի իմպերիալիստական զենք։

Ի՞նչ է «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան։ Որո՞նք են նրա բովանդակությունը, առանձնահատկությունները, տեսական փիլիսոփայական հիմքը։ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության նոր դոկտրինայի մասին սկսեցին խոսել 1984 թ. վերջին՝ պրեզիդենտական ընտրություններում հանրապետական կուսակցության կրկին հաղթանակից անմիջապես հետո։ Այն անվանում են նաև «Ռեյգանի դոկտրինա», երբեմն էլ՝ «Ռեյգան-Շուլցի դոկտրինա», վերջին ժամանակներս այն ավելի հաճախ անվանվում է «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինա։ Նրա հիմնական բովանդակությունը համառոտակի, երկու-երեք նախադասությամբ ձևակերպված է 1985 թ. փետրվարին պրեզիդենտ Ռ. Ռեյգանի՝ կոնգրեսին հղած «Երկրի դրության մասին» ընդարձակ ուղերձում։ Նա հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ը բացեիբաց կպաշտպանի հետադիմական ուժերին ու խռովարարներին «ցանկացած մայրցամաքում Աֆղանստանից մինչև Նիկարագուա», միայն թե նրանք հանդես գան ընդդեմ չմիացած զարգացող երկրներում ՍՍՀՄ-ին բարեկամ կառավարությունների դեմ («The Washington Post», February 7, 1985)։ Ամերիկյան հրապարակախոս Ջ. Ռեստոնը դրա բովանդակությունը ձևակերպել է այսպես. «ԱՄՆ-ը օգնություն ցույց կտա ցանկացած պետությանն ու ցանկացած խմբակցությանը, որոնք երկրագնդի ցանկացած կետում պայքարում են հանուն ազատության, ընդդեմ կոմունիստական տիրապետության» («The New York Times», March 27, 1985)։ Այդպիսով, կառավարության մակարդակով հայտարարվեց, որ ԱՄՆ-ը բացահայտորեն և ոչ թե միայն ԿՀՎ-ի գաղտնի ուղիներով, կպաշտպանի, կքաջալերի, կֆինանսավորի հակահեղափոխությունն ամբողջ աշխարհում։ Դա միաժամանակ ենթադրում է «դաժան հակամարտություն ՍՍՀՄ-ի հետ»։ ԱՄՆ-ի պաշտպանության մինիստր Կ. Ուայնբերգերը բազմիցս հայտարարել է գլոբալ և ռեգիոնալ մակարդակներում ՍՍՀՄ-ի հետ առճակատման անհրաժեշտության մասին։

Նման ընկալմամբ «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան օրինաչափորեն կապված է ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական գծի նախորդ փուլի հետ, սերում է «սառը պատերազմի» հիմնադրույթներից և խարսխվում որոշակի իմպերիալիստական տեսական հիմքի վրա։ Այդ տեսության ստեղծողը կամ առնվազն նրա խոշոր ներկայացուցիչներից մեկը Ջ. Ֆ. Դալլեսն էր, որը, 50-ական թվականներին լինելով ԱՄՆ-ի պետական քարտուղարը, առաջադրեց ՍՍՀՄ-ի հետ գլոբալ առճակատման տեսությունը։ Նա այն կարծիքին էր, թե երկու սիստեմների հակամարտության պայմաններում անկախության հասած ցանկացած երկիր դուրս է գալիս ամերիկյան վերահսկողությունից, այդպիսով առաջացնելով «վակուում», որը պետք է անպայմանորեն լրացվի Միացյալ Նահանգների կողմից։ Այդ հակակոմունիստական տեսությունը զարգացվեց նաև հետագա՝ 60—70-ական թվականներին, ձեռք բերելով իր կոնկրետ պատմական դրսևորումներն ու գծերը։ Ահա թե ինչու «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան ոչ միայն 50—70-ական թվականների իմպերիալիզմի արտաքին քաղաքականության գծի օրինաչափ շարունակությունն է, այլև այն գործնականում օրգանապես ներառել է ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական դոկտրինաների՝ սկսած 1947 թ. «Տրումենի դոկտրինայից» մինչև 1957 թ. «Էյզենհաուերի դոկտրինան», 1965 թ. «Ջոնսոնի դոկտրինան», Նիքսոնի 1969 թ. «Գուամի դոկտրինան» ու 1979 թ. «Քարտերի դոկտրինան» («ԱՄՆ-ի կենսական շահերի պաշտպանությունը»), գաղափարները, դրույթներն ու նպատակները։

Մյուս ագրեսիվ դոկտրինաների հետ «նեոգլոբալիզմի» ծագումնաբանական ընդհանրությունը, ազգակցությունը բացահայտորեն երևում է նրանց համեմատական դիտարկումից։ Վերցնենք, օրինակ, 50-ական թվականների ամերիկյան իմպերիալիզմի այնպիսի ագրեսիվ դոկտրինան, ինչպիսին Ջ. Ֆ. Դալլեսի առաջադրած «կոմունիզմի հետ շպրտման» դոկտրինան է։ Այն ընկած էր ԱՄՆ-ի գործողությունների հիմքում՝ 1953 թ. Բեռլինում և 1956 թ. Հունգարիայում հակահեղափոխական ելույթներ կազմակերպելիս։ Ղեկավարվելով այդ դոկտրինայով՝ ԱՄՆ-ը ստեղծեց «կոմունիզմի

դեմ մարտնչողներին», այսինքն՝ ծայրահեղ աջ հակահեղափոխական ուժերին երկրների ներսում և հետադիմական վտարանդիությանը (ներառյալ՝ ֆաշիստական դրածոներին ու դահիճներին) ցույց տրվող քաղաքական, ֆինանսական, պրոպագանդիստական և այլ աջակցության լայն ցանց։ Ինչպես այժմ, այն ժամանակ ևս հիմնվեցին «միջազգային» կազմակերպություններ, ինչպիսին «ստրկացված ժողովուրդների ասամբլեան» է, որոնց ֆինանսավորում էին ԿՀՎ-ն և ԱՄՆ-ի պետական դեպարտամենտը։ Ստեղծվում էին «վտարանդի կառավարություններ», զինված հակահեղափոխական ջոկատներ, որոնք սիստեմատիկաբար խախտում են սոցիալիստական և առաջադիմական գիծ վարող ազատագրված երկրների սուվերենությունը։

Խոսելով հաջորդայնության մասին, անհրաժեշտ է առանձնակի նշել «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինայի օրգանական կապը համաշխարհային տիրապետության հավակնող ԱՄՆ-ի կայսերական գաղափարախոսության հետ։ Ամերիկայի ամբողջ պատմությունը, սկսած նրա ամենավաղ փուլերից, ներծծված է շովինիզմի, «ամերիկյան բացառիկության» ոգով։ «Աստծո ընտրյալները» լինելու, ուռա-հայրենասիրության մեսիանիզմը, ամեն մի ամերիկացու չափազանց, ոչ քննադատաբար գովերգումը, մեծամտությունը, ամբողջ աշխարհը ղեկավարելու իրավունքին հավակնելն սկզբից ևեթ կազմել են ամերիկյան բուրժուական գաղափարախոսության կարևոր առանձնահատկությունը։ Ժամանակակից բուրժուական պատմաբան Թ. Բեյլին գրում է, թե բարձրագույն ռասայի վերաբերյալ առասպելի ամերիկյան վարկածը «մեզ ուղեկցել է Մասաչուսետսի ծովածոցում գաղութի հիմնման առաջին օրերից ի վեր։ Այն համոզմունքը, թե մենք աստծո ընտրյալ ժողովուրդն ենք և մեր ազնիվ դեմոկրատական ինստիտուտները խավարի մեջ ընկղմված մնացած ամբողջ աշխարհում տարածելու աստվածային մանդատ ունենք, մեզ քաջալերել է մեր ուսերին կրելու սպիտակ մարդու բեռը Ֆիլիպիններում և ամենուր XIX—XX դարերի սահմանագլխին» («Mith and the American Experience», vol. 1, N. Y., 1973, pp. 11—12)։

Այդ զավթողական կայսերական գաղափարախոսությունը, ամերիկյան բացառիկության և «աստծո ընտրյալները» լինելու փիլիսոփայությունն ընկած էին «Մոնրոյի դոկտրինայի» հիմքում, որը հռչակվեց 1823 թվականին՝ արևմտյան կիսագնդում ԱՄՆ-ի գերիշխող դիրքի հիմնավորման և հաստատման նպատակով։ Դրանք լայն գաղափարափիլիսոփայական հիմք են ծառայել երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ԱՄՆ-ում ստեղծված փաստորեն բոլոր արտաքին քաղաքական ծրագրերի և դոկտրինաների համար։ Արդարացնելով ԱՄՆ-ի կայսերական-գերիշխանական նկրտումները՝ Հ. Տրումենը արդեն 1945 թ. դեկտեմբերի 19-ին Սպիտակ տանն ունեցած ելույթում հայտարարում էր. «Ցանկանում ենք մենք այդ, թե՝ ոչ, բայց պետք է ընդունենք, որ մեր տարած հաղթանակը ամերիկյան ժողովրդի վրա է դրել աշխարհի հետագա ղեկավարման համար պատասխանատվության բեռը»։ Սահմանելով ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության խնդիրները՝ Դ. Էյզենհաուերը ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ եղած ժամանակ արտահայտվում էր այդ նույն ոգով. «Հանուն մարդկության՝ ազատության պայմաններում խաղաղության և արդարացիության ձգտումների, աշխարհի ղեկավարման մշտական բազան պետք է լինեն Միացյալ Նահանգները»։ Լ. Ջոնսոնի վարչակազմում փոխպրեզիդենտ Հ. Հեմֆրին պաթետիկորեն բացականչում էր. «Հանձին վաղվա Ամերիկայի ես տեսնում եմ հիրավի աշխարհի մայրաքաղաքը»։

«Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան միևնույն ժամանակ էապես տարբերվում է ամերիկյան իմպերիալիզմի նախորդ ագրեսիվ դոկտրինաներից, ունի իր առանձնահատկությունները, կոնկրետ պատմական յուրօրինակությունը։ Ամենից առաջ 80-ական թվականներին լրջորեն փոխվեցին ընդհանուր միջազգային պայմանները, մարդկությունն ապրում է իր զարգացման որակապես առանձնակի մի շրջան։ Այսօր իրավիճակը պահանջում է քաղաքական նոր մտածողություն, սկզբունքորեն նոր մոտեցում ողջ մարդկության համար միասնական նպատակին հասնելուն՝ նրա գոյատևումն ապահովելուն։ Զանգվածային ոչնչացման զենքի քանակն ու որակը հասել են դժվար կառավարելի ծայրագծին, ստեղծվում են զենքի նոր, ամենից առաջ կոսմիկական սիստեմներ և տեսակներ, որոնք անխուսափելիորեն աշխարհը կնետեն ապակայունացման քաոսը և ողջ մարդկությանը կկանգնեցնեն միջուկային աղետի

եզրին: Հատկապես չարագույժ հետևանքներով են հղի ԱՄՆ-ի նախապատրաստու-
թյուններն ըստ ստրատեգիական պաշտպանական նախաձեռնության ծրագրի:
Ատոմային դարաշրջանի ամենասկզբից ևեթ պարզ էր, որ մեկ մոլորակի վրա
մարդկության գոյության միակ եղանակը երկու հակադիր հասարակական սիստեմ-
ների խաղաղ գոյակցությունն է: Բայց եթե նախկինում գործնականում խաղաղ գո-
յակցությունն ընթանում էր հակամարտության, այլ ոչ միայն համագործակցության,
տարբեր ձևերում, ապա ներկայումս այն կարող է ընթանալ երկու համաշխարհային
հասարակական սիստեմների **միայն համագործակցության, խաղաղ մրցության և
խաղաղ մրցակցության ձևերում:** Սրանում է և մեր դարաշրջանի բնորոշման վերա-
բերյալ ՍՄԿԿ ծրագրի նոր խմբագրությունում տրված նոր տեսական դրույթի հիմնա-
կան իմաստը:

Երկրորդ, «նոր գլոբալիզմն» իր վրա կրում է ազգային-ազատագրական պայ-
քարի գոտիներում իմպերիալիզմի սոցիալական ռևանշի բոլոր պարագաները, բոլոր
հատկանիշները: ԱՄՆ-ի իմպերիալիզմն այժմ մտադիր է ինքնակամ կերպով որո-
շել, թե ինչպիսի սոցիալ-քաղաքական պայմաններ և ինչպիսի կառավարություններ
պիտի լինեն և կարող են լինել ազատագրված երկրներում: Զանազան հետադիմա-
կան հետազոտական կենտրոններ բացահայտորեն գրում էին, որ ԱՄՆ-ի համար
ամենևին էլ միևնույնը չէ, թե ազատագրված երկրներում «ինչ տիպի կառավարու-
թյուններ են վերահսկում հանքային պաշարները», որ ԱՄՆ-ը պետք է խոչընդոտի
«արևմտամետ վարչակարգերի ապաինտեգրացմանը», մերժի «երրորդ աշխարհում
արմատական քաղաքական փոփոխություններին հարմարվելուն հանգեցնող ապա-
քաղաքական հայացքները» («The Futur of conflict in the 1980—s», Lexington,
Mass., 1982, p. p. 4—5, 39, 49): Խոսքը վերաբերում է ազատագրված երկրների
քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական զարգացման նկատմամբ ԱՄՆ-ի կողմից լրիվ
վերահսկողություն սահմանելուն, այն մասին, որպեսզի այդ զարգացումը ենթարկվի
նեոգաղութային շահագործման շահերին, սոցիալիզմի հետ իր հակամարտությունում
կապիտալիզմի սոցիալ-դասակարգային շահերին:

Վերջապես, երրորդ, «նեոգլոբալիզմի» պրակտիկայի ճշմարիտ ընկալումն ուժի
գործադրումն է: 1984 թ. ապրիլին Ռ. Ռեյգանը, հանդես գալով Ջորջթաունի հետա-
զոտական կենտրոնում, հայտարարեց. «Խաղաղություն ուժի միջոցով՝ դա լոզունգ չէ,
այլ կենսական փաստ, և մենք չենք վերադառնա ձեռքերը հետևում ոլորելու, պարտ-
վողականության, անկման ու հուսահատության օրերին... Ռազմական ուժը, ուղղակի
թե անուղղակի կերպով, պետք է դառնա Ամերիկայի արտաքին քաղաքականության
կանխիկ մասը» («The New York Times, April 7, 1984):

Ջ. Շուլցը նույն այդ ոգով հայտարարել է, թե ԱՄՆ-ը պասսիվ ստրատեգիա չի
վարի, երբ խոսքն այն երկրների մասին է, որոնց քաղաքականությունը ձեռնտու չէ
ԱՄՆ-ին, այլ մտադիր է նրանց նկատմամբ կիրառել «նախազգուշական և կանխիչ
գործողություններ»: Հետևաբար, ԱՄՆ-ը իրեն իրավունք է վերապահում կիրառելու
իր ունեցած միջոցների ամբողջ զինանոցը, այդ թվում նաև ռազմական միջոցները,
ներառյալ դրանց նախազգուշական օգտագործումը, որպեսզի աշխարհի տարբեր
շրջաններում թույլ չտա ԱՄՆ-ի համար ոչ շահեկան իրադրությունների առաջացում
և զարգացում կամ հրահրի իր համար շահեկան իրադրությունների ստեղծում: Թե-
պետև ձևականորեն, խոսքով «նեոգլոբալիզմը» գործ ունի «փոքր ինտենսիվության
կոնֆլիկտների» հետ, սակայն իրականում խոսքը համընդհանուր խաղաղության
գործի համար ծայրահեղ վտանգավոր ագրեսիվ դոկտրինայի մասին է:

Ռ. Ռեյգանի տվյալ դոկտրինայի վտանգավոր յուրահատկությունն այն է, որ
այսօր ԱՄՆ-ում որդեգրել են «հորիզոնական էսկալացիայի» մասին ռազմական
դոկտրինան: Այժմ յուրաքանչյուր «տեղական կոնֆլիկտ» դիտարկվում է ԱՄՆ-ի հա-
մաշխարհային տիրապետության և սոցիալիզմի՝ որպես հասարակարգի, ոչնչացման
գաղափարի տեսակետից: Սրանում է ԱՄՆ-ի այժմյան ռազմական դոկտրինայի ա-
ռանցքը: Կ. Ուայնբերգերը, 1982 թ. փետրվարի 8-ին կոնգրեսին ներկայացրած իր
զեկուցման մեջ շարադրելով այդ դոկտրինայի հիմնական դրույթները, նշեց, որ սո-
ցիալիզմի աշխարհի հետ ռազմական հակամարտության նպատակով ռազմական

ուժերի նախապատրաստությունը կատարվելու է ուժի ընտրովի գործադրմամբ աշ-
խարհի ցանկացած շրջանում, որտեղ որ դա շահեկան է ԱՄՆ-ին: Դա ԱՄՆ-ի ռազ-
մական տեսաբան Հ. Կանի գաղափարների նոր խմբագրությունն է: Վիետնամում
ԱՄՆ-ի ագրեսիայի թեժ պահին նա հրատարակեց էսկալացիայի մասին գիրքը,
որում ռեգիոնալ կոնֆլիկտներում որպես ԱՄՆ-ի գործունեության հիմք նա առաջար-
կում էր միջամտության մասշտաբների ու բնույթի աստիճանական ընդլայնում, որ-
պեսզի հնարավոր լինի հակառակորդին պահել ուժի առավել վտանգավոր ձևերի
գործադրման մշտական սպառնալիքի վիճակում: Ընդ որում խոսքը ոչ միայն զենքի և
կենդանի ուժի քանակական մեծացման, այլև ատոմային զենքի գործադրման հնա-
րավորության՝ ընդհուպ մինչև համընդհանուր միջուկային պատերազմի մասին էր:
Հենց Հ. Կանը մշակեց սահմանափակ պատերազմից մինչև համընդհանուր, միջու-
կային պատերազմի էսկալացիայի սանդղակը, որն ուներ քառասունչորս աստիճան
(Kahn H. On Escalation New York, 1965): Կ. Ուայնբերգերն այժմ առաջար-
կում է Հ. Կանի «ուղղահայաց էսկալացիան» լրացնել «հորիզոնական էսկալացիա-
յով», այսինքն՝ միաժամանակ կոնֆլիկտի մասշտաբների աշխարհագրական ընդլայ-
նումով:

Այսպիսով, «նեոգլոբալիզմը» կամ «Ռեյգանի դոկտրինան» ուժի դիրքերից ամե-
րիկյան քաղաքականության մաս կազմող սոցիալիզմի աշխարհի հետ առճակատման
հատկապես վտանգավոր կոնցեպցիա է: Նա ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության
համար ավանդական առճակատման գծի նոր ձևակերպումը չէ: Ռեգիոնալ կոնֆ-
լիկտների բորբոքումը, առաջադիմական վարչակարգերի խարխլումն ու նրանց տա-
պալումը հանդիսանում են ԱՄՆ-ի իմպերիալիզմի առավել լայն նպատակների թե-
պետև էական, բայց և այնպես մասը: Նորպահպանողականների և աջ ուժերի կեղծ
հայրենասիրական հիացումը «նեոգլոբալիզմով», այն բանով, թե Ռեյգանը «Ամերի-
կան դուրս է բերում հարձակման ուղի», վկայում են նոր տեսակի հակահեղափոխու-
թյան ձևավորման մասին այն բոլոր ընդհանուր համաշխարհային հարաբերություն-
ներում ու գոտիներում, որոնք հռչակված են ԱՄՆ-ի համար կենսականորեն կարևոր
և որտեղ, ինչպես իրենք են որոշում, խաչաձևվում են Միացյալ Նահանգների և
ՍՍՀՄ-ի շահերը:

«Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան պրակտիկայում նշանակում է միջազգային լար-
վածության, սոցիալիզմի աշխարհի հետ առճակատման ընդհանուր ուժգնացում,
սպառազինությունների մրցավազքի շեշտակի մեծացում, երկու համաշխարհային
սիստեմների միջև գլոբալ, համաշխարհային մակարդակով բոլոր հարաբերություն-
ների ապակայունացում: «Նեոգլոբալիզմը» դրա հետ միաժամանակ հատկապես
բացահայտորեն դրսևորվում է արդի ռեգիոնալ կոնֆլիկտներում: Դա նախկին գա-
ղութային և կիսագաղութային աշխարհում կոնֆլիկտներ բորբոքելու, ինչպես նաև
յուրատեսակ «նոր սերնդի» հակահեղափոխության ձևավորման քաղաքականություն
ու պրակտիկա է, երբ միավորվում են լավ վարժեցված և զինված բանդաները, տե-
ղական հետադիմականներն ու վարձկանները, որոնք, իրենց հերթին, գործում են
որպես ԱՄՆ-ի «արագ ծավալման ուժերի» լրացում և բաղկացուցիչ մաս: Ռ. Ռեյ-
գանի դոկտրինան, լիովին անտեսելով ազատագրված երկրներում տեղի ունեցող
օբյեկտիվ սոցիալական, քաղաքական ու տնտեսական պրոցեսները, դառնում է նոր
կոնֆլիկտների, երկրագնդի վրա նոր թեժ կետերի առաջացման աղբյուր:

Կուսակցության XXVII համագումարին ՍՄԿԿ Կենտկոմի ներկայացրած Քա-
ղաքական զեկուցման մեջ նշվեց. «Ռազմական ուժը, որին ապավինում է ԱՄՆ-ը, որ-
պեսզի պահպանի ստատուս-քվոն, պաշտպանի մոնոպոլիաների և ռազմաարդյունա-
բերական կոմպլեքսի շահերը, կանխի հետագա առաջադիմական վերափոխումներն
ազատագրված երկրներում, կարող է միայն բարդացնել դրությունը, հարուցել նոր
կոնֆլիկտներ» **(ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը,** էջ 26): «Նեոգլոբալիզմը» մի
քաղաքականություն է, որի նպատակն է արհեստականորեն պահպանել «հին»
կոնֆլիկտները, ստեղծել նոր «թեժ կետեր», ապակայունացնել խաղաղությունը: Ռե-
գիոնալ կոնֆլիկտների նկատմամբ տվյալ դոկտրինայի և առհասարակ ամերիկյան
քաղաքականության նպատակն է ապահովել ԱՄՆ-ի ռազմական ներկայությունը երկ-
րագնդի այն կետերում, որտեղ առաջանում են նման կոնֆլիկտներ՝ դրանք հռչակե-

լով իր «կենսական շահերի» ոլորտ: Օրինակ, կոնֆլիկտը Կենտրոնական Ամերիկայում ծագեց որպես այդ շրջանում հեղափոխական պրոցեսներին հակազդելու, նետադիմական վարչակարգերն ամրապնդելու և Նիկարագուայում սանդինիստական կառավարությունը տապալելու, այդ փոքրիկ երկրում ժողովրդական հեղափոխությունը խեղդելու ԱՄՆ-ի քաղաքականության ուղղակի հետևանքը: ԱՄՆ-ը ոչ միայն մշտական լարվածության մեջ է պահում Նիկարագուայի ներսական ժողովրդին ապստամբներով, այլև համակողմանի ֆինանսական և ռազմական օգնություն է ցույց տալիս հակահեղափոխությանը, զինում և նրա տարածքն է նետում հակահեղափոխականների բանդաներին, հարևան երկրները, առաջին հերթին Հոնդուրասը, վերածելով ագրեսիայի բազայի:

«Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան պաշտոնական մակարդակով ձևակերպեց, հռչակեց ԱՄՆ-ի քաղաքականության այն գիծը, որ գործնականում ստեղծվել էր արդեն 80-ական թվականների սկզբում: Հենց այդ ժամանակ ԱՄՆ-ը Կենտրոնական Ամերիկայի և Կարիբյան ավազանի համար ստեղծեց, այսպես կոչված, «ռեգիոնալ հրամանատարությունը»՝ նպատակ հետապնդելով հնարավորություն ապահովել այդ շրջանում ազատագրական շարժումների և առաջադիմական կառավարությունների դեմ իր անմիջական մասնակցության համար: Գրենադայի օկուպացիան, այդ կղզում առաջադիմական վարչակարգի տապալումն ու նրա առաջնորդ Մ. Բիշոպի սպանությունը ամերիկյան նոր քաղաքականության գործնական դրսևորումներից են: 1983 թ. հունվարից սկսել է գործել ԱՄՆ-ի նոր հրամանատարությունը, որն ստացավ «կենտրոնական» անվանումը (սենտկոմ): Այն ուղղված է Հնդկական օվկիանոսի և Պարսից ծոցի 19 երկրների դեմ՝ Քենիայից մինչև Իրան ու Իրաք, Եթովպիայից մինչև Աֆղանստան ու Պակիստան: Սենտկոմին ենթակա զորքերի միջուկը կազմում են «արագ ծավալման ուժերը», որոնք հատկապես ստեղծված են ԱՄՆ-ի «կենսական շահերի» ոլորտում հաշվվող բոլոր շրջանների կոնֆլիկտային իրավիճակներում ուղղակիորեն միջամտելու համար:

ԱՄՆ-ի համար անցանկալի վարչակարգերը մեկուսացնելու և միմյանց դեմ հրահրելու գիծն էլ արհեստականորեն նոր կոնֆլիկտների օջախներ ստեղծելու քաղաքականությունն է: Այս առումով ուշագրավ է Իրանի և Իրաքի միջև ռազմական կոնֆլիկտի առաջացումն ու զարգացումը: Կարծես թե այդ ռազմական կոնֆլիկտը, իսկ այժմ կարելի է ուղղակիորեն ասել՝ բազմամյա երկարատև պատերազմը (1980 թ. սեպտեմբերից), զուտ տեղական, ինքնակա բնույթ ունի: Եվ իրոք, տվյալ կոնֆլիկտը բարդ է, բխում է շատ կոնկրետ՝ թե՛ պատմական, թե՛ տնտեսական, թե՛ գաղափարախոսական պատճառներից: Այժմ արդեն այդ պատերազմը, որը հարյուր հազարավոր կյանքեր է խլել, երկու երկրների տնտեսությանն էլ տասնյակ միլիարդավոր դոլարների վնաս է պատճառել (միայն Իրանը տարեկան ծախսում է 5 մլրդ դոլարից ոչ պակաս), միայն առաջին հայացքից է թվում սոսկ տեղական, համաշխարհային հակասությունների հետ կապ չունեցող պատերազմ: Իրանի և Իրաքի բուն ազգային շահերի տեսանկյունից լինելով միանգամայն անիմաստ, այդ պատերազմը շահեկան է իմպերիալիստական ու ռեգիոնալ այն հետադիմական ուժերի համար, որոնք ձգտում են բանը հանգեցնել երկու երկրների փոխադարձ հյուծմանն ու թուլացմանը, հասնել իմպերիալիզմի և նեոգաղութատիրության դիրքերի ամրապնդմանը երկրագնդի այդ կարևոր շրջանում: Կոնֆլիկտը թուլացնում է Մերձավոր ու Միջին Արևելքի առաջադիմական և ազգային-ազատագրական ուժերի ընդհանուր դիրքերը, խանգարում մերձավորարևելյան կոնֆլիկտի արդարացի լուծմանը:

Ընդհանուր գծերով դա պարզ էր կոնֆլիկտի սկզբից ևեթ: Իրանին գաղտնի զենք վաճառելու կապակցությամբ ԱՄՆ-ում պայթած սկանդալը վառ լույս է սփռում Իրանի և Իրաքի միջև երկարատև ռազմական կոնֆլիկտի հետ «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինայի ունեցած կապի վրա: Իրանին գաղտնի կերպով զենք մատակարարելով, ԱՄՆ-ը ոչ միայն նպատակ էր հետապնդում երկարաձգել ու խորացնել կոնֆլիկտը, այլ հետադիմական փոփոխությունների հասնել այդ երկրների ներսում: Համաձայն Սի-բի-էս կամպանիայի տվյալների, ԱՄՆ-ը սկսել էր Իրանի որոշակի ռազմական շրջաններին կաշառել դեռևս 1981 թվականին: Թեպետև պրեզիդենտ Ռեյ-

գանը հայտարարեց, թե «Իրանին վաճառված զենքը ճշտությամբ կարելի է տեղավորել մեկ տրանսպորտային օդանավում», իրականում դրա տեղափոխման համար պահանջվել է մինչև 20 օդանավ: Մատակարարումների ընդհանուր գումարը կազմել է 1,3 մլրդ դոլար, այլ ոչ թե 22—40 մլն, ինչպես հայտարարում էր Սպիտակ տունը: Ու՞ր էր գնում այդ գումարը: «Նյու Յորք թայմս» թերթը հաղորդում է, որ ստացված փողերը գնում էին ոչ միայն հականիկարագուական բանդաներին օգնություն ցույց տալու համար: Միջոցների մի մասը հատկացվում էր նաև այն կեղտոտ պատերազմների ֆինանսավորմանը, որ օրինական կառավարությունների դեմ մղում են աֆղանական դուշմանները և ՈՒՆԻՏԱ-ի տեռորիստները Անգոլայում:

Հատկանշական է, թե ինչու 80-ական թվականների սկզբից տեղի է ունենում ռեգիոնալ կոնֆլիկտների սրացում: «Նեոգլոբալիզմը» ենթադրում է դրանց առավել սրացում, խորացում ու ընդարձակում: «Արագ արձագանքման» ստրատեգիայի համաձայն Պենտագոնը մեծացնում է երկրագնդի ցանկացած շրջան շուտափույթ տեղափոխման համար նախատեսված հարվածային զորամասերը՝ «արագ ծավալման ուժերը»: Վերջիններիս թվաքանակն արագորեն աճում է և սկզբնապես նախատեսված 100—110 հազարի փոխարեն ծրագրվում է այն հասցնել ավելի քան 300 հազար զինվորի:

«Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինայի առանձնահատկությունն այն է, որ այն ենթադրում և գործնականում հանգեցնում է սպառազինությունների մրցավազքի շեշտակի արագացման, այդ թվում նաև ազատագրված երկրներում: Դրանում վառ կերպով դրսևորվում է այն օրգանական փոխկապվածությունը, որ գոյություն ունի «նեոգլոբալիզմի» և նեոգաղութատիրության ստրատեգիայի միջև: Նրանք համատեղ հանդես են գալիս և՛ որպես պատերազմների ու ռազմական կոնֆլիկտների վտանգավոր աղբյուր, և՛ որպես երիտասարդ պետություններում սպառազինությունների մրցավազքի խթանիչ, հրահրիչ: 80-ական թվականների սկզբից այս գոտում սպառազինությունների մրցավազքն արագորեն աճում է, նոր թափ ձեռք բերում՝ ստեղծելով ծայրահեղ դժվար պայմաններ ազատագրված երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման և առհասարակ հասարակական առաջընթացի համար:

Ինչպես վերը նշվեց, «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան ասես պաշտոնապես ձևակերպում է այն իրական քաղաքականությունն ու պրակտիկան, որ ԱՄՆ-ը իրագործում էր միջազգային ասպարեզում 80-ական թվականների սկզբից ի վեր: Դա պարզորոշ երևում է երիտասարդ պետությունների ռազմական ծախսերի կտրուկ մեծացումից հենց 80-ական թվականների սկզբից: Եթե այդ ծախսերը 1970 թ. կազմում էին 27,8 մլրդ դոլար, ապա 1982 թ. արդեն հասան 125 միլիարդի՝ կազմելով համաշխարհային ռազմական ծախսերի 16 տոկոսը, իսկ եթե հաշվի առնելու լինենք դրանց բաժինը ազգային համախառն արտադրանքում (5,9 տոկոս), ապա զարգացող երկրները զարգացած կապիտալիստական երկրներից առաջ են անցել: Երիտասարդ պետությունների բանակների անձնակազմը հասնում է 15 միլիոն մարդու կամ աշխարհի բոլոր զինծառայողների 60 տոկոսին: Այդ երկրներն այժմ կլանում են սպառազինությունների համաշխարհային ներմուծման 75 տոկոսը:

1983 թ. սպառազինությունների վրա աշխարհում ծախսվել է 800 մլրդ դոլար, իսկ ազատագրված երկրների ռազմական ծախսերը 1980 թ. գներով կազմել է 127,3 միլիարդ դոլար: Հատկանշական է, որ եթե 1974 թ. մինչև 1983 թ. ներառյալ ամբողջ աշխարհում ռազմական ծախսերը աճել են տարեկան միջինը 2,9 տոկոսով, ապա երիտասարդ պետություններում՝ 7,1 տոկոսով: Դրա հետևանքով նրանց բաժինը 1983 թ. կազմեց գլոբալ ռազմական ծախսերի մոտ 20 տոկոսը: Կարելի է նկատել նաև, որ զենքի կուտակումը հատկապես ինտենսիվ կերպով տեղի է ունենում այն շրջաններում, որտեղ նկատվում է պայթյունալի իրավիճակ, շարունակվում է ռեգիոնալ կոնֆլիկտների հետագա ծավալումը, և որոնք նեոգաղութատիրության ռազմաքաղաքական էքսպանսիայի օբյեկտ են, «նեոգլոբալիզմի» դոկտրինայի գործողության ոլորտ:

«Նեոգլոբալիզմի» դոկտրինան սերտորեն կապված է հակակոմունիզմի հետ, նրա իսկ զավակն է: Բուն հակակոմունիզմի ստրատեգիան է պահանջում «ճկուն» և

«Արագ արձագանք» այն հեղափոխական փոփոխություններին, որոնք տեղի են ունենում նախկին գաղութային և կիսագաղութային աշխարհում: «Նեոգլոբալիզմի» ագրեսիվ դոկտրինան հանդես է գալիս կոմունիզմի դեմ «խաչակրաց արշավանքի» կոչով: Ահա թե ինչու այսօր առանձնակի այժմեականություն է ձեռք բերում ամերիկյան քաղաքական գործիչ Ու. Ֆուլբրայթի **Ուժի ինքնավստահությունը** գրքում արտահայտված այն միտքը, թե հակակոմունիզմը «մեզ ստիպեց սկզբունքներ տեսնել այնտեղ, որտեղ ընդամենը շահեր են գտնվում, և դավադրություն՝ այնտեղ, որտեղ տեղի է ունեցել միմիայն դեպքերի անհաջողակ զուգադիպում: Եվ երբ այս ամենը մնացածի նկատմամբ դառնում է գերադաս, կոնֆլիկտները վերաճում են խաչակրաց արշավանքների, իսկ բարոյականությունը դառնում է մոլորություն և երեսպաշտություն» (Дж. У. Фульбрайт. Самонадеянность силы, с. 247): Հիրավի կոնֆլիկտների՝ ատոմային ռումբը ձեռքին խաչակրաց արշավանքի վերածման վտանգը 80-ական թվականներին զգալիորեն աճեց: Կ. Ուայնբերգերի «հորիզոնական էսկալացիան», Ռ. Ռեյգանի «նեոգլոբալիզմը» նման վտանգի գաղափարաքաղաքական և տեսական արտահայտություններն են:

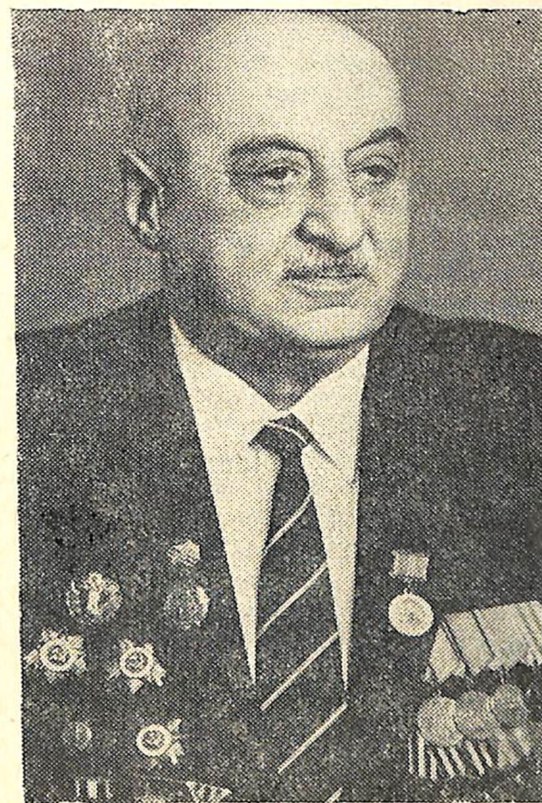
Այդ վտանգին դիմակայում է Սովետական Միության, սոցիալիստական երկրների գիծը, որի նպատակն է բոլոր երկրների սուվերենության հարգման, նրանց ներքին գործերին չմիջամտելու հիման վրա վերացնել բոլոր «տեղական» և «ռեգիոնալ» կոնֆլիկտները՝ հաշվի առնելով երիտասարդ պետությունների պատմական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և այլ առանձնահատկությունները: Սովետական Միության այդ գիծը ցուցադրվեց Ռեյկյավիկում և հետագա փաստաթղթերում, խաղաղության և զինաթափման հարցերի վերաբերյալ կոնկրետ առաջարկություններում և գործողություններում:

Մեծ Հայրենականի տարեգրության էջերից

ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՍԽՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՂԻՈՎ

Ս. ՍԻՄՈՆՅԱՆ
Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ՅՈՒՐԱՔԱՆՉՅՈՒՐ ՍԵՐՈՒՆԴ պատմության մեջ է մտնում ամենից առաջ այն գործերի շնորհիվ, որ ինքն է արարում՝ հարստացնելով իր նախորդների ստեղծածը: Այս առումով իրավամբ վիթխարի է ներկայիս ու գալիք սերունդների համար անմոռաց այն ներդրումը, որ մեծ Հայրենականի տարիներին մեր հայրենիքի պաշտպանության, այնուհետև պատերազմի հաղթական ավարտից հետո նրա տնտեսության վերականգնման ու հզորության ամրապնդման գործում կատարել ու կատարում է սովետական իշխանության գոյության առաջին տարիներին աշխարհ եկած սերունդը: Թե պատմությունը ինչպիսի մեծ փորձություն էր պատրաստել այդ սերնդի համար, երևում է թեկուզ այն բանից, որ պատերազմի նախօրյակին և նրա ընթացքում այն գրեթե ամբողջությամբ զենքի կոչվեց: Այդ սերնդի մարդիկ ռազմի դաշտում իրենց պսակեցին խիզախ մարտիկի անթառամ փառքով՝ ընդմիշտ ժողովրդի հիշողության մեջ մնալով որպես ահեղ փորձության ժամին զինվորական երդմանը մինչև վերջին շունչը հավատարիմ լինելու իսկական օրինակ: Նրանցից շատերն այլևս տուն չվերադարձան, ընկան մարտում՝ իրենց կյանքը զոհաբերելով Հայրենիքի անկախության ու ազատության համար մղվող հերոսական պայքարում: Իսկ նրանք, ովքեր բախտ ունեցան տեսնելու հաղթանակի օրը, ամբողջ ժողովրդի հետ ուս-ուսի լծվեցին երկրի խաղաղ շինարարության գործին:

Պատերազմի ավարտից ավելի քան չորս տասնամյակ հետո էլ մեր հպարտությունն են մեծ Հայրենականի վետերանները, որոնք այսօր նաև աշխատանքի վետերաններ են: Նրանք մարմնավորում են ինչպես պատերազմական օրերի սխրանքը, այնպես էլ նախահոկտեմբերյան և հետհոկտեմբերյան սերունդների կապը, օրինակ ծառայում նոր կյանք մտնող սերնդի համար: Նրանց կյանքը, անցած մարտական ու աշխատանքային ուղին արժանի են իրենց մնայուն տեղը ունենալու մեր ժամանակների տարեգրության էջերում:

Հայրենական մեծ պատերազմի բովում կոփ-

ված սերնդի ներկայացուցիչներից է Էդուարդ Արգարի Մելիքսեթյանը, որն այսօր էլ հաջողությամբ է աշխատում՝ իր հարուստ կենսափորձը, անսպառ եռանդը, բանիմացությունը նվիրաբերելով հայրենիքի բարգավաճմանը։

Է. Մելիքսեթյանը ծնվել է 1921 թվականին, Թբիլիսիում։ Նրա ծնողները ծագումով Լոռվա Շնող գյուղից էին և Թբիլիսի էին եկել ապրուստի միջոցներ հայթայթելու։ Հայրը՝ վարպետ Արգարը, եղել է ոչ միայն Հավլաբարում, այլև ամբողջ Թբիլիսիում ճանաչված որմնադիր, հայտնի իր ճարտարությամբ, բարությամբ, արդարամտությամբ։ 1920-ական թթ. սկսած, երբ Թբիլիսիում աստիճանաբար ծավալվեցին շինարարական աշխատանքները, 35—40 հոգուց բաղկացած իր բրիգադով Արգարը քաղաքում մի ամբողջ շարք հասարակական կառույցներ է հանձնել, որոնք այսօր էլ կանգուն են։ Վարպետ Արգարի ղեկավարած շինարարների բրիգադը ուներ իր չգրված օրենքները, որոնք սովորույթի ուժով մասամբ գալիս էին նախահեղափոխական ժամանակներում Հավլաբարում եղած համքարություններից։ Կոլեկտիվ աշխատանքով հանդերձ յուրաքանչյուրը վարձատրվում էր ըստ վերջնական արդյունքի, որը ամփոփվում էր ամեն շաբաթ։ Հենց իրենք՝ բրիգադի անդամներն էին հսկում աշխատանքի որակը, գնահատում այն, որոշում յուրաքանչյուրի հասանելիքը։ Նրանք օգնության էին հասնում միմյանց՝ ձգտելով անպայման թեթևացնել ընկերոջ հոգսը։ Հետաքրքիր է այն հոգատարությունը, որ դրսևորվում էր երեխաների նկատմամբ. բրիգադի անդամները շինարարություն էին բերում իրենց երեխաներին, ցույց տալիս, թե ինչով են զբաղվում, պատմում, թե ինչքան շնորհակալ գործ է տուն, դպրոց, խանութ, թատրոն կառուցելը։ Միաժամանակ նրանք ամեն կերպ խրախուսում էին երեխաների ուսուցումը, հաճախակի լինում դպրոցում, հետաքրքրվում նրանց առաջադիմությամբ։

Բարոյական բարձր հատկանիշներով օժտված այդ մթնոլորտը մանկուց բարերար ազդեցություն է թողել Էդուարդի վրա։ Դեռ ավելին, նա երրորդ դասարանում է եղել, երբ հայրը, որն ընդամենը տարրական կրթություն ուներ, բայց շատ ակտիվ ընթերցող էր, նրան պատմել է Թումանյանի և Րաֆֆու մասին, գովատել նրանց հերոսների խիզախությունը, մարդասիրությունը, բարյացակամությունը, հորդորել նրան սիրելու «գիրն ու ղալամը»։

Պատանի Էդուարդի կոմունիստական դաստիարակության, նրա ակտիվ քաղաքացիական դիրքորոշման ձևավորման համար խիստ կարևոր նշանակություն ունեցավ հասարակական աշխատանքը, որում նա ներգրավվեց դեռևս դպրոցական տարիներից։ Սովորելով Թբիլիսիի 86-րդ ցուցադրական միջնակարգ դպրոցում, նա ընդունվում է կոմերիտմիության շարքերը, աշխատում որպես պիոներական ջոկատավար, դպրոցի ԼԿԵՄ կազմակերպության բյուրոյի քարտուղար, Թբիլիսիի 26 կոմիսարների կոմերիտական շրջկոմի արտահաստիքային հրահանգիչ, որի պարտականությունն էր կազմակերպել ու գլխավորել աշակերտության և երիտասարդության շրջանում անցկացվող ռազմաֆիզկուլտ միջոցառումները։

Այդ ժամանակ Արևմուտքում և Արևելքում ֆաշիստական Գերմանիան և միլիտարիստական Ճապոնիան արդեն բորբոքել էին պատերազմի հրդեհը, և մոտենում էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, որը պետք է իր հորձանուտի մեջ կլաներ նաև Սովետական Միությանը։ Պատրաստվելով երկրի պաշտպանությանը՝ սովետական երիտասարդությունը մեծ ջանասիրությամբ ֆիզիկապես կոփվում էր, սովորում ռազմական գործը, կազմակերպվում էին շարային պարապմունքներ, տեղի էին ունենում մրցումներ, ռազմարշավներ և այլն։ Այս ամենը, ինչպես շուտով ցույց տվեց կյանքը, անգնահատելի դեր խաղաց զինվորական ծառայության կանչված երիտասարդության մարտական պատրաստության համար։

Միջնակարգ դպրոցի շրջանավարտ, տասնութամյա Էդուարդը զորակոչվում է կարմիր բանակ, ծառայության անցնում 82-րդ մոտոհրաձգային դիվիզիայում, որը Խասանից հետո տեղաբաշխված էր Մոնղոլիայում։ Թբիլիսիից միանգամից հեռավոր Մոնղոլիա ընկնելով՝ շարքային Մելիքսեթյանը իրեն չի կորցնում, նա արագորեն ընտելանում է զինվորական կյանքին, աչքի ընկնում բարեխղճությամբ, խելացի գործելակերպով, զինվորական պարտքի նկատմամբ ունեցած գիտակից վերաբերմունքով, որը, հասկանալի է, չի վրիպում հրամանատարության աչքից։ Ծառայության առաջին տարում շարքային Մելիքսեթյանն ընտրվում է մոտոհրաձգային գումարտակի ԼԿԵՄ կազմակերպության քարտուղար և բրիգադի ԼԿԵՄ բյուրոյի անդամ։

1940 թվականի աշնանը, երբ դեռ չէր բոլորել Մելիքսեթյանի զինվորական ծառայության մեկ տարին, դիվիզիայի հրամանատարությունը նրան սովորելու է ուղարկում Սրետենսկի հետևակային ուսումնարան։

... 1941 թ. հունիսի 22-ին պայթեց պատերազմը։ Ռազմական իրադրության պայմաններում ուժերը մոբիլիզացնելու պլանի համաձայն հենց նույն օրը երկրի բազմաթիվ վայրերում սկսվեց նոր զորամիավորումների ձևավորումը։ Դրանցից մեկը 65-րդ հրաձգային դիվիզիան էր, որը կազմակերպվեց Իրկուտսկ քաղաքում։ Լեյտենանտ Մելիքսեթյանը հունիսի վերջին արդեն հաստոցային գնդացրի դասակի հրամանատար էր և պատրաստում էր իր ստորաբաժանումը գալիք մարտերի համար։

65-րդ դիվիզիան մարտի մեջ մտավ 1941 թ. հոկտեմբերին՝ Հյուսիս-արևմտյան ռազմաճա-

կատում, Տիխվինի մոտ։ Պաշտպանական մարտեր մղելով ուժերի մեծ գերակշռություն ունեցող հակառակորդի դեմ, դիվիզիայի զորամասերը միաժամանակ պատրաստվում էին հակահարձակման։ Եվ, իրոք, նոյեմբերի 10-ին սկսվեց սովետական զորքերի հակահարձակումը, որը ուղիղ մեկ ամիս հետո ավարտվեց Տիխվինի ազատագրմամբ. ի դեպ, Տիխվինը առաջին քաղաքներից մեկն էր, որտեղ սովետական ռազմիկները զգալի հարված հասցրին թշնամուն՝ ստիպելով նահանջել։ Տիխվինի համար մղվող կռիվներում էլ մարտական մկրտություն ստացավ լեյտենանտ Մելիքսեթյանը։ Նոյեմբերի 11-ին, դասակը նոր կրակագիծ դուրս բերելու ժամանակ, թշնամու արկի բեկորներից վիրավորվում է հրամանատարը։ Նրան փոխադրում են ռազմաճակատային շարժական հոսպիտալ, որը տեղավորված էր վագոններում։

Հոսպիտալում նա իմանում է, որ Մոնղոլիայից Արևմտյան ռազմաճակատ է փոխադրվել 82-րդ մոտոհրաձգային դիվիզիան, որտեղ նա սկսել էր իր զինվորական կյանքը։ Դեռ լրիվ չապաքինված լեյտենանտին հաջողվում է բուժող բժշկին և հոսպիտալի ղեկավարությանը համոզել, որ ինքը լրիվ առողջ է և պատրաստ ռազմաճակատ մեկնելու։ Մի քանի օր անց նա հասնում է դիվիզիային, որի զորամասերը Արևմտյան ռազմաճակատի ռեզերվից առաջին գիծ էին փոխադրվում։

Դեռևս հոկտեմբերին Մոսկվայի տակ արյունահեղ մարտեր բռնկվեցին։ Գերմանաֆաշիստական հրամանատարությունը ոչ մի բանի առաջ կանգ չէր առնում ՍՍՀՄ մայրաքաղաքը գրավելու համար։ Ռազմաճակատի նեղ հատվածներում խոշոր ուժեր, մանավանդ զրահատանկային զորամասեր կենտրոնացնելով, նա երազում էր հարձակման նախկին տեմպերը վերականգնելու, ընթացքից Մոսկվա ներխուժելու մասին։ Մինչդեռ Մոսկվայի հերոսպաշտպանները, մարտնչելով ամեն մի թիզ հողի համար, կասեցրին գերմանական զորքերի առաջընթացը՝ հարկադրելով անցնել պաշտպանության։ Սակայն դա երկար չտևեց։ Սովետական զորքերը դեկտեմբերի 6-ին լայն ճակատով անցան հարձակման։

Մոսկվայի ճակատամարտում սովետական ռազմիկների բարձր բարոյաքաղաքական ոգու, նրանց մարտունակության, սպայական կազմի և քաղաշխատողների տակտիկական վարպետության ահի վկայություն էին 82-րդ մոտոհրաձգային դիվիզիայի գործողությունները։ Թշնամու պաշտպանական գծում առաջացած ճեղքերով թափանցելով նրա թիկունքը, դիվիզիայի զորամասերը ջախջախիչ հարվածով դեն նետեցին նրա պաշտպանական երկրորդ գիծը, խուճապի մատնեցին հիտլերյան հրոսակախմբերին։ 5-րդ բանակի կազմում 82-րդ դիվիզիան մասնակցեց Մոժայսկի և Գժատսկի, իսկ այնուհետև 39-րդ բանակի կազմում՝ Վյազմայի և Յարցևոյի ազատագրմանը։

Այդ բոլոր մարտերում իրեն խիզախորեն է դրսևորում Է. Մելիքսեթյանը։ Իսկ երբ Վյազմայի մոտ գտնվող Կոժուխովո գյուղի համար մղվող մարտում զոհվում է վաշտի հրամանատարը, Է. Մելիքսեթյանը իսկույն ևեթ փոխարինում է նրան ու ապահովում մարտական առաջադրանքի անթերի կատարումը։

Ռազմաճակատային թոհուբոհի յուրաքանչյուր օր լի էր այնպիսի անակնկալներով, որ հաճախ առաջին հայացքից սովորական թվացող այս կամ այն իրադարձության, արարքի, երևույթի մեջ այնպիսի հզոր ուժով էր առկայծում մարդկային խիղճը, որ մնում էր միայն խոնարհվել նրա վեհության առաջ։ Դրա պատճառը, հավանաբար, այն է, որ կյանքի ու մահվան սահմանագծում հանուն կյանքի մաքառող մարդը ստիպված է լինում մինչև վերջին ճիգը մոբիլիզացնելու իր ուժերը և ընդամենը մեկ օրում, երբեմն նույնիսկ մեկ ժամում անցնելու հոգևոր հասունացման այնպիսի ճանապարհ, որի համար այլ պայմաններում գուցե և ամիսներ ու տարիներ են հարկավոր։

Այս դեպքը տեղի է ունեցել Սմոլենսկի մարզի Կարդիմովսկի շրջանի Պրիսելսկ գյուղի մերձակայքում։ Առաջապահ ջոկատի գլուխ անցած՝ Է. Մելիքսեթյանն իր ռազմիկների հետ մոտենում է գյուղը հյուսիս-արևելքից եզերող անտառին։ Հանկարծ ոչ ընդարձակ բացատում, որով անցնում էր դաշտային ճանապարհը, թփերի մեջ շարժում է նկատվում, գետնի մեջ ինչ-որ անցքեր են բացվում և տառացիորեն հողի տակից՝ գետնափորներից դուրս են գալիս մի խումբ երեխաներ, որոնցից մեծը հազիվ տասը տարեկան կլիներ։ Նրանք կիսամերկ էին, բզկտված, սովահար, մի քանիսը հազիվ էին կանգնում ոտքի վրա։ Ամենից առաջ, անշուշտ, հարկավոր էր կերակրել նրանց, և Մելիքսեթյանը ուսապարկից հանում է հացի բոքոնը, բացում դանակը և սկսում երեխաների քանակի համապատասխան այն բաներկու մասի բաժանել։

Անհանգիստ շարժումով հացին մոտենում է տասը տարեկանը, վերցնում հացի առաջին կտորը, և թվում է, թե ահա ուր որ է այն կուլ կտա։ Բայց ո՜չ։ Նա առաջին կտորը տալիս է ամենափոքրին, որը չորս տարեկան էլ չկար, ապա ըստ տարիքի հերթականության, որը միայն իրեն էր հայտնի, բաժանում մնացածները՝ վերջում վերցնելով ամենափոքր կտորը։

Մի երկու ժամ հետո գալիս է դաշտային խոհանոցը և սկսում առաջին հերթին կերակրել երեխաներին։ Առանց բացառության բոլոր ռազմիկները պատրաստ էին իրենց ճաշը ամբողջությամբ տրամադրելու նրանց, և այդպես էլ կանեին, եթե չհասներ բժշկուհի Վալյա Մելնիկովան. սովածին միանգամից շատ ուտել չի կարելի, որովհետև նման դեպքերում ոչ միշտ

է, որ մարդկային օրգանիզմը ունակ է մարսելու սննդամթերքի այն քանակը, որ կարող է կլանել:

Դա առավել քան վերաբերում էր սովից հյուծված երեխաներին...

Շուտով Մելիքսեթյանը նորից է վիրավորվում և ընկնում հոսպիտալ:

Գերմանաֆաշիստական զավթիչները Ռժև մտան 1941 թ. հոկտեմբերի 14-ին: Գրեթե մեկուկես տարի նրանք իրենց ձեռքում էին պահում այդ կարևոր հանգույցը: Այն ժամանակ, երբ Արևմտյան ռազմաճակատի զորքերը հարավում արդեն բավականաչափ առաջ էին գնացել, նրանց աջ թևում կախված էր մնում այն ելուստը, որի գլխավոր հենակետն ըստ էության այդ Ռժևն էր: Մեկուկես տարվա ընթացքում նրա շուրջը արյունահեղ մարտեր են ծավալվել, երկու կողմերից մեծ կորուստներ են եղել, և ի վերջո միայն 1943 թ. մարտի 3-ին մեր զորամասերին հաջողվեց խորտակել հակառակորդի ամրությունները և գրավել քաղաքը: Ռժևն ազատագրելիս բազմաթիվ ուրիշ զորամասերի հետ միասին արիաբար կռվեց նաև 10-րդ առանձին հրաձգային հատուկ գրոհային գումարտակը, որն առաջինը ճեղքեց թշնամու ամուր պաշտպանությունը: Այդ գումարտակի կազմում իրեն խիզախաբար դրսևորեց Է. Մելիքսեթյանը, որը ղեկավարում էր հակառակորդի ամրությունները գրոհող ռազմիկների գործողությունները:

Ռժևի մատույցներում շատ էին զոհերը, և քաղաքը գրավելուց հետո Մելիքսեթյանի ստորաբաժանման առաջ խնդիր դրվեց հավաքել ու թաղել մարտադաշտում ընկած դիակները: «Բոլոր զոհվածների ծոցագրպաններում աղջիկների լուսանկարներ կային, նամակներ, որ Ռժևի մերձակայքում կռվող զորամասեր էին հասել երկրի տարբեր ծայրերից՝ պատերազմը հաղթականորեն ավարտելու և շուտ տուն վերադառնալու մաղթանքներով»,— անսքող տրտմության շեշտով պատմում է Մելիքսեթյանը:

Է. Մելիքսեթյանի կյանքի մարտական տարեգրության մեջ հատուկ տեղ է գրավում 352-րդ Օրշայի կարմրադրոշ Սուվորովի շքանշանակիր դիվիզիան, որի 1162-րդ գնդի կազմում նա մասնակցել է պատերազմի ավարտական շրջանի մարտերին: 1944 թ. գնդի կուսակցական կազմակերպությունը նրան ընդունել է ՍՄԿԿ շարքերը:

... Բելոռուսական հողում ծավալված ծանր մարտերում մի նոր ուժով դրսևորվեց ռազմադաշտում ստորաբաժանումների գործողությունները վարպետորեն ղեկավարելու սովետական սպաների, նրանց շարքում նաև ավտոմատավորների վաշտի հրամանատար, ավագ լեյտենանտ Է. Մելիքսեթյանի ռազմական անուրանալի ձիրքը: Բանն այն է, որ Մելիքսեթյանն իր ընկերների հետ միասին ուշի-ուշով ուսումնասիրում էր մարտական փորձը, որի շնորհիվ հնարավոր էր դառնում ավելի կարճ ճանապարհով և փոքր կորուստների գնով լուծել հակառակորդին շրջապատելու և ոչնչացնելու, բնակավայրերը ազատագրելու, առանց դադար տալու թշնամուն կրնկակոխ հետապնդելու, խրամատային մարտ մղելու և ռազմադաշտում ստորաբաժանումը ղեկավարելու հետ կապված մի շարք այլ հարցեր: «Вперед на запад» կարմիրբանակային թերթն իր 1944 թվականի օգոստոսի 12-ի առաջնորդող հոդվածում, որ վերնագրված է «Անդադար ուսումնասիրել մարտական փորձը», նշում է, որ «Մելիքսեթյանն իր ավտոմատավորների հետ միասին խելացիորեն է անցկացրել Ժողինո երկաթուղային կայարանում թշնամու կայազորը շրջապատելու և ոչնչացնելու գործողությունները: Դա շատ ուսանելի մարտ էր: Քիչ արյան գնով նա հաղթել է թշնամուն»: Հինգ օր հետո, օգոստոսի 17-ին թերթը նորից է անդրադառնում Ժողինոյի գործողություններին, մանրամասնորեն ցույց տալով, թե ինչպես է Մելիքսեթյանը դրանք կազմակերպել: Նա գնդի հրամանատարից առաջադրանք է ստանում՝ ավտոմատավորների ուժեղացված ջոկատի ուժերով ներթափանցել Ժողինո և հետախուզել թշնամու կրակակետերի քանակն ու տեղադրության վայրը: Է. Մելիքսեթյանն իր ջոկատը բաժանում է երկու մասի. ավագ սերժանտ Սրիկովի գլխավորությամբ մի խումբ սկսում է շրջանցել կայարանը աջից՝ հրանոթային ու ավտոմատային կրակով իր վրա գրավելով հակառակորդի ուշադրությունը, իսկ հիմնական խումբը նրա ղեկավարությամբ ձախ կողմով դուրս է գալիս թշնամու թիկունքը և կտրում նրա նահանջի ճանապարհը: Գերմանացիներն սկսում են հրդեհել կայարանը, որպեսզի պահեստները ոչնչացնելու հետ մեկտեղ ստեղծեն ծխածածկույթ և մի կերպ դուրս պրծնեն շրջապատման ծուղակից: Ավտոմատավորները լեյտենանտ Կոնովալովի ղեկավարությամբ ոչնչացնում են ֆաշիստ հրձիգներին, փրկում կայարանը, պահպանում պահեստները: Միևնույն ժամանակ Փառքի 3-րդ աստիճանի շքանշանակիր, վաշտի կոմերիտական կազմակերպիչ Պյոտր Վորոնցովը և ավտոմատավոր Պյոտր Մետկովը շարքից հանում են այն տանկերի անձնակազմը, որոնք փորձում էին օգնության հասնել հրձիգներին: Այսպիսով, երկու խմբերի միահամուռ կրակով ջոկատի ռազմիկները ոչ միայն լռեցնում են թշնամու կրակակետերը, այլև ճիշտ կերպով օգտվելով ստեղծված իրադրությունից՝ գրավում են կայարանը՝ ոչնչացնելով նրա կայազորը:

Շարունակելով մարտը՝ Է. Մելիքսեթյանի ավտոմատավորները Տ—34 երկու տանկի ուղեկցությամբ ներխուժում են Սմոլևիչի ավանի ծայրամասը և գրավում երկու փողոց: Կտրելով երկաթուղին՝ նրանք արևմտյան կողմից ևս փակում են գերմանական զորքերի ճանապարհը: Հակառակորդը ամեն կերպ ձգտում էր պոկ-

վել մեր զորամասերից, ժամանակ շահել, որպեսզի ամրանա Մինսկի մերձակայքում: Գունդն ի չիք դարձրեց թշնամու այդ մտադրությունը և հուլիսի 3-ին հենց ինքը մտավ Մինսկ՝ Սովետական Բելոռուսիայի մայրաքաղաքը: Մյուս օրը առավոտյան գնդի ստորաբաժանումները կենտրոնացան Մինսկից հարավ գտնվող Լոշիցա ավանում՝ խնդիր ունենալով անցնել պաշտպանության, հսկողության տակ պահել Մինսկ-Սլուցկ խճուղին և խափանել նրանով հակառակորդի տեղաշարժը:

Մինսկից հետո գունդը մյուս զորամասերի հետ մեկտեղ սրընթաց հետապնդում է դեպի Գրոդնո նահանջող ֆաշիստներին, որոնք այս անգամ ևս աշխատում էին խուսափել մեր ռազմիկների հետ անմիջական ընդհարումից:

Գրոդնոն նույնպես խճուղային և երկաթուղային ճանապարհների խոշոր հանգույց է: Նեման գետը այն բաժանում է երկու մասի: Այդ հինավուրց քաղաքից մինչև Արևելյան Պրուսիայի սահմանն ընդամենը 70 կմ էր: Գրոդնոն այդ ժամանակ մի յուրօրինակ դարպաս էր, որից այն կողմ ճանապարհը տանում էր դեպի Գերմանիա: Հակառակորդը խրամատավորվել էր Նեմանի ձախ ափին՝ նախօրոք նահանջի ժամանակ պայթեցնելով գետի վրա եղած կամուրջը: Չնայած դրան, 352-րդ հրաձգային դիվիզիան, նրա կազմում նաև 1162-րդ գունդը, 3-րդ և 2-րդ Բելոռուսական ռազմաճակատների ուրիշ զորամիավորումների հետ միասին հուլիսի 16-ին մտան Գրոդնո: Ինչպես ամենուր, այստեղ ևս բնակչությունը չտեսնված ցնծությամբ դիմավորեց ազատարարներին: Սովետական ռազմիկները գրավեցին մեծ թվով զենք ու զինամթերք, որ խուճապահար թողել էին գերմանացիները:

Գրոդնոն ազատագրելու ժամանակ ցուցաբերած ռազմական վարպետության համար 352-րդ հրաձգային դիվիզիան պարգևատրվեց Կարմիր դրոշի շքանշանով, իսկ 1162-րդ հրաձգային գնդի հրամանատար փոխգնդապետ Վիտալի Անտոնովիչ Կոնոնենկոն՝ Սուվորովի 3-րդ աստիճանի շքանշանով:

Բարձր գնահատելով Է. Մելիքսեթյանի գործողությունները այդ մարտերում, Կոնոնենկոն գրում է, որ նա «եղել է քաջ, խիզախ, նախաձեռնող, ճշտապահ սպա և ակտիվորեն մասնակցել այն բոլոր մարտական գործողություններին, որ 1162-րդ գունդը կատարել է ռազմաճակատի առաջին գծում հակառակորդի հետ ունեցած բախումների ժամանակ»:

Գնդի հրամանատարը պատմում է, որ Մելիքսեթյանը խելացի գործողություններով Լիդա քաղաքի մոտ կազմակերպել է հակառակորդի զենիթային հրանոթների հրետանային դիրքերի ոչնչացումը, իսկ Նեմանի ափին՝ գնդի ստորաբաժանումների գետանցումը:

Է. Մելիքսեթյանն իր ստորաբաժանումներով մասնակցել է բազմաթիվ բնակավայրերի, այդ թվում մի շարք խոշոր քաղաքների՝ Օրշայի, Մինսկի, Լիդայի, Գրոդնոյի ազատագրմանը, Բերեզինայի և Նեմանի գետանցմանը, Բենկհայմ, Տրոյբուրգ, Լետցեն, Հայլսբերգ, Լանդսբերգ, Բարտենշտեյն, Հայլենբերգ, Քենիգսբերգ քաղաքների, հակառակորդի ճանապարհների խոշոր հանգույցների և ուժեղ ամրացված հենակետերի գրավմանը: Եվ դրանց համար մղված ամեն մի մարտ անջնջելի է ռազմիկի հիշողությունից: Տարիների հեռավորությունից այսօր արժե անդրադառնալ Մելիքսեթյանի անվան հետ կապված մի դեպքի, որը, մեզ թվում է, այսօր էլ հետաքրքիր է պատերազմյան օրերի սովետական ռազմիկների հոգեբանությունը հասկանալու համար: Ուխտադրժորեն ներխուժելով մեր երկիր՝ գերմանաֆաշիստական զորքերը անխտիր ոչնչացնում էին բոլոր սովետական մարդկանց, ընդ որում նաև խաղաղ բնակչությանը, կանանց, երեխաներին, տարեցներին, մի խոսքով՝ ով իրենց ձեռքն էր ընկնում: Եվ միանգամայն օրինաչափ էր, որ ոխերիմ թշնամու նկատմամբ անսահման ատելության ոգով դաստիարակելու նպատակով մեր ռազմիկներին կոչ էր արվում չխնայել ոսոխին: Վրեժի ցասումը մարտում նյութական ուժ է դառնում: Այդ մասին «Красная звезда» թերթում պատերազմի ժամանակ գրեթե ամեն շաբաթ իր հռչակավոր ակնարկներով հանդես էր գալիս Իլյա Էրենբուրգը: Սակայն մտնելով Գերմանիա, սովետական բանակը կռվում էր ֆաշիստական զորքերի, այլ ոչ թե գերմանական ժողովրդի դեմ: Այնուամենայնիվ մի ոմն լեդի Հիբբ անգլիական թերթերում տպագրած հոդվածներում սկսեց զրպարտել սովետական բանակին: Է. Մելիքսեթյանը ռազմաճակատից գրում է Իլյա Էրենբուրգին, հայտնելով տվյալ հարցի վերաբերյալ իր կարծիքը, և 1944 թվականի նոյեմբերի 14-ին ստանում հետևյալ պատասխանը՝

«Թանկագին Էդուարդ Արգարովիչ, շնորհակալ եմ ջերմ նամակի համար: Այն թարգմանվել է անգլերեն և լեդի Հիբբի հայրենակիցներն այն կկարդան: Ինչո՞ւ եմ ես գրել, որ հարկավոր չէ սպանել փոքր երեխաներին: Որովհետև սովետական մարդը գերմանացի չէ: Իսկ հասակավորների նկատմամբ բանը այլ է: Ինչքան քիչ մնան, այնքան լավ: Ձեզ ցանկանում եմ մարտական երջանկություն և սեղմում Ձեր ձեռքը: Իլյա Էրենբուրգ»:

1941—1945 թթ. Հայրենական մեծ պատերազմում հրամանատարության մարտական առաջադրանքներն օրինակելիորեն կատարելու, մարտերում ցուցաբերած արիության ու խիզախության համար Է. Մելիքսեթյանը պարգևատրվել է Հայրենական պատերազմի առաջին աստիճանի երկու, երկրորդ աստիճանի մեկ, «Կարմիր աստղ» երկու շքանշաններով, «Արիության համար» երկու, «Մարտական ծառայության համար» և բազմաթիվ այլ մեդալներով:

Մարտերում կոփվեց է. Մելիքսեթյանի բնավորությունը, առաջին պլանի վրա մղվեց կյանքի հաճախ խճճված ու բարդ իրադրության մեջ ճիշտ կողմնորոշվելու, առանց վարանելու, ժողովրդի, պետության, կուսակցության գործի շահերը կարևորելու նրա տաղանդը։ Լինելով պրպտող, ակտիվ, գործարար մարդ, նա իր ուժն ու եռանդը ամբողջությամբ տալիս է աշխատանքին, այն աշխատանքին, առանց որի կյանքը կկորցներ իր հասարակական արժեքը, էությունը։

Պատերազմի ավարտից հետո զորացրվելով ՍՍՀՄ զինված ուժերի շարքերից, Մելիքսեթյանը 1945 թ. դեկտեմբերին ընդունվում է Երևանի պետական համալսարանի միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետը, որը հենց նոր էր բացվում։

Այդ ֆակուլտետը երկար կյանք չունեցավ, այնտեղ ընդունելություն կազմակերպվեց ընդամենը չորս տարի։ Բայց և այնպես միջազգայնագետները մնայուն հետք են թողել Երևանի համալսարանի պատմության էջերում։ Եվ դա ամենից առաջ այն պատճառով, որ այդ ֆակուլտետի ուսանողների մի զգալի մասը, մանավանդ առաջին երկու տարվա ընդունելությունների ժամանակ, երբ բարձրագույն կրթություն ստանալու համար համալսարան էին գալիս զորացրված ռազմիկները, մեծ Հայրենականի մասնակիցներ էին, մարտի բովում թրծված սպաներ, որոնք բոլորովին նոր, անցյալում աննախադեպ թարմ շունչ հաղորդեցին հետպատերազմյան համալսարանի ուսանողության ուսուցումն ու դաստիարակությունը կազմակերպելու գործին։ Դրանում մեծ է է. Մելիքսեթյանի դերը, ուսանողական տարիներին նա եղել է միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի ուսումնագիտական, քաղդաստիարակչական, սպորտային-մասսայական բազմաթիվ միջոցառումների նախաձեռնողն ու կազմակերպողը, որոնց շատ դեպքերում մասնակցում էին նաև համալսարանի մյուս ֆակուլտետների ուսանողները։

Համալսարանը, պատմաբան-միջազգայնագետներ պատրաստելու փորձ չուներ, առաջին անգամն էր, որ ոչ միայն այնտեղ, այլև ընդհանրապես հայ իրականության մեջ փորձ էր արվում հիմք դնելու նման մասնագիտության։ Այդ ֆակուլտետում սկսեցին դասախոսել հումանիտար մասնագիտությունների և լեզուների լավագույն մասնագետներ, այդ թվում պատմաբաններ Ստեփան Ներսիսյանը, Վահան Ռշտունին, Եվգենյա Միրզախանյանը, Ղազար Վարդապետյանը, գրականագետ ակադեմիկոս Արսեն Տերտերյանը, աշխարհագետներ Գրիգոր Քոչարյանը, Արամ Օհանյանը, լեզուների դասախոսներ Աննա Հովհաննիսյանը, Մարգարիտ Գիլանյանը, Աստուր Մախուլյանը (անգլերեն), Լևոն Թախտաջյանը (գերմաներեն), Վարդան Սեղբոսյանը (ֆրանսերեն) և մի շարք ուրիշներ։ Ուսանողները հաճախ շփվում էին այդ ժամանակ համալսարանում աշխատող հայ ականավոր գիտնականների՝ ակադեմիկոսներ Հրաչյա Աճառյանի և Գրիգոր Ղափանցյանի, պրոֆեսորներ Հարություն Անժուրի, Աշոտ Տեր-Մկրտչյանի, Ավետիք Տեր-Պողոսյանի և մյուսների հետ։ Ֆակուլտետը գտնվում էր համալսարանի ռեկտոր Հովհաննես Պողոսյանի ամենօրյա ուշադրության կենտրոնում։ Համալսարանի դասախոսական կազմը և ռեկտորատը բոլոր ջանքերն էին գործադրում, որպեսզի նորաստեղծ ֆակուլտետում, որտեղ սովորում էին, ինչպես Ստեփան Ներսիսյանն էր ասել՝ «խիստ ձմեռից հետո տուն եկած համալսարանական առաջին գարնանային ծիծեռնակները», լինի ստեղծագործական մթնոլորտ։ Ահա այդ մթնոլորտում էլ առաջին և սկզբում ֆակուլտետի միակ կուրսի ավագ ու կուսակցական կազմակերպիչ է. Մելիքսեթյանը ծավալեց իր բարեբար գործունեությունը, որը կոնկրետ պայմաններում հաճախ դուրս էր գալիս զուտ կազմակերպչական բնույթի հարցերի շրջանակներից։ Դա առաջին հերթին վերաբերում էր հենց բուն ուսումնական պրոցեսին։ Գործը կազմակերպվեց այնպես, որ յուրաքանչյուր ուսանողի աշխատանքը, հատկապես հանձնարարված գրականության մշակումը և նրա նախօրոք, մինչև սեմինար պարապմունքի կայանալը, կոլեկտիվ քննարկումը դարձավ բոլորի համար գիտելիքների հարստացման իսկական դպրոց։ Դա շատ կարևոր նշանակություն ունեցավ ինչպես արդեն որոշակի կենսափորձ ունեցող, այնպես էլ միջնակարգ դպրոցից անմիջապես բուհ եկած ուսանողների համար։ Հենց առաջին կուրսում էլ սկսեց գործել ուսանողական գիտական խմբակը, որտեղ գիտական հարցերի հետ մեկտեղ քննարկվում էին նաև միջազգային դրության ակտուալ պրոբլեմները։ Արդյունքը եղավ այն, որ սկզբից ևեթ ֆակուլտետն իր առաջադիմությամբ համալսարանում դուրս եկավ առաջին տեղը և գրեթե հինգ տարի շարունակ պահպանեց այն։

Միջազգայնագետները համալսարանի հասարակական-քաղաքական կյանքի ակտիվ մասնակիցներն էին։ Կուսակցական ու կոմերիտական կազմակերպությունների ագիտացիոն-պրոպագանդիստական աշխատանքների պլանների համաձայն նրանք հանդես էին գալիս և՛ ուսանողական կոլեկտիվներում, և՛ համալսարանի շուրջը եղած թաղամասերի բնակչության առջև։ Միջազգայնագետների վոլեյբոլի, բասկետբոլի, ֆուտբոլի, թեթև ու ծանր ատլետիկայի, շախմատի խմբակները առաջավոր տեղեր էին գրավում համալսարանում, միջբուհական ու քաղաքային մրցումներում։ Կար նա հասարակական աշխատանքի մի բնագավառ, որտեղ նույնպես նրանք օրինակելի էին։ Դա շաբաթօրյակներն էին։ Նրանք մասնակցել են Արովյան, Մոսկովյան, Կիրովի և մի շարք այլ փողոցների կառուցապատմանը, սպորտային հրապարակների շինարարությանը, քաղաքի կանաչապատման աշխատանքներին՝ Հաղթանակի այգում, Նորքում, Արաբկիրում, Ծիծեռնակաբերդում։ Նրանցից շատերը պիոներական ջոկատավարներ էին, հաճախ լինում էին դպրոցներում, ամռանը՝ պիոներական ճամբարներում։

... է. Մելիքսեթյանն իր աշխատանքային գործունեությունն սկսեց որպես Երևանի քաղաքային սովետի ֆիզկուլտուրայի և սպորտի կոմիտեի նախագահ, այնուհետև նա անցնում է ղեկավար տնտեսական աշխատանքի՝ հաջորդաբար աշխատելով որպես Երևանի ժամացույցի գործարանի դիրեկտորի տեղակալ, ապա՝ դիրեկտոր, Հայկական ՍՍՀ ժողտնտխորհի նյութատեխնիկական մատակարարման վարչության պետ, Հայկական ՍՍՀ տեղական արդյունաբերության «Ավանգարդ» արտադրական միավորման գլխավոր դիրեկտոր։ 1983 թվականին նրան տրվել է հանրապետական նշանակության թոշակ, որից հետո նա սկսել է աշխատել Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունում՝ ղեկավարելով նյութական մատակարարման բաժինը։

Ուսանելի է աշխատանքի այն ոճը, որ ամենուրեք կիրառել է է. Մելիքսեթյանը։ Ամենից առաջ նա ձգտում է, որպեսզի տվյալ հիմնարկությունում, ձեռնարկության մեջ ստեղծվի մի ընդհանուր նպատակի ծառայող համախոհների կոլեկտիվ, որտեղ ամեն մեկը պարտավոր է իր պարտավորությունների ու պարտականությունների սահմաններում ապահովելու պետական առաջադրանքների կատարումը։ Նրա համար բոլոր աշխատողները հավասար են և նրանցից յուրաքանչյուրի աշխատանքի գնահատականը միայն ու միայն գործն է, ստացված արդյունքը։ Նա չի սիրում «ղեկավարման» այն ձևը, երբ պետը առիթը բաց չի թողնում, որպեսզի հավաքի իր աշխատակիցներին և երկար ու բարակ ծամծմի բոլորին հայտնի սովորական բաները։ Երբ արդեն տրված է առաջադրանքը և պարզ է, թե ով ինչ պետք է անի, մնում է միայն օգնել աշխատողին, վերացնելով բոլոր այն կողմնակի, գործին չառնչվող հանգամանքները, որոնք միայն կարող են խանգարել նրան՝ դրսևորելու իր հոգևոր, ֆիզիկական ու մասնագիտական կարողությունները։

Նա միշտ ղեկավարվում է այն գերագույն նպատակով, թե տվյալ պահին ինչն է ձեռնտու, օգտակար պետական գործի, ժողովրդի շահի համար։ Աշխատողների նկատմամբ ամենօրյա հոգատարությունը, նրանց կուլտուր-կենցաղային, սոցիալական պայմաններն ապահովելու խնդիրները առաջին պլանի վրա մղելը միշտ եղել ու մնում է է. Մելիքսեթյանի գործունեության խիստ բնորոշ կողմերից մեկը, անկախ նրանից, թե որտեղ է նա աշխատում։ Նա դրա համար լրիվ օգտագործում է սոցիալիստական արտադրության ընձեռած հնարավորությունները։ Շինարարությունը, բնակելի տուն, արտադրական ձեռնարկության կառուցելը, կարելի է ասել, ժառանգական են է. Մելիքսեթյանի համար։ Նրա ղեկավարությամբ «Ավանգարդ» արտադրամիավորումը հարստացավ տասնյակ արտադրամասերով, շարք մտան նոր հզորություններ, յուրացվեց ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրանքի շատ տեսակների թողարկումը, ձեռնարկությունը դարձավ հանրապետության տեղական արդյունաբերության առաջավոր օբյեկտներից մեկը։ Ներկայումս էլ, աշխատելով ՀՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայում, նա ջանք չի խնայում ապահովելու գիտահետազոտական աշխատանքի նյութական մատակարարումը՝ այդ նպատակով ստեղծելով համապատասխան պայմաններ։

Դժվար է գերագնահատել ավագ սերնդի դերը մեր հասարակության կյանքի բոլոր բնագավառներում։ Մարտական ու աշխատանքային սխրանքների փառապանծ ուղի անցած վետերանների կյանքն ու գործը այսօր էլ լավագույն օրինակ են երիտասարդության կոմունիստական դաստիարակության, մարդկային գործոնի հետագա ակտիվացման համար։

ՀԵՌՈՒՍՏԱՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ. ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. ԵՐԻՑՅԱՆ

ԵՐԿՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ զարգացման արագացման և վերակառուցման՝ կուսակցության ստրատեգիական կուրսի թելադրանքով այսօր սովետական հասարակության կյանքում առավել մեծ նշանակություն են ստացել մասսայական ինֆորմացիայի ու պրոպագանդայի միջոցները, այդ թվում՝ նաև հեռուստատեսությունը: ՍՄԿԿ XXVII համագումարը խնդիր դրեց ավելի արդյունավետ օգտագործել հեռուստատեսության գաղափարախոսական հզոր պոտենցիալը, առանձնակի ուշադրություն դարձնել հաղորդումների բովանդակալիության, գաղափարագեղարվեստական մակարդակի և գրավչության բարձրացմանը:

Հեռուստատեսությունը ներկայումս ոչ միայն մեր երկրում, աշխարհում տեղի ունեցող կարևորագույն իրադարձությունների մասին լրատվության ամենամասսայական ու օպերատիվ միջոց է, այլև յուրատեսակ արվեստ: Այն ավելի նշանակալի տեղ է զբաղեցնում գեղարվեստական մշակույթի մեջ, ձևավորում է հասարակական կարծիք, ծառայում որպես նրա ամբիոն: Հեռուստատեսությունը դաստիարակում, լուսավորում, ուսուցանում է մարդուն, կազմակերպում նրա ազատ ժամանակը, հանգիստը, առանձնահատուկ դեր խաղում հասարակական ու մշակութային կյանքում:

Կենտրոնական հեռուստատեսությունից բացի, երկրում գործում են 115 ծրագրային հեռուստատեսային ստուդիաներ, որոնցից 14-ը՝ հանրապետական: Սա վիթխարի պրոպագանդիստական ուժ է: Հայաստանի հեռուստատեսությունը ընդհանուր միութենական համակարգի անխզելի բաղադրամասն է: Նրա զարգացումն այսօր պահանջում է հաշվի առնել կենտրոնական հեռուստատեսությունում կատարված վերակառուցման փորձը, ինչպես նաև ամբողջովին օգտագործել սեփական հնարավորությունները՝ ելնելով տեղական առանձնահատկություններից: Հանրապետության հեռուստատեսությունը հաղորդումները վարում է երկու ծրագրով, որոնց ընդհանուր միջին օրական ծավալը կազմում է 13,5 ժամ, այդ թվում սեփական հաղորդումները՝ 6,5 ժամ: Վերջին ժամանակներս մեր հեռուստածրագրերում էական փոփոխություններ են կատարվել, երևան են եկել նոր հրատապ հաղորդումներ, վերանայվել են հիմնական հաղորդաշարերի և հանդեսների ուղղվածությունն ու բովանդակությունը:

Հեռուստատեսությունն այսօր զարգանում է երկու հիմնական ուղղություններով: Առաջինը հասարակական-քաղաքական հաղորդումներն են, որոնք չի կարելի պատկերացնել առանց ինֆորմացիոն ծրագրերի: Այժմ, «Լրաբեր» հիմնական ծրագրից բացի, պատրաստվում են «Նորությունների» ևս երեք թողարկումներ և հիմնական թողարկման առավոտյան տարբերակը՝ «24 ժամ առաջ» անվանումով, որոնց ընդհանուր ծավալը կազմում է 1 ժամ 15 րոպե: Դա նպաստում է լսարանը հեռուստատեսային ինֆորմացիայով առավել լրիվ ընդգրկելուն: Միաժամանակ աճել են ինֆորմացիաների լիակատարությունը, բարելավվել դրանց մեկնաբանությունների որակը: Ինֆորմացիոն հաղորդումները դառնում են ավելի վերլուծական, պրոբլեմային:

Ինֆորմացիաների բովանդակալիությունն ու արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով հարստացվում է թողարկումների թեմատիկան, որոնք հաղորդաժամերի ծրագրերում ունեն մշտական տեղ: Ուժեղացել է հաղորդումների հակապրոպագանդիստական ուղղվածությունը, որին է ծառայում «Իրադարձություններ, երկրներ, պրոբլեմներ» հաղորդումը: «Լրաբեր» ծրագրում բարելավվել են միջազգային ինֆորմացիայի պլանավորումն ու մատուցման ձևերը: Սակայն այդ գլխավոր ինֆորմացիոն թողարկումը դեռևս գտնվում է իրադարձություն պարունակող նյութի մատուցման նոր ձևերի ու մեթոդների որոնման սկզբին: «Լրաբերի» հաջող քայլերից նշենք այն փաստը, որ ծրագրի հիմնական բաժինները հաղորդավարների փոխարեն վարում են, առայժմ շաբաթը մեկ անգամ՝ կիրակի օրերին, մեկնաբան-ժուռնալիստները:

Մեր կարծիքով, հանրապետության հեռուստատեսության համար գլխավոր թողարկման այս ձևը հեռանկարային է: Առաջին արդյունքները ցույց են տալիս, որ այս դեպքում թողարկումը դառնում է առավել շարժուն, աշխույժ, ինֆորմացիայով հագեցած, վերլուծական ինֆորմացիան ստանում է վառ, անձնավորված բնույթ: Բացի այդ հաղթահարվում է նաև շտամպը, ավելի լավ են օգտագործվում հեռուստատեսային հրապարակախոսության լսատեսողական հնարավորությունները, ավելի լիակատար հաշվի առնվում ունկնդիրների ինֆորմացիոն պահանջմունքները: Ընդ որում, ինչպես ցույց են տալիս սոցիոլոգիական հետազոտությունները, լսարանում հաստատվում է հոգեբանական կողմնորոշում դեպի հեռուստատեսային նորությունները: Իսկ դա ոչ միայն բարձրացնում է հեռուստանորությունների հեղինակությունը, ուժեղացնում հետաքրքրությունը դրանց նկատմամբ, այլև նոր խնդիրներ է առաջադրում հեռուստատեսության աշխատողներին:

Հեռուստատեսային ինֆորմացիայի հիմքը իրադարձությունն է, որի արդյունավետությունը պայմանավորված է հեռուստաէկրանում նրա լուսաբանման օպերատիվությամբ: Ամբողջությամբ վերցրած՝ օպերատիվությունը հեռուստատեսությունում զգալիորեն աճել է, թեպետ անելիքներ դեռևս շատ կան: Մինչև օրս հեռուստատեսությամբ ցուցադրվում են իրադարձություններ, որոնց մասին արդեն գիտենք առավոտյան թերթերի նյութերից: Իսկ երբեմն էլ եթեր են արձակվում այնպիսի նյութեր, որոնք կարող էին հաղորդվել ավելի ուշ: Առանձին իրադարձությունների լուսաբանման առկա փորձը (ասենք, «Էրեբունի—Երևան» տոնի, հանրապետական նշանակության կառույցների գործարկման) ցույց է տալիս, որ հեռուստաէկրանն այդ առումով ունի ստեղծագործական ու տեխնիկական մեծ հնարավորություններ: Մեր կարծիքով, օպերատիվ կերպով ինֆորմացիայի հեռուստաէկրան դուրս գալուն խանգարում է նաև նախապես «Լրաբեր» ծրագրի տեսագրումը:

Նորությունների թողարկումների դինամիկությունը մեծապես պայմանավորված է հաղորդման ռիթմով, բազմավոր հաղորդումների և կինո-տեսագրված նյութերի քանակով: Կատարված վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ «Լրաբեր» ծրագրի որակը հաճախ տուժում է ավելորդ ձգձգված կինոսյուժեներից: Թողարկման մեջ հաճախ մտցվում են 4—5 րոպեանոց սյուժեներ, այն դեպքում, երբ ամբողջ հաղորդման տևողությունը 30 րոպե է: Ստացվում է, որ ժամանակի 40 տոկոսը գրավում է երկու-երեք նյութ: Իսկ եթե սյուժեն առանձնապես կարևոր է, ապա պետք է ձգտել հակիրճության: Սյուժեների ծավալների կրճատումից թողարկումը միայն շահում է, դառնում ինֆորմացիայով ավելի հագեցած: Սոցիոլոգները հաստատում են, որ ինֆորմացիոն թողարկումների համար լավագույնը կարճ, մինչև երկու րոպեանոց հաղորդումներն են, որոնք լսարանի վրա ավելի արդյունավետորեն են գործում: Չպետք է մոռանալ, որ ինֆորմացիոն ծրագիրը խիստ կարգորոշված է, հաշվի են առնվում նույնիսկ վայրկյանները:

Մեր ժամանակներում ինֆորմացիոն հեռուստահրապարակախոսությունը արագորեն զարգանում է, ձեռք բերում նոր բովանդակություն, բացում նոր եզրագծեր: Դրա վկայությունն է պրոբլեմային, սուր քննադատական նյութերի, հեռուստաելույթների ներգործության բարձրացումը: Այս առնչությամբ հարկ է հիշատակել ոչ միայն ինֆորմացիոն բոլոր ժանրերով գրված նյութեր պարունակող թողարկումների, այլև «Հսկում է օբյեկտիվը» խորագրով հաղորդման դերը: Վերջինս, օգտագործելով փաստը կամ շարունակելով հանրապետության սոցիալ-տնտեսական և կուլտուրական կյանքի մասին սկսած խոսակցությունը, օպերատիվորեն ու հանգամանորեն քննարկում է տարբեր պրոբլեմներ, երևույթներ: Ցավալի է, սակայն, որ առանձին ղեկավար աշխատողներ, ինչպես այդ մասին նշվեց ՀԿԿ Կենտկոմի 1986 թվականի հոկտեմբերյան պլենումում, ոչ միայն հրաժարվում են մասնակցել հաղորդումներին, այլև հարկ չեն համարում պատասխանել հեռուստատեսության քննադատական նյութե-

րին: Դատապարտելով նման ղեկավարների դիրքորոշումը՝ պլենումն ընդգծեց, որ «Այսուհետև էլ պետք է հրապարակավ խոսել բոլոր թերությունների մասին, բացահայտել կյանքի ստվերոտ կողմերը: Եվ բոլոր ընկերները, առաջին հերթին՝ ղեկավար աշխատողները, պետք է ձգտեն վերացնել թերությունները և ոչ թե աշխատեն թերթերի էջերից և հեռուստացույցի էկրանից վերացնել քննադատական նյութերը: Այդպիսի վերաբերմունքի համար շատ խիստ հաշիվ կպահանջվի»:

Այսօր, ավելի քան երբևէ, անհրաժեշտ է հեռուստաէկրանը օգտագործել հասարակայնորեն կարևոր պրոբլեմներ քննարկելու համար՝ ունկնդիրների նամակների և հեռախոսային զանգերի հիման վրա: Լավ նախաձեռնություն էր հանրապետության հեռուստատեսության կազմակերպած «Հեռուստատեսային պրեսկոնֆերանսը», որին մասնակցեցին կառավարության անդամներ, մինիստրությունների, պետական կոմիտեների, գերատեսչությունների ղեկավար աշխատողներ: Հաղորդումն արժեքավոր էր այն բանով, որ հեռուստադիտողներն ամենաիրազեկ աղբյուրից իմացան տարբեր ոլորտներում գործերի վիճակի, ճյուղի պրոբլեմների ու հեռանկարների զարգացման մասին: «Սկզբնաղբյուրից հաղորդվող նման սպառիչ, ժամանակին և ստույգ ինֆորմացիան մարդկանց նկատմամբ վստահության վկայություն է, աշխատավորների սոցիալական ակտիվության բարձրացման, պետության կառավարմանը նրանց հաղորդակից դարձնելու ներգործուն միջոց: Մյուս կողմից, հանդիպումները ղեկավարներին ապահովում են բնակչության հետ «հետադարձ կապով», ինչպես նաև ծառայում ժողովրդի առջև հաշվետվության յուրահատուկ ձև, որը սոցիալիստական դեմոկրատիայի պայմաններում նրանց համար պարտադիր է՝ ինչպիսի պաշտոն էլ զբաղեցնելիս լինեն» («Правда», 5 мая 1986):

Հեռուստատեսային պրեսկոնֆերանսին բնորոշ է «ուղղակի եթերի» գործոնը՝ հեռուստադիտողների անմիջական մասնակցությամբ: Հաղորդման ընթացքում նրանք հեռախոսով զանգահարում են ստուդիա և մասնակիցներին հարցեր տալիս: Հասարակական կարծիքը պարզելու և հրապարակելու պրոցեսը, սոցիալական կառավարման մարմինների կողմից նրա օգտագործման մասին ինֆորմացիա տալը կատարվում են հեռուստալսարանի ներկայությամբ: Իսկ քանի որ գոյություն ունի անխզելի կապ, մի կողմից, հասարակական կարծիքի, նրա արտահայտման նկատմամբ իրազեկության և, մյուս կողմից՝ դրա ազդեցության ուժի միջև, ապա այդ հաղորդումները բոլոր նախադրյալներն ունեն բարձրացնելու հեռուստահաղորդման արդյունավետությունն ու գործունությունը: Ժամանակը պահանջում է էլ ավելի հաճախակի դարձնել այդպիսի հաղորդումները, անշուշտ, հաշվի առնելով ժուռնալիստիկայի այս ասպարեզում ձեռք բերված փորձն ու առաջավոր միտումները:

«Գյուղական հորիզոններ», «Հրատապ էկրան» հեռուստատեսային հանդեսների առանձին թողարկումներ համոզիչ կերպով ցույց են տալիս ուղիղ եթերի առավելությունները, երբ ժուռնալիստը զրուցակցի հետ անկեղծ, անկաշկանդ խոսակցություն է վարում՝ առանց նախօրոք պատրաստած «հերթապահ» հարցերի և, բնականաբար, ստանում նմանատիպ պատասխաններ: Ինչպես նշվեց Հայաստանի կոմկուսի XXVIII համագումարում, այդպիսի ելույթները պետք է «ակտիվորեն նպաստեն մասսաների կենդանի ստեղծագործության, աշխատավորների, կոլեկտիվների նախաձեռնության լայն ծավալմանը, աշխատանքում ստեղծագործական կողմի ուժեղացմանը, մեր զարգացման արագացման խնդրի լուծման համար, լենինյան խոսքերով ասած, համոզման բավականաչափ լայն ու պատկառելի հիմքի ստեղծմանը»:

Հանրապետության հեռուստառադիոպետկոմի վերը նշված և մյուս հաղորդումները հավաստում են, որ հեռուստաէկրանը սկսել է ավելի սուր դնել սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմները, ավելի ակտիվորեն պայքարել թերությունների դեմ: Այլ կերպ ասած, հեռուստատեսության գաղափարախոսական ֆունկցիան առավել սերտորեն է առնչվում սոցիալ-տնտեսական գործունեության, հասարակական կյանքի հետ:

Վ. Ի. Լենինը սովետական իշխանության արշալույսին նշել է, որ «... մամուլը գերազանցապես օրվա քաղաքական նորությունները հաղորդող օրգանից պետք է վերածել բնակչության մասսաների տնտեսական դաստիարակության լուրջ օրգանի» (ԵԼԺ, հ. 36, էջ 181): Լենինյան այս պահանջն իր ողջ հրատապությունը պահպանում է նաև այսօր՝ բացահայտելով նաև հեռուստատեսային պրոպագանդայի հնարավորությունները: Ոչ միայն նշված «Հրատապ էկրան», այլև «Հասցեն հայտնի է», «Մեր ժամանակակիցը» և մյուս հաղորդաշարերում զգացվում է ժամանակի ոգին. դրանք աչքի են զարնում ցայտունությամբ, հուզականությամբ, սուր հրապարակախոսական բնույթով: «Հասցեն հայտնի է» խորագրի հաղորդումները ներկա-

յացնում են սոցիալական կյանքում, էկոնոմիկայում կատարվող փոփոխությունները: Նկատելի երևույթ են դարձել նաև «Մեր ժամանակակիցը» խորագրով հաղորդումները, որոնցում ցուցադրվում է լավագույնների փորձը, բացահայտվում 80-ական թվականների աշխատավոր մարդու հոգևոր աշխարհը:

Հեռուստատեսությունը ոչ միայն ագիտացիայի և պրոպագանդայի միջոց է, այլև ունի կազմակերպչական ֆունկցիաներ իրականացնելու մեծ ռեզերվներ: Ժողովրդատնտեսական կարևոր խնդիրների լուծման գործում աճում են հեռուստատեսության դերը, նրա ելույթների արդյունավետությունն ու գործունեությունը: Ինչպես վկայում են կուսակցական կազմակերպությունների, գերատեսչությունների ու մինիստրությունների պաշտոնական պատասխանները, հեռուստաէկրանում բարձրացված հարցերը գերազանցապես լուծում են ստանում: Ելույթների հետքերով կոնկրետ միջոցներ են ձեռնարկվում: Հանրապետության, նրա առանձին շրջանների ու քաղաքների ժողովրդատնտեսական պրոբլեմներին նվիրված հեռուստահաղորդումների շնորհիվ ընդունվել են հույժ կարևոր որոշումներ: Ալավերդու կարի միավորման, Արարատի ցեմենտի-շիֆերի կոմբինատի, կոշիկի արդյունաբերության ձեռնարկությունների կոնկրետ պրոբլեմներին հեռուստատեսության միջամտությունն օգնեց դրանցում արագացնել վերակառուցման տեմպերը:

Լայն ընդունելություն է գտել «Որտեղ ինչպես են կառուցում» հաղորդաշարը, ուր խիստ քննադատվում են շինարարության մեջ առկա թերությունները, կոնկրետ ցույց տրվում կառուցվող օբյեկտների ցածր որակը, խոտանարարներին: Հաղորդաշարն աչքի է ընկնում իր օպերատիվությամբ, հետևողականությամբ ու ընդգրկման մասշտաբներով:

Պրոբլեմային, սուր հրապարակախոսական բնույթ ունի նաև «Էլեկտրաէներգիա. շռայլության պատճառները» հաղորդաշարը, որը հեռուստատեսային հետազոտման օգնությամբ բացահայտում է հանրապետության էներգետիկայի խնդիրները:

Տնտեսական կյանքի վրա հեռուստատեսության և ինֆորմացիայի մյուս միջոցների ներգործությունն անհամեմատ ավելի մեծ կլինի, եթե նրանք սերտորեն համագործակցեն միմյանց հետ: Այսօր պրոպագանդայի մակարդակի բարձրացումը պահանջում է նրա բոլոր միջոցների միասնություն և փոխգործողություն: Մասսայական ինֆորմացիայի և պրոպագանդայի միջոցների դերն ու անելիքները մեր գաղափարախոսական աշխատանքում հստակորեն սահմանված են: Սակայն մամուլի, ռադիոյի և հեռուստատեսության միջոցով այդ ֆունկցիաների իրականացման բնույթը՝ դրանց համատեղ գործունեության պրոցեսում, որոշվում է նրանցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկություններով: Այլ կերպ ասած, փոխգործողության ժամանակ անհրաժեշտ է առավելագույնս օգտագործել այդ միջոցներից յուրաքանչյուրի հնարավորությունները: Հեռուստատեսությունում, ռադիոյում և մամուլում իրականացվող վերակառուցումը պահանջում է զարգացնել ոչ միայն նրանց միջև գոյություն ունեցող՝ աշխատանքները կոորդինացնելու ավանդական ձևերն ու մեթոդները, այլև գտնել, արմատավորել նոր եղանակներ: Ասենք, ինչո՞ւ չստեղծել մի հեռուստատեսային հաղորդում, որի հիմքը կազմեն հանրապետական առաջատար թերթերի հրապարակախոսական նյութերը: Կամ ինչո՞ւ մամուլը չշարունակի հեռուստատեսության սկսած խոսակցությունը: Կարևոր է, որ այդ ամենը կրի համաձայնեցված, կանոնավոր բնույթ: Միգուցե դրա համար հարկ է ստեղծել կոորդինացիոն կենտրոն: Հստակ, գիտականորեն հիմնավորված կոորդինացումն անհրաժեշտություն է և՛ հեռուստատեսության, և՛ ռադիոյի գործունեության մեջ:

Հեռուստածրագրերում մեծ տեղ են գրավում մարքս-լենինյան ուսմունքը, կուսակցության պատմական փորձը, ՍՄԿԿ XXVII համագումարի և հետագա պլենումների որոշումները, հանրապետության կուսկազմակերպությունների գործունեությունը պրոպագանդող հաղորդումները: Դրանցում տեսական դրույթները կապվում են մեր կյանքի, նրա տարբեր ոլորտներում կուսակցական կազմակերպությունների և աշխատավորական կոլեկտիվների գործունեության հետ:

Ժամանակը հեռուստատեսության առջև նոր խնդիրներ է դնում: Վերակառուցման շահերը պահանջում են շրջադարձ կատարել դեպի կյանքի պրոբլեմները, էապես բարձրացնել հաղորդումների գաղափարաքաղաքական մակարդակը, հարստացնել դրանց մատուցման ձևերը: Կուսակցական և պետական կազմակերպությունների աշխատանքում հրապարակայնության կենդանի ցուցադրումը, ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառներում թերությունների վերհանումը միաժամանակ ենթադրում են սովետական մարդկանց կյանքի ու առօրյայի խոր ու համակողմանի

ցուցադրում: Այս թեման իր արժանի տեղը պետք է գտնի կոմիտեի բոլոր գլխավոր խմբագրությունների հաղորդումներում:

Սովետական ժողովուրդը պատրաստվում է նշելու ինչպես մեր երկրի, այնպես էլ համաշխարհային պատմության մեջ բեկումնային իրադարձության՝ Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության 70-րդ տարեդարձը: Հոբելյանի առթիվ հանրապետության հեռուստատեսության աշխատողները, իհարկե, սահմանել են իրենց անելիքները: Այս գործում, անշուշտ, ամենակարևորն այն է, որ հեռուստատեսությունը, օգտագործելով իր ողջ զինանոցը, հեղափոխության պատմական նշանակությունը ներկայացնի սովետական հասարակության մեջ այժմ իրականացվող արմատական վերափոխումների հետ օրգանապես շաղկապված, որպես մեծ Հոկտեմբերի գործի շարունակություն, նրա իդեալների հաստատում: Հեռուստահաղորդումներում Սովետական Հայաստանի նվաճումների փաստարկված, հետաքրքիր, շաբլոնից զերծ ցուցադրումը, մեր աշխատավորների այսօրվա և վաղվա գործերի կարևորության մասին էկրանից նրանց հետ անկաշկանդ ու անկեղծ խոսակցությունը պետք է սերտորեն առնչել վերակառուցման ու սոցիալ-տնտեսական զարգացման ներկա փուլում հանրապետության առջև ծառացած խնդիրների լուծման հետ:

Հեռուստատեսության հիրավի աննախադեպ մասսայականությունը ուղղակի պարտավորեցնում է մեծագույն պատասխանատվությամբ վերաբերվել հաղորդումների գաղափարաքաղաքական մակարդակի բարձրացմանը, քայլել հեղափոխական վերափոխումների մեր ժամանակին համընթաց, հաղորդումներից իսպառ բացառել պարզունակությունն ու անճաշակությունը:

Հեռուստատեսության առջև ծառացած մասշտաբային խնդիրները կարող են իրականացվել միայն բավարար թվով համապատասխան մասնագետների առկայության դեպքում: Գաղտնիք չէ, սակայն, որ հենց այդ հարցում հեռուստատեսությունը մեծ օգնության կարիք է զգում: Իսկ առանց այդ խնդրի արմատական լուծման դժվար է շեշտակի բարեփոխումներ ակնկալել: Հավանաբար համապատասխան կադրերի պակասից է, որ երբեմն թղթակցի դերում էկրանից հանդես են գալիս ամենքիս ծանոթ հաղորդավարները: Հենց առաջին րոպեներից զգացվում է, որ վարող-հաղորդավարը փորձում է հրապարակախոսի դեր խաղալ: Բնական է, որ նախորդ օրը գրական կամ մանկական հաղորդում վարած հաղորդավարը չի կարող հասու լինել արդյունաբերության կամ բնության պահպանության պրոբլեմներում: Նման դեպքում հեռուստաէկրանը տեղ է տալիս անհրազեկությանը, արհեստականությանը, մակերեսայնությանը:

Փոքր էկրանը, ինչպես հաճախ անվանում ենք հեռուստատեսությունը, դարձել է իսկական համաժողովրդական ամբիոն: Այն ոչ միայն արտացոլում է հասարակական կարծիքը, այլև մեծապես նպաստում է ձևավորմանը: Հեռուստատեսությունն ապահովում է ինչպես ողջ լսարանի, այնպես էլ նրա առանձին խմբերի իրազեկվածությունը, տարբերակված մոտեցում ցուցաբերում այդ խմբերի նկատմամբ, հաշվի առնում նրանց հետաքրքրություններն ու պահանջմունքները: Միաժամանակ հասարակական կյանքի պրոբլեմային և բազմակողմանի լուսաբանման, ճանաչված հեղինակների ընդգրկման միջոցով հեռուստատեսությունը կյանքի բազմազան հարցերի վերաբերյալ մշակում է գնահատականներ ու հետևություններ: Այսօր անհնար է այն պատկերացնել առանց հանդիսատեսի խոսքի, կարծիքի, գնահատականի: Այս տեսանկյունից զարգացման արդի փուլում հեռուստատեսությունը գերազանցում է մասսայական ինֆորմացիայի ու պրոպագանդայի մյուս միջոցներին: Սոցիոլոգիական հարցումները ցույց են տալիս, որ հեռուստադիտողների 90 տոկոսը գերադասում է ինֆորմացիա ստանալ էկրանից: Դա վերաբերում է նաև մեր հանրապետությանը: Միջին հեռուստադիտողը 1,5—2 ժամ է անցկացնում փոքր էկրանի մոտ, որը գերազանցում է թերթերի ընթերցմանն ու ռադիոունկնդրմանը հատկացվող ժամանակը: Հատկապես կարևոր է, որ մարդիկ ավելի շատ ժամանակ են ծախսում հասարակական-քաղաքական հաղորդումների դիտման վրա:

Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման, մարդկային գործոնի կարևորման ներկա պայմաններում ավելի մեծ նշանակություն է ստանում հեռուստադիտողների հետ կապը: Վերջինիս ավանդական ձևը նրանց նամակներն են, որոնց քանակը տարեցտարի ավելանում է: 1986 թվականին ՀՍՍՀ հեռուստառադիոպետկոմը ստացել է 57.916 նամակ-թղթակցություն՝ 7.828-ով ավելի, քան 1985-ին: Փոխվում է նաև փոստի որակը: Վերջին ժամանակներս լայն արձագանք են ունենում հասարակական-քաղաքական հաղորդումները: Նամակագիրները բարձրացնում են

կարևոր հարցեր՝ կապված կյանքի տարբեր ասպարեզներում իրականացվող վերակառուցման հետ: Հեռուստադիտողների նամակների հիման վրա պատրաստվում են հատուկ հաղորդումներ: Սակայն նրանց հետաքրքրությունների, նախասիրությունների ուսումնասիրման համար սոսկ նամակներն ու հեռախոսազանգերը այսօր քիչ բան կարող են տալ: Ժուռնալիստներին օգնության են եկել սոցիոլոգիական հետազոտությունները, լսարանի ուսումնասիրման այլ ձևեր ու մեթոդներ: Սոցիոլոգիական հետազոտությունների բաժինը, մի կողմից, ուսումնասիրում է հաղորդումների ու ծրագրերի որակը, նոր հաղորդաշարերի ստեղծման հնարավորությունը, մյուս կողմից՝ վերլուծում լսարանի դիտողություններն ու առաջարկությունները: Սրանց արդյունքները օպերատիվորեն քննարկվում են կոմիտեի կոլեգիայի նիստերում, ընդունվում որոշումներ: Հեռուստառադիոպետկոմի սոցիոլոգիական ծառայության գործունեությունը ցույց է տալիս, որ պետք է ամրապնդել կապը հեռուստադիտողների հետ, նրանց կարծիքների հիման վրա վերակառուցել շատ հաղորդումներ, է՛լ ավելի լայնորեն կիրառել աշխատանքի արդյունավետ մեթոդները:

Հայկական հեռուստատեսության գրական-գեղարվեստական, թատերական, երաժշտական հաղորդումները և կինոծրագրերը ճանաչում են գտել նաև երկրում: Բայց չպետք է անտեսել այն փաստը, որ մի շարք հաղորդումներ ամենևին չեն զարդարում հեռուստաէկրանը, բնավ չեն նպաստում մարդկանց գեղագիտական դաստիարակությանը: Ի դեպ, հեռուստառադիոպետկոմի կուսկոմիտեն և կոլեգիան իրենց միացյալ ընդլայնված նիստում անդրադարձել են դրամատիկական հաղորդումների հարցին: Այնտեղ ամենայն անաչառությամբ նշվել է, որ հեռուստաթատրոնը պատշաճորեն չի հարստացնում ազգային մշակույթը, որ մեր հեռուստատեսային դրամատուրգիան զարգացնելը խիստ անհրաժեշտություն է դարձել: Եվ ահա անցած ժամանակաշրջանում կոմունիստների, կոլեկտիվի համապատասխան օղակների ուժերով նկատելի տեղաշարժեր են կատարվել, բարձրացել է հեռուստատեսային բեմադրությունների գաղափարագեղարվեստական մակարդակը, ընդլայնվել խաղացանկը: Սակայն դա, իհարկե, միայն սկիզբն է:

Հեռուստատեսությունն օգնում է ժողովրդական ստեղծագործության զարգացմանն ու տարածմանը, հասարակական ուշադրության արժանացնում մոռացված գանձերը: Ժողովրդական բանահյուսության «Ակունք» անսամբլի գոյությունը հաստատում է, որ հեռուստատեսությունը օգնում է մեր լավագույն ավանդույթների վերածննդմանը: Հեռուստադիտողների շրջանում մեծ ընդունելություն է գտել «Մեր լեզուն, մեր խոսքը» հաղորդաշարը, որը ուսումնական ծրագրից վերածվել է նպատակաուղղված հանդեսի:

Ժամանակակից հեռուստատեսությունը պահանջում է հրատապություն, այլ կերպ ասած, հարկավոր է հաշվի առնել, թե ինֆորմացիան որքանով է առնչվում օրվա խնդիրների հետ և ինչպես է արտացոլում մարդկանց հետաքրքրությունները: Հրատապությունը պետք է հատուկ լինի ոչ միայն առանձին հաղորդմանը, այլև յուրաքանչյուր օրվա փոխկապված ծրագրերին: Իսկ դա պահանջում է ընդլայնել և ամրապնդել գործնական կապերը կոմիտեի բոլոր գլխավոր խմբագրությունների միջև:

Ընթացիկ հնգամյակում հետագա զարգացում է ապրելու հանրապետության հեռուստատեսությունը: Ինչպես նշվեց ՀԿԿ XXVIII համագումարում, 1990 թվականին հանրապետական և միութենական առաջին ծրագրերով հեռուստատեսային հաղորդումներով կընդգրկվի հանրապետության բնակչության համապատասխանաբար 99,9 և 99,4 տոկոսը:

Մասսայական ինֆորմացիայի և պրոպագանդայի միջոցների ղեկավարների հետ ընթացիկ տարվա փետրվարին ՍՄԿԿ Կենտկոմում տեղի ունեցած հանդիպման ժամանակ Մ. Ս. Գորբաչովը նշեց. «Ավելի շատ գործարարություն, ավելի քիչ ընդհանուր դատողություններ վերակառուցման օգուտի մասին. այսպիսին պետք է լինի այսօր մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների ելույթների լեյտմոտիվը»:

Հայկական հեռուստատեսության աշխատողները այս հանձնարարականի ոգով էլ վերանայում ու վերակառուցում են իրենց գործունեությունը:

Ռուսական առաջին հեղափոխության 80-ամյակի առթիվ

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՄԲ ԾՆՎԱԾԸ

Ե. ՏՈՆԵՐՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ հեղափոխության բարձրագույն աստիճանը հանդիսացող 1905 թ. դեկտեմբերյան զինված ապստամբության պարտությամբ երկրում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական իրավիճակն այնպիսին էր, որ պրոլետարիատը դեռևս զենքը վայր չէր դրել, և բոլշևիկները ժողովրդի ազատագրության ելքը տեսնում էին ցարական կարգերի տապալման մեջ։

Այդ գործը ղեկավարող երկրի բոլշևիկյան սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպությունների պրոպագանդիստական աշխատանքում կարևոր դեր էր կատարում նաև մամուլը։ Հեղափոխության տարիներին ռուսերեն և մյուս ժողովուրդների լեզուներով հրատարակվում էին մի ամբողջ շարք թերթեր, ամսագրեր, գրական ժողովածուներ ու թռուցիկներ, որոնց թվում և վրացերեն («Գանթիադի», «Էլվա», «Ախալի ցխովրեբա»), ադրբեջաներեն («Հումմեթ»), հայերեն («Բանվորի ձայն») և այլն։ 1906 թվականի ապրիլից մինչև օգոստոս Թիֆլիսում՝ Ստ. Շահումյանի և Ս. Սպանդարյանի խմբագրությամբ լույս տեսնող հայերեն «Կայծ» թերթը, արմատապես տարբերվելով ժամանակի հայկական պարբերականներից, հետևողականորեն մոբիլիզացնում ու դաստիարակում էր ժողովրդական լայն զանգվածներին։ Նրա էջերում արտացոլվում էին բազմազգ աշխատավորների հեղափոխական ընդվզումները, մարտական ելույթները, խարազանվում ցարական կառավարության ու երկրի բուրժուական ու մանրբուրժուական կուսակցությունների հակաժողովրդական գործողությունները։ ՌՍԴԲԿ III համագումարի բանաձևերի, Վ. Ի. Լենինի Սոցիալ-դեմոկրատիայի երկու տակտիկան դեմոկրատական հեղափոխության մեջ *ու մյուս աշխատությունների ոգով «Կայծի» առաջին իսկ համարներում հրապարակված,* Պրոլետարիատը և Ռուսաստանի հեղափոխությունը, Տակտիկական հարցերից, Սովը մոտենում է, Ընդհարումը հասունանում է, Հորիզոնը կարմրում է, Հեղափոխության ալիքը բարձրանում է *և այլ հոդվածներում Ստ. Շահումյանը, Ս. Սպանդարյանը, Ս. Կասյանը, Ս. Խանոյանը, Ռ. Դաշտոյանը, Ա. Խումարյանը, Ա. Մռավյանը և ուրիշներ շեշտել են հեղափոխության բուրժուադեմոկրատական բնույթը, պրոլետարիատի հեգեմոն դերը, նրա դաշնակից գյուղացիության ակտիվությունը և համառուսական* հեղափոխության *ստրատեգիական ու տակտիկական մյուս խնդիրները։ 1905—1907 թթ. հեղափոխությունը հուժկու հարվածներ էր հասցնում ոչ միայն ցարիզմին, նրա հենարան կալվածատիրությանը, բուրժուազիային, այլև խոր ազդեցություն էր գործում համաշխարհային իմպերիալիստական սիստեմի վրա, զարթոնքի ազդանշան տալիս ողջ երկրագնդի պրոլետարիատին, տառապող ժողովուրդներին։ Համառուսական պրոլետարիատի աննախադեպ գրոհները արձագանքում էին Ասիայի, Եվրոպայի և Ամերիկայի աշխատավորների բուռն համակրանքին։ Այդ հեղափոխությունը լայն արձագանք գտավ աշխատավոր զանգվածների դասակարգային պայքարում և գաղութային երկրների աշխատավորների ազգային-ազատագրական շարժման մեջ, մասնավորապես Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիայում, ԱՄՆ-ում, Հնդկաստանում, Չինաստանում, Լեհաստանում և այլուր։*

Գեղարվեստական խոսքը, որպես մարքսիզմի պրոպագանդայի անգնահատելի միջոցներից մեկը, իր պատշաճ տեղն ուներ թերթի էջերում։ Պրոլետարական գրականության հիմնադիր Մ. Գորկու հետ միասին իրենց ոգեշնչող քառյակներով 1905—1907 թթ. հրապարակ եկան ռուսական պրոլետարիատի երգիչներ Ե. Նեչաեր, Ե. Տարասովը, Լ. Ռեկկինան, Ա. Բելոզերովը և ուրիշներ, ինչպես նաև ուկրաինուհի Լեսյա Ուկրաինկան, բելոռուս պոետներ Յանկա Կուպալան, Պաշկևիչը, լատվիացի Յան Ռայնիսը, լիտվացի Յու. Յանոնիսը, վրացի Ի. Եվդոշվիլին, ադրբեջանցի Ա. Սաբիրը և շատ ուրիշներ։

«Կայծում» պարբերաբար լույս են տեսել հայ պրոլետարական պոեզիայի ռահվիրա Հ. Հակոբյանի մի շարք բանաստեղծություններն ու թարգմանությունները։ Թերթի առաջին իսկ համարում տպագրվել է բոլշևիկ-պոետի Անուրջ *խորագրով բանաստեղծությունը, որի հուզիչ տողերում հեղափոխության բուռն ընդվզումների օրերին մաքառող մարտիկը այլաբանորեն պատկերված է որպես լուսեղեն ոգի՝*

Եվ երգում էր այն դիցուհին
Բարձրից հուժկու, անարեկ,
«Պրոլետարնե՛ր ողջ աշխարհի,
Ոտքի ելեք, միացեք»:

Ինչպես ողջ Ռուսաստանում, այնպես էլ Անդրկովկասում մայիսի 1-ը 1906 թվականին տոնվեց բացառիկ խանդավառությամբ։ «Կայծում» հրապարակված Մայիսի մեկը *բանաստեղծությունում Հ. Հակոբյանն իր հուժկու ձայնը միացրել է ցարիզմի դեմ օրհասական կռվի ելած պրոլետարիատի ձայնին՝ կոչ անելով աշխատավորներին կրկին դուրս գալ խումբ-խումբ, դարնան ոչ-տարուփ խոսքերով ողջույն տալ դաշտ ու ձորերին, երգել համարձակ, ազատ.*

Գոռ արձագանքը ձեր հաղթ երգերի
Թող սարսափ ազդի բշնամու սրտին.
Թող ցնցի հոգին բռնավորների,
Հանգիստը խլի ճնշող հարբստի:

«Կայծի» այդ նույն համարում Ընկեր *ծածկանունով տպագրվել է նաև մարքսիզմի անխոնջ պրոպագանդիստ, բանվոր-հեղափոխական Աշոտ Խումարյանի մայիսմեկյան տոնին նվիրված արձակ բանաստեղծությունը։ 1905 թ. գրված, սակայն առաջին անգամ «Կայծում» հրապարակված* Ամբոխն իմ աշխարհը *բանաստեղծության սրտառուչ տողերում Հ. Հակոբյանն արտահայտել է իր անմիջական կապը երկրի, ժողովրդի, նրա հույզերի ու ապրումների հետ։*

Որքա՜ն էլ ուզեմ ձգտել դեպի ձեզ,
վեհապանծ սարեր,
Ու փարվել մաքուր ձեր ձյունյա կրծքին,
Որքա՜ն ուզեմ ես
Սլանալ վեր-վեր,
Ու բռնակալին ոտքիս տակ տեսնել՝
Մեղկ սողոսկելիս.
Էլի չեմ կարող, կուսական լեռներ,
Երկիրը թողնել,
Որ խարխափում է կեղտ ու մուրի մեջ,
Տառապում անվերջ...

1905 թ. դեկտեմբերյան զինված ապստամբության շնչով, խանդավառ ավյունով է նա գրել իր գլուխգործոցներից մեկը՝ մարտաշունչ պաթոսով տոգորված Հեղափոխությունը, *որը լույս տեսավ «Կայծ» թերթում.*

Լսե՞լ ես, ընկեր, ըմբոստ երկնքում
Կոչը որոտի,
Որ դղրդում է որպես մի պայթյուն
Մեծ ընդանոթի.
Տեսե՞լ ես, ինչպես ամպերի կրծքին
Կայծակը զիգզագ
Իր նիզն է մխում փուրկատ, շեշտակի.
Ու ցնցում աշխարհք...
Մինչ որ տեղում է հեղեղը վայրագ
Եվ ինչպես փրկանք՝
Մանր երկունքից ազատում աշխարհք.
Բնությունը հաղթ ժպտում է ապա
Պայծառ արեգին—
Որպես պատասխան չար արհավիրքին...

«Կայծում» առաջին անգամ Հ. Հակոբյանի թարգմանությամբ հրապարակվել է ֆրանսիացի հեղափոխական պոետ Էժեն Պոտիեի 1871 թ. գրած Ինտերնացիոնալը: *Նրա յուրաքանչյուր խոսքը և տողը մարտահրավեր է տիրող կարգերի դեմ.*

Ելեք, անեծքի նշավակներ,
Քաղցի, ճորտերի ողջ աշխարհ,
Եռում են զայրույթից մեր սրտեր
Մահվան կռիվ մղելու համար:

Գրեթե միաժամանակ Հ. Հակոբյանը թարգմանել և առաջին անգամ «Կայծում» հրապարակել է լեհ պոետ Վ. Սվենցիցկիի 1883 թ. գրած և 1897 թ. Կրժիժանովսկու կողմից ռուսերեն կատարելագործված լեհ պրոլետարիատի հայտնի Վարշավյանկա *հեղեցունց երգի բնագիրը։*

Շաչում են ոխերիմ հողմերն անընդհատ,
Սև, մութ ուժերը կատաղի ճնշում,
Նորանց դեմ վարում ենք օրհասական մարտ,
Անհայտ մի վիճակ է մեզ սպասում.
Բայց մենք կպարզենք անվախ ու հպարտ
Ռազմի դրոշակը-բանվորի ազատ,
Դրոշակը մեծ գործի ժողովրդական
Հանուն նոր կյանքի— սուրբ ազատության
Դեպի մա՜րտ արյան
Արդար, սրբազան,
Քայլեցե՜ք առա՜ջ,
Բանվորներ քաջ:

«Կայծին» կից «Բանվորական գրադարանի» հրատարակությամբ 1906 թվականին լույս է տեսել նաև Հ. Հակոբյանի Աշխատանքի երգեր *բանաստեղծությունների ժողովածուն։ Նրա շապիկի ճակատին, որպես բնաբան և նախեր-*

գանք գրված է Հ. Հակոբյանի նրանի նրան բանաստեղծության հետևյալ քառյակը՝

Սիրում եմ կռիվ ընդդեմ բռնության,
Կռվի մեջ է լոկ իմ անդորրություն.
Կռվեցե՛ք և դուք զոհեր մահառման,
Կռվով պիտ գտնեք դուք երջանկություն:

Ռուսաստանյան հեղափոխության հուժկու վերելքի օրերին մարքսիստական մամուլում, ՌՍԴԲԿ կազմակերպությունների թռուցիկներում և գրական ժողովածուներում հայերեն լույս տեսած բանաստեղծությունները, այդ թվում և «Կայծի» պոեզիան երկրի պրոլետարիատի հաղթանակը կերտելու գործում նույնպիսի կարևոր դեր են կատարել, ինչպես աշխատավորներին մոբիլիզացնելու բոլշևիկների կազմակերպական աշխատանքները, բանավոր ու գրավոր պրոպագանդայի մյուս բոլոր միջոցները: Համոզիչ փաստերով ու օրինակներով թերթը ցույց է տվել ժողովրդի սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական կյանքի ռեալ պատկերը, բանվորների ու գյուղացիների հեղափոխական ելույթները, պրոպագանդել մարքսիստական տեսության հիմնական հարցերն ու խնդիրները, հեղափոխության ստրատեգիան ու տակտիկան: Բարձր սկզբունքայնությունը, հետևողական պայքարը պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի համար կազմել է բոլշևիկյան մամուլի, այդ թվում և «Կայծի» բնորոշ գիծը:

Այս իմաստով Վ. Ի. Լենինի մարտական զինակիցներ Ստ. Շահումյանի և Ս. Սպանդարյանի ղեկավարած «Կայծը» որակական նոր երևույթ էր նախահեղափոխական հայ պարբերական մամուլի պատմության մեջ: Նրանց հրապարակած մի շարք հոդվածներ հանրակրթական նշանակություն էին ստացել: «Հայ բոլշևիկ լրագրության և գեղեցիկ գրականության անդրանիկ առաքյալները,— գրել է Հ. Հակոբյանը,— առաջին դեր ունեցան կատարելու հայ զանգվածների դասակարգային գիտակցության արթնացման մեջ»:

«Կայծը» ենթարկվում էր ցարական գրաքննության դաժան հետապնդումներին, ինչպես երկրի մյուս բոլշևիկյան թերթերի ու հանդեսների խմբագրությունները:

Այսպես, «Պետական դումայի բացման առթիվ» 1906 թ. ապրիլի վերջին համարում լույս տեսած առաջնորդողի «հակակառավարական» բովանդակության համար ժանդարմական գործակալները բռնագրավեցին տպարանում մնացած այդ համարի օրինակները և դատական հետաքննություն սկսեցին «Կայծի» դեմ: Նույնը կատարվեց նաև 1906 թ. մայիսի 10-ի համարում «Պետական դումայի ընտրությունների առթիվ ՌՍԴԲԿ կոչը» հրապարակելու կապակցությամբ: Գրաքննիչների դրակոնյան միջոցներն առավել ուժեղացան, երբ «Կայծի» հուլիսի 21-ի համարում Ստ. Շահումյանի Պետական դումայի արձակումը և հեղափոխությունը առաջնորդող հոդվածի հրապարակման առիթով մինչև դատական պրոցեսը, որպես գրավ, խմբագիր-հրատարակչից պահանջվեց հազար ռուբլի: Հետևանքն այն եղավ, որ Թիֆլիսի դատաստանական պալատի որոշմամբ 1906 թ. օգոստոսի 7-ից բոլորովին արգելվեց նրա հրատարակությունը:

Ռուսաստանի 1905—1907 թթ. հեղափոխության ալիքների վրա բարձրացած բոլշևիկյան «Կայծ» թերթը մարքս-լենինյան գաղափարներով տոգորված հոդվածների ու կոչերի կողքին տպագրել է նաև հեղափոխական արձակի ու պոեզիայի բոցաշունչ ստեղծագործություններ, որոնք աշխատավորներին ոգեշնչել են հեղափոխական անզիջում պայքարի:

Հանձնված է շարվածքի՝ 07.04.87 թ.: Ստորագրված է տպագրության 13.05.87 թ.: ՎՖ 02844:
Ֆորմատ՝ 70×108 1/16: Տպագրությունը՝ բարձր, 8,4 պայմանական տպ. մամ., 9,4 հրատ. մամ.:
Տպաքանակը՝ 18732: Պատվեր 883:

ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչության տպարան, Երևան—23, Օրջոնիկիձեի պողոտա № 2: